

JAK OSIĄGNAĆ EFEKT SYNERGII?

DOROTA BAZUŃ

ANNA MIELCZAREK-ŻEJMO

MARIUSZ KWIATKOWSKI

Z RAMIENIA ROPS: JOANNA FRĄTCZAK-MÜLLER

**DIAGNOZA STANU EKONOMII SPOŁECZNEJ
W WOJEWÓDZTWIE LUBUSKIM
PRZYGOTOWANA NA POTRZEBY
LUBUSKIEGO PROGRAMU ROZWOJU EKONOMII SPOŁECZNEJ**

ZIELONA GÓRA 2019

SYNTEZA DIAGNOZY
JAK OSIĄGNĄĆ EFEKT SYNERGII
W LUBUSKIEJ EKONOMII SPOŁECZNEJ?

	PYTANIA BADAWCZE	NAJWAŻNIEJSZE USTALENIA	ZNACZĄCE DANE
1.	Jakie są mocne i słabe strony sektora ekonomii społecznej w województwie lubuskim?	MOCNE STRONY: Realizacja wskaźników dotyczących tworzonych miejsc pracy. SŁABE STRONY: Nietrwałość podmiotów ekonomii społecznej, a tym samym niestabilność zatrudnienia.	LICZBA PS W WYKAZIE ROPS: 109 LICZBA PS W LIKWIDACJI: 25 LICZBA PS, KTÓRE ODMÓWIŁY UDZIAŁU W BADANIACH: 16
2.	W której części sektora występują najmniejsze, a w której największe utrudnienia w rozwoju?	NAJMNIEJSZE UTRUDNIENIA: Na etapie tworzenia podmiotów i udzielania dotacji. NAJWIĘKSZE UTRUDNIENIA: Związane z utrzymaniem podmiotów na rynku i ich rozwojem oraz z sieciowaniem inicjatyw.	LICZBA PS Utworzonych w 2017: 35 na 58 badanych LICZBA Badanych PS, KTÓRE Uzyskały Dotacje: 50 na 58 badanych LICZBA PES, KTÓRE Korzystają z Zamówień Społecznie Odpowiedzialnych: 8 na 58 badanych
3.	Jaka jest kondycja podmiotów ekonomii społecznej na badanym terenie?	Słaba kondycja podmiotów, problemy niektórych nawet na etapie korzystania z dotacji.	LICZBA Spółdzielni Socjalnych Osób Fizycznych: 36 na 44 badane LICZBA Spółdzielni Socjalnych Osób Prawnych: 8 na 44 badane

4.	Jakie są czynniki i bariery funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej?	<p>CZYNNIKI ROZWOJU: Duże środki z EFS.</p> <p>BARIERY ROZWOJU: Słabość pomiotów, niskie stawki za usługi publiczne, uzależnienie od środków EFS, niskie kompetencje zarządcze liderów podmiotów, niewystarczająca liczba liderów, nieumiejętność działania w sieciach.</p>	<p>ŚRODKI Z EFS PRZEZNACZONE NA OBSZAR WŁĄCZENIA SPOŁECZNEGO W BIEŻĄCEJ PERSPEKTYWIE: 70 813 884 Euro</p> <p>ŚRODKI Z EFS PRZEZNACZONE NA ES W BIEŻĄCEJ PERSPEKTYWIE: 15 161 419 Euro</p> <p>LICZBA MIEJSC PRACY W BADANYCH PES/PS: 296</p>
5.	Jaki jest stan współpracy międzysektorowej w sferze ekonomii społecznej na badanym obszarze?	Słaba współpraca międzysektorowa, nieco lepsza w przypadku spółdzielni osób prawnych, problemy we współpracy wewnątrz sektora publicznego, deficyt zaufania.	<p>LICZBA PODMIOTÓW REINTEGRACYJNYCH, KTÓRE NALEŻĄ DO PARTNERSTWA LUB KLASTRA: 13 na 41 badanych</p> <p>LICZBA PS/PS: 9 na 58 badanych</p>
6.	Jakie reguły, zasady działania sektora ekonomii społecznej w województwie lubuskim utrudniają realizację jej celów?	<p>OGRANICZENIA SYSTEMOWE</p> <p>Słabe powiązania między podmiotami tworzącymi sektor, powielanie się niektórych zadań ROPS i OWES, podmiotów reintegracyjnych.</p>	<p>BIERNOŚĆ PES W POZYSKIWANIU ZLECEŃ Z JST</p> <p>LICZBA PODMIOTÓW REINTEGRACYJNYCH WYKAZUJĄCYCH UTRUDNIENIA W ROZPOZNAWANIU TRYBU WSPÓLPRACY Z JST: 21</p> <p>LICZBA PS: 48</p>
7.	Jakie są największe wyzwania rozwojowe regionu?	Starzenie się, dezaktywizacja kobiet, dezaktywizacja osób 55+, wzrost świadczeń na rzecz osób z niepełnosprawnością, alkoholizm, coraz wyższe tzw. kapsłowe dla gmin, zmniejszenie środków w JST na zlecenia dla przedsiębiorstw (wzrost nakładów na oświatę kosztem innych wydatków, obniżenie wpływów z PIT 26, prowadzące do niedofinansowania usług społecznych), imigracja – Ukraińcy – nie integrują się, coraz więcej osób z innych krajów (Balkany, Pakistan, Ameryka Południowa) wykazujących większą rozbieżność kulturową.	UDZIAŁ PODMIOTÓW NON-PROFIT JAKO JEDNOSTEK PROWADZĄCYCH PLACÓWKI OFERUJĄCE USŁUGI SPOŁECZNE W ROKU 2018: 32%
8.	Które z problemów społecznych regionu można ograniczyć przy wykorzystaniu narzędzi ekonomii społecznej?	Prawie wszystkie wskazane wyżej problemy mogą być rozwiązywane środkami ES, poza problemem dezaktywizacji kobiet. Kwestia integracji imigrantów może być rozwiązana pośrednio poprzez wsparcie dla organizacji, które działają na ich rzecz.	

WYKAZ SKRÓTÓW

Symbol	Znaczenie
AD	Analiza dokumentarna
ADZ	Analiza danych zastanych
CATI	Ankieta telefoniczna
CAWI	Ankieta internetowa
CIS	Centrum integracji społecznej
DPS	Dom pomocy społecznej
EFRR	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
EFS	Europejski Fundusz Społeczny
ES	Ekonomia społeczna
FE	Fundusze europejskie
IDI	Indywidualny wywiad pogłębiony
J1-10	Wywiady pogłębione z przedstawicielami jednostek samorządów terytorialnych
JST	Jednostka samorządu terytorialnego
KIS	Klub integracji społecznej
L UW	Lubuski Urząd Wojewódzki
NGO	Organizacja pozarządowa
O1,2	Wywiady pogłębione z przedstawicielami ośrodków wsparcia ekonomii społecznej
OP	Oś Priorytetowa
OPS	Ośrodek pomocy społecznej
OWES	Ośrodek wsparcia ekonomii społecznej
PbO1-10	Wywiady pogłębione z przedstawicielami przedsiębiorstw społecznych zakładanych przy wsparciu ośrodków wsparcia ekonomii społecznej
PCPR	Powiatowe centrum pomocy rodzinie
PES	Podmioty ekonomii społecznej
PFRON	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
PI	Priorytet inwestycyjny
PO	Program Operacyjny
PO KL	Program Operacyjny Kapitał Ludzki na lata 2007-2013
PO WER	Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020
PzO1-10	Wywiady pogłębione z przedstawicielami przedsiębiorstw społecznych zakładanych bez wsparcia ośrodków wsparcia ekonomii społecznej
ROPS	Regionalny ośrodek polityki społecznej
RPO-L2020	Regionalny Program Operacyjny – Lubuskie 2020
PS	Przedsiębiorstwa społeczne
SzOOP	Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych
US	Urząd statystyczny
W1,2	Spotkania konsultacyjne
WTZ	Warsztat terapii zajęciowej
WUP	Wojewódzki urząd pracy
ZAZ	Zakład aktywizacji zawodowej
ZIT – MOF ZG	Zintegrowane Inwestycje Terytorialne Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Zielona Góra

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	6
I. ZAŁOŻENIA DIAGNOZY	7
II. KONDYCJA SEKTORA EKONOMII SPOŁECZNEJ W WOJEWÓDZTWIE LUBUSKIM	9
1. PODMIOTY: ZAKRES DZIAŁANIA – STAN – POTENCJAŁY	9
1.1. <i>Podmioty reintegracyjne</i>	9
1.1.1. Stan podmiotów reintegracyjnych	10
1.1.2. Działalność podmiotów reintegracyjnych i jej efekty	16
1.1.3. Potrzeby i oczekiwania podmiotów reintegracyjnych	20
1.2. <i>Przedsiębiorstwa społeczne</i>	27
1.2.1. Ogólna charakterystyka podmiotów ekonomii społecznej	27
1.2.2. Ocena kondycji przedsiębiorstw społecznych	39
1.2.3. Realizacja zadań reintegracyjnych	48
2. STAN WSPÓŁPRACY MIĘDZYSEKTOROWEJ	52
2.1. <i>Wykorzystywanie narzędzi ekonomii społecznej w realizacji zadań publicznych</i>	52
2.1.1. Powoływanie podmiotów ekonomii społecznej	53
2.1.2. Zlecanie zadań podmiotom ekonomii społecznej	55
2.1.3. Sieciowanie w sektorze ekonomii społecznej	61
2.1.4. Podejmowanie wspólnych inicjatyw lokalnych	64
2.2. <i>Czynniki i bariery współpracy międzysektorowej</i>	67
3. OCENA REALIZACJI ZADAŃ OWES	69
3.1. <i>Działalność ośrodków wsparcia ekonomii społecznej w województwie lubuskim</i>	70
3.1.1. Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej w Zielonej Górze	70
3.1.2. Lubuski Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej w Gorzowie Wielkopolskim	72
3.2. <i>Działalność OWES w opiniach przedstawicieli PES</i>	75
3.3. <i>Oczekiwania wobec OWES</i>	80
3.4. <i>Perspektywy rozwoju ES w województwie lubuskim w opiniach przedstawicieli OWES</i>	82
3.4.1. Sektor ES w opiniach przedstawicieli OWES	82
3.4.2. Mocne i słabe strony ES w regionie	84
3.4.3. Rozwój ES w województwie lubuskim w rekomendacjach OWES	84
III. CZYNNIKI I BARIERY ROZWOJU LUBUSKIEJ EKONOMII SPOŁECZNEJ	88
IV. KIERUNKI INTERWENCJI PUBLICZNEJ	93
1. WYKAZ PROBLEMÓW SPOŁECZNYCH REGIONU	93
2. WYZWANIA ROZWOJOWE REGIONU	96
3. KIERUNKI INTERWENCJI PUBLICZNEJ Z WYKORZYSTANIEM NARZĘDZI ES	99
WNIOSKI Z BADAŃ I REKOMENDACJE (JAK OSIĄGNĄĆ EFEKT SYNERGII?)	102
NOTA METODOLOGICZNA	106
LISTA ZAŁĄCZNIKÓW	114

WPROWADZENIE

Ekonomia społeczna ma służyć rozwijaniu solidarnej, spójnej i prężnej wspólnoty. Aby to było możliwe, potrzebne jest stałe monitorowanie jej stanu. Stan sektora ekonomii społecznej w danym regionie można uznać za zadowalający, jeśli – najogólniej rzecz ujmując – potrafi odpowiadać na zmieniające się potrzeby społeczne. Dotychczasowe analizy rozwoju województwa lubuskiego uwidaczniają konieczność intensyfikacji działań związanych z ograniczaniem obszarów wykluczenia społecznego i niwelowaniem dysproporcji społecznych. Wyzwaniem pozostaje zwiększanie użyteczności wsparcia i wykorzystania narzędzi ekonomii społecznej jako istotnych dla wyprowadzania społeczności lokalnych z kryzysów, dopasowanie stosowanych rozwiązań do potrzeb osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, udostępnienie dobrej jakości usług społecznych. Szczególnym celem pozostaje zwiększenie możliwości i zdolności do zatrudnienia osób z obszaru wykluczenia społecznego a poprzez to wzmocnienie sektora ekonomii społecznej.

Prezentowany raport jest odpowiedzią na zamówienie, którego przedmiotem było przeprowadzenie diagnozy stanu ekonomii społecznej w województwie lubuskim (w tym oceny działań OWES). Badanie zostało zrealizowane w ramach projektu pn. „*Efekt Synergii – koordynacja lubuskiej ekonomii społecznej*” współfinansowanego ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego – Lubuskie 2020 z zakresu Osi Priorytetowej 7 Równowaga społeczna, Działania 7.6 Wsparcie dla OWES i ROPS we wzmacnianiu sektora ekonomii społecznej, Poddziałania: 7.6.2 Koordynacja ekonomii społecznej.

Działania podejmowane w ramach realizacji zadań związanych z wdrażaniem narzędzi ekonomii społecznej w politykę społeczną regionu były analizowane ze względu na ich skuteczność i efektywność. Przyglądano się również ich użyteczności i trwałości. Prezentowana diagnoza pozwoliła na ocenę stanu ekonomii społecznej w województwie lubuskim oraz wytyczenie jej dalszych kierunków rozwoju. Istotne było także zdiagnozowanie podstawowych czynników i barier jej działania. Uzyskane dane dają możliwość oceny zasad i skuteczności podejmowanych działań na rzecz włączenia narzędzi ekonomii społecznej do procedur rozwiązywania problemów społecznych. Wskazują, co udało się osiągnąć dzięki wykorzystaniu ekonomii społecznej w regionie, jak przekłada się to na sytuację społeczno-zawodową mieszkańców i jakie działania należy podjąć by zwiększać szanse na osiągnięcie równowagi społecznej.

I. ZAŁOŻENIA DIAGNOZY

CEL BADANIA

Głównym celem badania było ustalenie stanu oraz uwarunkowań rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubuskim. Jego realizacja służyła zebraniu informacji niezbędnych do opracowania Lubuskiego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej na lata 2021-2023. W diagnozie przyjęto założenie, że osiągnięcie wskazanego celu będzie możliwe dzięki uzyskaniu kompleksowej wiedzy z zakresu potrzeb i potencjałów sektora ekonomii społecznej w województwie lubuskim.

Badaniu poddano podmioty ekonomii społecznej wraz z regułami ich działania oraz stan współpracy międzysektorowej w zakresie rozwiązywania problemów społecznych. Dodatkowym zadaniem była analiza kontekstu społeczno-gospodarczego i instytucjonalnego rozwoju lubuskiej ekonomii społecznej.

Główny cel badania został osiągnięty poprzez realizację następujących celów szczegółowych:

- ⇒ **Diagnoza wyzwań i szans rozwojowych dla sektora ekonomii społecznej w województwie lubuskim.**
- ⇒ **Diagnoza czynników i barier rozwoju ES w województwie lubuskim.**
- ⇒ **Wyznaczenie kierunków interwencji publicznej (odpowiedzi na problemy regionu) z wykorzystaniem narzędzi ES.**

Przeprowadzone badania udzieliły odpowiedzi na następujące pytania:

1. Jakimi są mocne i słabe strony sektora ekonomii społecznej w województwie lubuskim?
2. W której części sektora występują najmniejsze a w której największe trudności w rozwoju?
3. Jaka jest kondycja podmiotów ekonomii społecznej na badanym terenie?
4. Jakimi są czynniki i bariery ich funkcjonowania?
5. Jaki jest stan współpracy międzysektorowej w sferze ekonomii społecznej na badanym obszarze?
6. Jakimi regułami, zasadami działania sektora ekonomii społecznej w województwie lubuskim utrudniają realizację jej celów?
7. Jakimi są największe wyzwania rozwojowe regionu?
8. Które z problemów społecznych regionu można ograniczyć przy wykorzystaniu narzędzi ekonomii społecznej?

ZAKRES BADANIA

ZAKRES PRZEDMIOTOWY

Przedmiotowe badanie dotyczyło kompleksowej oceny stanu ekonomii społecznej w województwie lubuskim w odniesieniu do kondycji jej podmiotów, zasad realizacji jej celów oraz działań instytucji otoczenia ES.

Utworzone w badaniu kategorie analizy odnosily się do następujących obszarów:

- kondycja podmiotów ES
- zakres współpracy międzysektorowej w obszarze ES
- reguły realizacji zadań ES
- kierunki rozwoju ES.

ZAKRES PODMIOTOWY

Badaniem objęto następujące podmioty i osoby:

- spółdzielnie socjalne powołane przez OWES od września 2015 r.,
- spółdzielnie socjalne powstałe przed wrześniem 2015 r. lub bez wsparcia OWES,
- jednostki samorządu terytorialnego (samorzady),
- członkowie Regionalnego Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej,
- przedsiębiorstwa społeczne inne niż spółdzielnie socjalne,
- podmioty ekonomii społecznej o charakterze reintegracyjnym,
- przedstawiciele OWES,
- przedstawiciele OPS,
- przedstawiciele PCPR.

ZAKRES TERYTORIALNY I CZASOWY

Zakresem terytorialnym badania był obszar województwa lubuskiego. Badanie objęło okres od rozpoczęcia działań OWES w roku 2015 do 30 czerwca roku 2019.

W poniższej analizie danych wykorzystano następujące skróty odnoszące się do zrealizowanych badań:

AD – analiza dokumentarna

ADZ – analiza danych zastanych

J1-10 – wywiady pogłębione z przedstawicielami JST

O1,2 – wywiady pogłębione z przedstawicielami OWES

PbO1-6 – wywiady pogłębione z przedstawicielami przedsiębiorstw społecznych powstałych bez wsparcia OWES

PzO1-10 – wywiady pogłębione z przedstawicielami przedsiębiorstw społecznych powstałych ze wsparciem OWES

W1,2 – spotkania konsultacyjne.

II. KONDYCJA SEKTORA EKONOMII SPOŁECZNEJ W WOJEWÓDZTWIE LUBUSKIM

Zawarte w tej części raportu analizy mają służyć charakterystyce kondycji sektora ekonomii społecznej funkcjonującego w regionie województwa lubuskiego. Za szczególnie ważne uznano trzy jego aspekty: (1) stan i działanie podmiotów ekonomii społecznej, (2) stan współpracy międzysektorowej oraz (3) działalność OWES. Stanowią one jednocześnie podstawową strukturę tego rozdziału. Za główny cel tej części diagnozy przyjęto rozpoznanie czynników, które wspierają lub ograniczają działalność podmiotów ekonomii społecznej oraz tworzenie powiązań kooperacyjnych zarówno wewnątrz sektora ekonomii społecznej jak i w odniesieniu do jej otoczenia.

1. Podmioty: zakres działania – stan – potencjały

Prezentacja funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej dotyczy działania podmiotów reintegracyjnych i przedsiębiorstw społecznych. Do celów zawartych w niej analiz należą: ustalenie kondycji podmiotów, czynników i barier ich funkcjonowania i rozwoju, szczególnych potrzeb rozwojowych oraz kierunków oczekiwanych zmian. Do realizacji tak sformułowanych celów został wykorzystany materiał badawczy zgromadzony za pomocą kilku metod i technik badawczych. Głównym źródłem wiedzy o ich funkcjonowaniu i potrzebach były sondaże zrealizowane techniką telefonicznych wywiadów kwestionariuszowych na próbie wyczerpującej (osobno dla podmiotów reintegracyjnych i osobno dla przedsiębiorstw społecznych). Dodatkowe dane do analiz pochodzą z wywiadów pogłębionych z przedsiębiorcami oraz przedstawicielami jednostek samorządów terytorialnych.

1.1. Podmioty reintegracyjne

Niniejszy podrozdział dotyczy podmiotów reintegracyjnych. W badaniach sondażowych realizowanych w obszarze reintegracji wzięły udział 44 podmioty w tym:

- ZAZ – 2 podmioty
- CIS – 18 podmiotów
- KIS – 5 podmiotów
- WTZ – 19 podmiotów.

Do pozostałych metod i technik, z pomocą których zgromadzono niezbędne dane, należały wywiady pogłębione z przedstawicielami przedsiębiorstw społecznych, wywiady pogłębione z przedstawicielami JST oraz spotkania konsultacyjne ze specjalistami i liderami sektora ES w województwie lubuskim.

Analizy zgromadzonego materiału badawczego pozwoliły na wyłonienie trzech obszarów tematycznych. Są to: stan podmiotów reintegracyjnych w województwie lubuskim, prowadzone

przez nie działania oraz ich efekty, a także ich potrzeby i oczekiwania. Zagadnienia te wyznaczają strukturę niniejszej części raportu.

1.1.1. Stan podmiotów reintegracyjnych

Opis stanu podmiotów reintegracyjnych dotyczy następujących aspektów ich funkcjonowania. Na początku podmioty zostały zaprezentowane w perspektywie temporalnej i terytorialnej. Następnie przedstawione zostały osoby korzystające ze wsparcia oraz pracownicy podmiotów. Na końcu zaprezentowane zostały źródła środków finansowych i rzeczowych na działalność podmiotów.

W województwie lubuskim reprezentowane są wszystkie formy podmiotów reintegracyjnych. W okresie, w którym realizowano diagnozę było 45 aktywnych organizacji tego rodzaju. Do najliczniejszych podmiotów należały WTZ (19) oraz CIS (18). Funkcjonowało także 6 KIS i 2 ZAZ. Przedstawiciele wszystkich przebadanych podmiotów reintegracyjnych deklaruowali realizację ustawowych celów swojej działalności. W przypadku ZAZ była to aktywizacja zawodowa osób z niepełnosprawnością¹. Zgodnie z Ustawą o zatrudnieniu socjalnym celem działalności lubuskich CIS była reintegracja społeczno-zawodowa osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem². Natomiast WTZ³ działały na rzecz rehabilitacji społecznej i zawodowej osób z niepełnosprawnością. Wszystkie przebadane⁴ KIS działały w strukturach ośrodków pomocy społecznej, a celem ich działalności było wspieranie procesu reintegracji społecznej i zawodowej⁵. Tabela 1 obrazuje powstawanie reintegracyjnych podmiotów w poszczególnych okresach finansowania unijnego. Najdłuższy staż mają WTZ. Wszystkie powstały przed 2006 rokiem. Najstarszy został utworzony w 1993 roku. Najwięcej CIS (9 podmiotów) powstało w roku 2014 lub później. Natomiast wszystkie KIS zostały założone w latach 2007-2013 (4 podmioty). Najkrótszy staż miały ZAZ. Pierwszy ZAZ w województwie lubuskim został powołany w 2016 roku, drugi rok później.

Tabela 1. Liczba podmiotów według roku założenia

Rok założenia	Liczba podmiotów				
	Ogółem	ZAZ	CIS	KIS	WTZ
do 2006	22		3		19
2007-2013	8		6	4	
od 2014	13	2	9		
Brak danych	1			1	
Razem	44	2	18	5	19

Źródło: opracowanie własne.

Ważnym etapem ścieżki reintegracyjnej jest aktywizacja w CIS. W województwie lubuskim dostęp do oferty CIS mają przede wszystkim osoby wykluczone i zagrożone wykluczeniem

¹ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1997 nr 123 poz. 776).

² Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz.U. 2003 nr 122 poz. 1143).

³ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1997 nr 123 poz. 776).

⁴ KIS, którego przedstawiciele nie zgodzili się na udział w badaniu jest prowadzony przez organizację pozarządową. Jest to jedyny podmiot tego rodzaju w województwie lubuskim.

⁵ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz.U. 2003 nr 122 poz. 1143).

zamieszkujące gminy objęte wsparciem LOWES w Gorzowie Wielkopolskim⁶. W części znajdującej się pod opieką OWES w Zielonej Górze znajduje się jedno centrum zlokalizowane w Zielonej Górze. Nierównomierny rozkład CIS został uznany za szczególnie niesprzyjający szansom rozwoju PS w województwie (W2). Jednocześnie sugerowany sposób reagowania na tę niekorzystną sytuację dotyczył zmian w procesie powoływania nowych podmiotów. Wyraźnie podkreślano negatywne skutki podejmowania odgórnych decyzji o powoływaniu CIS.

Decyzje o powstawaniu nowych podmiotów powinny wynikać z ustaleń pogłębionej diagnozy potrzeb społeczności lokalnych w tym zakresie. Obecna formuła, polegająca na oddaniu decyzji w ręce starostów, jest niewystarczająca. Pozytywne opiniowanie wniosków o utworzenie kolejnych CIS przychodzi łatwo, bez analizy potrzeb. Jest to jeden z powodów trudności w późniejszym funkcjonowaniu CIS.

W wyniku błędów w tworzeniu tych podmiotów dochodzi do utrudnień w ich funkcjonowaniu. Do podstawowych należą braki w działalności nowego CIS dotyczące uczestników, kadry, zaplecza. Zdarza się także, że dochodzi do nagromadzenia jednostek o podobnym profilu działalności, co skutkuje powstaniem konkurencji w sektorze i „podbieraniem” sobie uczestników w ramach realizacji projektów unijnych. Dla liczby CIS i ich rozmieszczenia ważna jest liczba osób bezrobotnych. Należy jednak pamiętać, że głównym adresatem oddziaływania tych organizacji są osoby uzależnione od alkoholu. Takie osoby nie mają jasnej sytuacji na rynku pracy (rejestrują się jako bezrobotne lub nie). Jeśli w okolicy nie ma CIS, otrzymują podstawowe zasiłki z OPS, nie pracują. Podstawowym warunkiem pobierania świadczeń reintegracyjnych w CIS jest praca. To ważna cecha, którą należy wziąć pod uwagę podczas tej diagnozy.

Zmiany dotyczące dostępności do CIS w województwie lubuskim powinny polegać na:

- 1. Udziale OPS i PUP w diagnozie i podejmowaniu decyzji o utworzeniu CIS.** Uzasadnieniem jest dostęp wymienionych instytucji do wiedzy o liczbie i rodzaju ewentualnych uczestników przyszłego podmiotu.
- 2. Monitorowaniu powoływania CIS na poziomie regionu.**
- 3. Zmianie regulacji dot. zasad kierowania bezrobotnych zarejestrowanych do CIS przez PUP (reg. wewnętrzna poszczególnych PUP). Osoby, które odmówią współpracy z CIS powinny być wyrejestrowywane z systemu PUP w przeciwieństwie do obecnego utrzymywania przez nie statusu osoby poszukującej pracy. Taka sytuacja powinna być jednolicie rozwiązywana przez wszystkie PUP w województwie (W2).**

Ustawowe cele działalności podmiotów reintegracyjnych wyznaczają krąg ich potencjalnych podopiecznych ze względu na wiek oraz rodzaj wykluczenia lub zagrożenia wykluczeniem. Ponieważ kluczowym aspektem działalności ZAZ, CIS, KIS i WTZ jest aktywizacja zawodowa, ich oferta powinna być kierowana do osób w wieku produkcyjnym (mężczyźni 18-64 lata, kobiety 18-59 lat). Tymczasem 17 przedstawicieli przebadanych podmiotów (tabela 2) zadeklarowało, że w wyjątkowych sytuacjach starano się obejmować opieką

⁶ Podział województwa lubuskiego ze względu na zasięg działalności OWES w Zielonej Górze i LOWES w Gorzowie Wielkopolskim znajduje się w rozdziale trzecim raportu.

osoby w wieku poprodukcyjnym. Do sytuacji przykładowych należał brak alternatywy dla aktywności podopiecznych i próba przeciwdziałania ich dezaktywacji społecznej oraz osamotnienie po ewentualnym ustaniu wsparcia. W odpowiedzi na tę złożoną sytuację niezbędne jest poszukiwanie sposobów zapewnienia ciągłości wsparcia dla podopiecznych podmiotów reintegracyjnych po osiągnięciu przez nich wieku emerytalnego.

Tabela 2. Grupa docelowa działań podmiotów reintegracyjnych ze względu na wiek

Kategorie wiekowe	Liczba
Od 18 lat do wieku emerytalnego	27
18 lat i więcej	17

Źródło: opracowanie własne.

Kategorie osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem, do których kierowane były działania podmiotów reintegracyjnych, zależały od rodzaju placówki i jej celów ustawowych. Najczęściej podopiecznymi podmiotów reintegracyjnych były osoby z niepełnosprawnościami. Taką deklarację złożyli przedstawiciele 42 placówek (tabela 3). Były wśród nich wszystkie WTZ i ZAZ, które prowadzą działalność ukierunkowaną na wspieranie wyłącznie osób z niepełnosprawnościami. Podopieczni CIS i KIS należeli do różnych kategorii osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem. Najczęściej podstawą kwalifikacji do wsparcia w CIS i KIS było bezrobocie oraz uzależnienie od alkoholu (po 21 podmiotów), a także zagrożenie ubóstwem (19 podmiotów), bezdomność (15 podmiotów) i zwolnienie z zakładów karnych. Działania podmiotów reintegracyjnych nie obejmowały uchodźców.

Tabela 3. Kategorie osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem uczestniczących w działaniach podmiotów reintegracyjnych

Kategorie osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem	Liczba
Bezdomni	15
Bezrobotni	21
Osoby z niepełnosprawnością	42
Zagrożeni ubóstwem	19
Chorzy psychicznie	9
Uzależnieni od alkoholu	21
Uzależnieni od narkotyków	13
Zwolnieni z zakładów karnych	15
Uchodźcy	0
Inni	1

Źródło: opracowanie własne.

Według deklaracji przedstawicieli podmiotów reintegracyjnych w 2018 r. ich działaniami objęto łącznie 2019 mieszkańców województwa lubuskiego (tabela 4). Niemal 1000 osób skorzystało z oferty CIS. Najniższa liczba uczestników jednego z centrów wynosiła 15 osób, najwyższa 204. Uczestnikami warsztatów terapii zajęciowej było 814 osób. Najmniej liczne warsztaty przyjęły w 2018 r. 25 osób, najliczniejszy 90. Uwagę zwraca brak podopiecznych w jednym z KIS. W 2018 r.

podmiot ten nie miał żadnej oferty dla osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem. Jednak był aktywny. Jego działania koncentrowały się na opracowaniu projektu o finansowanie działań z EFS.

Tabela 4. Osoby korzystające ze wsparcia podmiotów reintegracyjnych w 2018 r.

Rodzaj podmiotu	Liczba	Średnio	Zakres
ZAZ	51	25	21-30
CIS	962	51	15-204
KIS	192	38	0-39
WTZ	814	43	25-90
Razem	2019	46	

Źródło: opracowanie własne.

Sposoby rekrutacji podopiecznych przez podmioty reintegracyjne wynikały z przepisów prawa (np. wymóg uzyskania skierowania z OPS w CIS) oraz wiedzy, doświadczenia i kreatywności ich pracowników. Najczęstszym sposobem rekrutacji uczestników omawianych placówek był wniosek własny kandydata lub jego opiekunów (36 podmiotów) (tabela 5). Zasadniczo był to jedyny sposób rekrutacji podopiecznych WTZ. Obejmował on osoby, które samodzielnie lub wraz opiekunami podjęły decyzję o przystąpieniu do warsztatów. Do osób składających wnioski samodzielnie lub poprzez opiekunów należały także takie, które, jak twierdzili uczestnicy badań, zostały wyszukane przez pracowników WTZ, czasem przypadkowo podczas wykonywania innych czynności w miejscach publicznych. Jeden z przedstawicieli warsztatów twierdził, że skutecznym sposobem rekrutacji jest współpraca z proboszczem, który podczas ogłoszeń duszpasterskich po mszy św. informował wiernych o ofercie warsztatów. Jednocześnie przedstawiciele WTZ deklarowali znikomą a najczęściej zerową poziom współpracy przedstawicielami OPS przy rekrutacji podopiecznych. Z kolei skierowanie z OPS najczęściej było podstawą przyjęcia do CIS i wynikało z wymogów formalnych procesu rekrutacji. Łącznie współpracę z ośrodkami pomocy społecznej przy rekrutacji podopiecznych zadeklarowało 29 przedstawicieli podmiotów reintegracyjnych. Pozostałe sposoby rekrutacji były znacznie rzadziej reprezentowane.

Tabela 5. Sposoby rekrutacji uczestników działań podmiotów reintegracyjnych

Sposoby rekrutacji	Liczba
Na wniosek własny kandydata lub jego przedstawiciela	36
Przez skierowanie z zakładu leczenia odwykowego	1
Przez skierowanie z PCPR	3
Przez skierowanie z OPS	29
Przez skierowanie z NGO	0
Przez skierowanie z KIS	0
Przez skierowanie z PUP	10
Inne	4

Źródło: opracowanie własne.

Zgodnie z deklaracjami uczestników wywiadów telefonicznych, źródło finansowania podmiotów reintegracyjnych zależy od ich rodzaju i formy organizacyjnej. Lubuskie podmioty najczęściej korzystały z finansowania EFS lub EFRR (28 podmiotów) (tabela 6). Ważnym źródłem środków finansowych na działalność był także budżet gminy (26 podmiotów) i PFRON (23 podmioty). Omawiane w tym miejscu wyniki są efektem uwarunkowań funkcjonowania podmiotów reintegracyjnych. Np. wszystkie KIS i część CIS była finansowana ze środków unijnych, co skutkowało znacznym udziałem funduszy unijnych wśród źródeł finansowania. Część placówek, w tym szczególnie warsztaty terapii zajęciowej, podlegała organizacyjnie gminom, które były dla nich jednostkami prowadzącymi, co skutkowało stosunkowo wysoką liczbą wskazań na budżet gminy jako źródło finansowania działalności. Z kolei wszystkie WTZ, jako podmioty działające na rzecz osób z niepełnosprawnościami, ubiegały się o środki PFRON. Stąd brał się znaczący udział Funduszu wśród źródeł finansowania.

Tabela 6. Pochodzenie środków finansowych i rzeczowych na działalność

Źródło środków finansowych i rzeczowych	Liczba
MRPPS	10
Budżet gminy	26
PFRON	23
EFS/EFRR	28
Darczyńcy	15
Działalność gospodarcza lub działalność odpłatna	16
Inne	14

Źródło: opracowanie własne.

Podmioty reintegracyjne, według deklaracji uczestników badań, w momencie gromadzenia danych, zatrudniały łącznie 402 pracowników (tabela 7). Najwięcej osób było zatrudnionych w WTZ (254 pracowników). Wynik ten jest związany z wymogami ustawowymi dotyczącymi organizacji współpracy z podopiecznymi warsztatów w Polsce. Określa on, że pod opieką jednego instruktora może przebywać 5 osób. W warsztatach największej liczbie podopiecznych

zatrudnionych było 35 pracowników. Uwagę zwracają dane dot. działalności KIS i brak pracowników w niektórych z nich. Był to efekt umiejscowienia KIS w strukturach ośrodków pomocy społecznej. Ich przedstawiciele, zapytani o liczbę pracowników deklarowali ich brak, przy jednoczesnej współpracy ze specjalistami zatrudnionymi w ośrodkach.

Tabela 7. Zatrudnienie w podmiotach reintegracyjnych

Rodzaj podmiotu	Zatrudnieni		
	Liczba	Średnio	Zakres
ZAZ	14	7	6-8
CIS	123	7	2-25
KIS	11	2	0-7
WTZ	254	13	8-35
Razem	402	9	

Źródło: opracowanie własne.

Do specjalistów zatrudnianych w podmiotach reintegracyjnych najczęściej należeli psycholodzy (33 podmioty), instruktorzy zawodu (30 podmiotów) oraz pracownicy socjalni (26 podmiotów) (tabela 8). Pozostałe kategorie specjalistów były reprezentowane znacznie rzadziej. Uwagę zwraca brak specjalistów ds. przedsiębiorczości i spółdzielczości. Dane analizowane w tym miejscu wskazują na różnorodność specjalistów zatrudnionych w podmiotach reintegracyjnych pomimo ograniczonych środków finansowych na wynagrodzenia dla pracowników. Działalność podmiotów realizowana była przez specjalistów zatrudnianych na umowę zlecenie lub, jak w KIS, korzystanie z kadr ośrodków pomocy społecznej.

Tabela 8. Specjaliści z zakresu reintegracji zatrudnieni w podmiotach reintegracyjnych

Kategorie specjalistów z zakresu reintegracji	Liczba
Pracownik socjalny	26
Psycholog	33
Instruktor zawodu	30
Doradca zawodowy	16
Terapeuta uzależnień	12
Instruktor zajęć informatycznych	10
Specjalista ds. przedsiębiorczości i spółdzielczości	0
Inni	5

Źródło: opracowanie własne.

Z powyższych analiz wylania się obraz podmiotów reintegracyjnych dobrze osadzonych w społecznościach lokalnych oraz zdolnych do dostosowywania się do zamiany warunków zewnętrznych działalności. Główny deficyt w zakresie funkcjonowania podmiotów reintegracyjnych, rzutujący na kondycję i rozwój sektora ES w województwie lubuskim dotyczy rozmieszczenia CIS i nierówności w dostępie do oferowanej przez nie ścieżki reintegracyjnej.

Podstawowym potencjałem podmiotów jest kadra. Podstawą tego wniosku są sposoby i efekty radzenia sobie z barierami działania takimi jak brak chętnych do współpracy czy brak środków finansowych na zatrudnienie specjalistów.

1.1.2. Działalność podmiotów reintegracyjnych i jej efekty

Opis działalności podmiotów reintegracyjnych w województwie lubuskim został zestawiony z danymi dotyczącymi jej efektów w postaci skali zatrudnienia podopiecznych na wolnym rynku. Składają się na niego dane o najważniejszych przedsięwzięciach realizowanych przez badane organizacje oraz realizowanych formach wsparcia, ze szczególnym uwzględnieniem działalności gospodarczej.

Telefoniczne wywiady kwestionariuszowe rozpoczynało pytanie o najważniejszy projekt, inicjatywę, przedsięwzięcie. Było to pytanie otwarte. Uczestnicy badań mogli samodzielnie sformułować odpowiedź (tabela 9). Najczęściej (19 podmiotów) opowiadali o sukcesach związanych ze znajdowaniem i utrzymywaniem pracy przez podopiecznych. Pozytywne zmiany w karierze zawodowej cieszyły najbardziej. Ważna była także integracja podopiecznych ze społecznością lokalną (14 podmiotów). Tutaj wymieniane były różnego rodzaju inicjatywy realizowane wspólnie z innymi organizacjami, kierowane do mieszkańców. Znalazły się wśród nich przedsięwzięcia trwałe, o cyklicznym charakterze, z kilkuletnim już dorobkiem. W tym zakresie powodem do dumy była także samodzielność uczestników działań podmiotów reintegracyjnych. Ważny okazał się również dorobek związany z realizacją projektów (11 podmiotów) o różnej skali i źródłach finansowania. Należały do nich m.in. projekty duże, finansowane ze środków EFS.

Tabela 9. Najważniejsze projekty, inicjatywy, działania

Rodzaj projektów, inicjatyw, działań	Liczba
Reintegracja zawodowa	19
Aktywizacja społeczna	14
Realizacja projektu (np. EFS)	11
Osobiste losy uczestników	5
Funkcjonowanie i rozwój podmiotu	5
Inne	5

Źródło: opracowanie własne.

Uczestnicy działań podmiotów reintegracyjnych w województwie lubuskim mogli korzystać ze zróżnicowanej oferty wsparcia. Popularność form wsparcia zależna była od rodzaju podmiotu i ustawowych uwarunkowań jego funkcjonowania. Przedstawiciele wszystkich CIS uczestniczących w badaniu oświadczyli, że ich podopieczni korzystali ze świadczeń w postaci zasiłku reintegracyjnego. Ten rodzaj wsparcia pojawił się w działalności 24 podmiotów (tabela 10). Z powodu barier formalnych nie był dostępny w WTZ. Do najczęściej realizowanych form wsparcia należało doradztwo zawodowe oraz poradnictwo psychologiczne i terapia (po 31 podmiotów). Ich popularność wynikała przede wszystkim z potrzeb podopiecznych, ale była także związana dostępnością w każdym z badanych podmiotów. Na trzecim miejscu znalazły się kursy i szkolenia (21 podmiotów) jako jedna z ważnych form reintegracji zawodowej w CIS i KIS.

Rzadziej była wymieniana przez przedstawicieli WTZ. Do form wsparcia nieodnotowanych podczas badań w działalności podmiotów reintegracyjnych województwa lubuskiego należał wolontariat oraz grupy samopomocowe i grupy wsparcia. Do najrzadszych form reintegracji społeczno-zawodowej należały roboty publiczne oraz staże (po 1 odpowiedzi).

Tabela 10. Formy wsparcia, których najczęściej korzystają uczestnicy działań podmiotów reintegracyjnych

Forma wsparcia dla uczestników	Liczba
Świadczenia	24
Doradztwo zawodowe	31
Kursy i szkolenia zawodowe	21
Poradnictwo psychologiczne i terapia	31
Wolontariat	0
Roboty publiczne	1
Prace interwencyjne	2
Spółdzielnia socjalna	2
Staż	1
Grupy samopomocowe i grupy wsparcia	0

Źródło: opracowanie własne.

Działalność gospodarczą lub odpłatną prowadziło w województwie lubuskim 13 podmiotów reintegracyjnych. Wśród nich znalazły się wszystkie ZAZ oraz większość CIS. Pozostałe podmioty (KIS i WTZ) nie mogły prowadzić działalności gospodarczej bądź odpłatnej z powodu barier prawnych. W celu zapewnienia przychodów na odpowiednim poziomie i dostosowania oferty do możliwości i potrzeb podopiecznych niektóre podmioty działały w więcej niż jednym obszarze rynku. Przykładowo łączyły utrzymywanie terenów zieleni i usługi porządkowe. Warto podkreślić, że podmioty reintegracyjne w województwie lubuskim najczęściej działały w tych dwóch wymienionych obszarach (tabela 11). Inne rodzaje były reprezentowane znacznie rzadziej. Przedstawiciele podmiotów reintegracyjnych wymienili łącznie 9 obszarów, w których koncentrowała się ich działalność gospodarcza lub odpłatna. Wymienione obszary wydają się odzwierciedlać status ES w Polsce (chodzi o prace proste, niewymagające wysokich kwalifikacji) oraz możliwości uczestników działań CIS i ZAZ. Wniosek ten znajduje potwierdzenie w odpowiedziach na pytanie o źródła decyzji o wyborze określonego obszaru działalności gospodarczej lub odpłatnej. Było to najczęściej wykształcenie i umiejętności uczestników (6 podmiotów) oraz rozeznanie rynkowe i badania popytu (5 podmiotów).

Tabela 11. Rodzaj działalności gospodarczej lub odpłatnej prowadzonej przez podmioty reintegracyjne

Rodzaj działalności gospodarczej	Liczba
Utrzymanie i konserwacja terenów zieleni	7
Usługi porządkowe (sprząatanie)	7
Catering	3
Usługi malarskie	1
Usługi remontowe	2
Usługi opiekuńcze	2
Pralnie	2
Wytwórstwo – ozdoby i dekoracje	2
Lokale gastronomiczne (np. pizzerie, bary, kawiarnie)	1

Źródło: opracowanie własne.

Uzupełnieniem informacji o działalności gospodarczej i odpłatnej podmiotów reintegracyjnych są dane dotyczące głównego odbiorcy towarów i usług. Spośród różnych możliwości uczestnicy wybrali jedynie trzy odpowiedzi. Najczęściej (11 podmiotów) wskazywano podmioty publiczne i były to na ogół urzędy gminne. Pozostałe kategorie odbiorców – przedsiębiorstwa prywatne oraz organizacje pozarządowe i spółdzielnie – wymieniono jednokrotnie. Wynik ten wprowadza niejednoznaczność do stosunkowo popularnej opinii o nikłym wsparciu JST kierowanym do PES. Wskazuje na to, że niemal wszystkie podmioty reintegracyjne prowadzące działalność gospodarczą lub odpłatną mogły liczyć na zlecenia właściwych dla siebie jednostek samorządowych oraz na wagę zaangażowania JST w utrzymaniu i rozwoju PES w województwie lubuskim.

Dane dotyczące korzystania przez różne środowiska z oferty podmiotów reintegracyjnych wiążą się ściśle z kolejnym ważnym aspektem ich funkcjonowania – współpracą z innymi organizacjami. Niemal wszyscy przedstawiciele badanych placówek (42 podmioty) deklarowali podejmowanie współpracy z innymi podmiotami, a 13 spośród nich twierdziło, że współtworzy partnerstwa. Zdecydowana większość podmiotów była zaangażowana zarówno we współpracę z JST, innymi podmiotami reintegracyjnymi, przedsiębiorstwami prywatnymi, organizacjami pozarządowymi oraz przedsiębiorstwami społecznymi (tabela 12). Współpraca PES została szczegółowo opisana w podrozdziale drugim tej części niniejszego raportu. W tym miejscu przyglądamy się bliżej współpracy między badanymi placówkami a JST, innymi podmiotami reintegracyjnymi oraz przedsiębiorstwami społecznymi. Współpraca między PES a JST była jednym z głównych zagadnień diagnozy z uwagi na jej kluczowe znaczenie dla kondycji sektora ES. Przedstawiciele podmiotów reintegracyjnych najczęściej wskazywali jednostki samorządowe jako partnerów swoich działań. Na podstawie zgromadzonych danych możliwe jest wskazanie co najmniej dwóch przyczyn takiego stanu. Urzędy gminne i miejskie najczęściej były jednostkami prowadzącymi WTZ czy KIS. Ponadto, zgodnie z danymi zaprezentowanymi powyżej, niemal wszystkie podmioty prowadzące działalność gospodarczą lub odpłatną mogły liczyć na zlecenia od JST.

Inne podmioty reintegracyjne odgrywały w działalności badanych PES różne role. Szczególny rodzaj współpracy występował pomiędzy podmiotami tego samego rodzaju. Np. wiele WTZ opowiadało o ścisłej współpracy z innymi warsztatami, która polegała na wymianie informacji i doświadczeń oraz realizacji wspólnych przedsięwzięć. Współpraca ta była ceniona i według części uczestników badań była wsparciem w prowadzeniu działalności. Inna forma współdziałania polegała na zatrudnianiu podopiecznych podmiotów reintegracyjnych przez PS (PbO3). Miejsca, w których można było obserwować takie wzorcowe funkcjonowanie systemu reintegracyjnego było jednak stosunkowo niewiele. Warunkiem ich wystąpienia było wieloletnie doświadczenie współpracy i dobre relacje.

Relatywnie wielu przedstawicieli podmiotów reintegracyjnych deklarowało współpracę z przedsiębiorstwami prywatnymi. Jak wskazały dane omówione powyżej, rzadko jednak miała ona charakter biznesowy. Niewielu przedsiębiorców było klientami podmiotów reintegracyjnych. Częściej wspierali oni działalność PES biorących udział w badaniu za pomocą środków finansowych i niefinansowych. Niektóre podmioty realizowały wolontariat i staże u prywatnych przedsiębiorców.

Tabela 12. Partnerzy współpracy podmiotów reintegracyjnych

Rodzaje partnerów współpracy	Liczba
JST	38
Jednostki pomocy społ. (OPS, PCPR)	36
Przedsiębiorstwa prywatne	32
Organizacje pozarządowe	31
Inne PES	35
Inne	8

Źródło: opracowanie własne.

Planowanym efektem opisanych powyżej aktywności jest znalezienie zatrudnienia na wolnym rynku przez podopiecznych podmiotów reintegracyjnych. Sukces tego rodzaju zadeklarowali niemal wszyscy uczestnicy badań (40 osób). Pytanie o skalę zatrudnienia zostało nieco zmodyfikowane z uwagi na specyfikę działalności podmiotów. Przedstawiciele ZAZ, CIS i KIS byli pytani o zatrudnienie ich podopiecznych na wolnym rynku w 2018 r., kierownicy WTZ o zatrudnienie podopiecznych w ogóle. W 2018 r. zatrudnienie na wolnym rynku znalazło 585 uczestników ZAZ, CIS i KIS. Z uwagi na skalę prowadzonej działalności na rzecz reintegracji społeczno-zawodowej najwięcej osób (571) „wyszło” na wolny rynek spod opieki CIS (tabela 13). CIS w Zielonej Górze skutecznie przygotował do poruszania się po rynku pracy 400 osób. Pracę na wolnym rynku podejmowali także podopieczni WTZ. Od początku ich działalności w województwie lubuskim pracę znalazło 126 osób. Ważnym zagadnieniem była trwałość zatrudnienia. Uczestnicy badań mieli trudności z jej oszacowaniem. Przyczyną były bariery w docieraniu do informacji na ten temat. Z tego powodu udało się jedynie ustalić, że niektórzy podopieczni utrzymali swoje stanowiska pracy dłużej niż 6 miesięcy. Według deklaracji OWES było to około 50% absolwentów podmiotów reintegracyjnych (O1,2).

Tabela 13. Uczestnicy działań podmiotów reintegracyjnych, którzy znaleźli zatrudnienie na wolnym rynku

Rodzaj podmiotu	Uczestnicy zatrudnieni na wolnym rynku		
	Liczba*	Średnio	Zakres
ZAZ w 2018 r.	1	1	
CIS w 2018 r.	571	32	3-400
KIS w 2018 r.	13	4	2-8
WTZ od założenia	126	7	1-25

Źródło: opracowanie własne.

*Odpowiedzi uzyskano od 39 podmiotów.

W podsumowaniu tej części raportu warto podkreślić różnorodność form wsparcia osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem przez podmioty reintegracyjne oraz ich efektywność w postaci zatrudnienia na wolnym rynku. Jednocześnie warto zwrócić uwagę na to, że analiza efektów działalności podmiotów jest niepełna. Brakuje rzetelnych danych dotyczących trwałości zatrudnienia.

Sugestie dotyczące kierunków działań, płynące z przedstawionych analiz, odnoszą się do działalności gospodarczej. Przedstawione dane potwierdzają wnioski z poprzedniego podrozdziału na temat konieczności lepszego dostosowania oferty podmiotów reintegracyjnych do potrzeb nowych kategorii osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem. Zmiany te wymagają zaangażowania instytucji ze wszystkich poziomów sfery publicznej (lokalnego, regionalnego, państwowego i ponadpaństwowego).

1.1.3. Potrzeby i oczekiwania podmiotów reintegracyjnych

Część raportu dotyczącą potrzeb i oczekiwań podmiotów reintegracyjnych w województwie lubuskim rozpoczynają dane na temat postrzegania przyszłości placówek przez ich przedstawicieli. Następnie przedstawiono bariery i potrzeby placówek uczestniczących w badaniu. Przyszłe losy placówek były na ogół widziane pozytywnie (razem odpowiedzi „pozytywnie” i „raczej pozytywnie” wyraziły 34 osoby). Przyszłość podmiotów była postrzegana negatywnie przez 7 osób (razem odpowiedzi „raczej negatywnie” i „negatywnie”). Między innymi z tego powodu do najczęstszych planów placówek należało utrzymanie działalności na dotychczasowym poziomie (26 podmiotów) lub zwiększenie jej skali (15 podmiotów) (tabela 14). Dwa podmioty poinformowały ankietkę o planach likwidacji placówki.

Tabela 14. Plany podmiotów reintegracyjnych związane działalnością na najbliższe 12 miesięcy

Plany związane z działalnością na najbliższe 12 miesięcy	Liczba
Zwiększenie skali działalności	15
Utrzymanie działalności na dotychczasowym poziomie	26
Zmniejszenie skali działalności	1
Planowanie zakończenia/zawieszenia działalności	2

Źródło: opracowanie własne.

Zapewnienie dogodnych warunków rozwoju organizacji wymaga usunięcia jego barier. Pytania o bariery działalności podmiotów reintegracyjnych miały w badaniu postać (1) zamkniętą – uczestnicy wybierali odpowiednią pozycję z kafeterii odpowiedzi oraz (2) otwartą, umożliwiającą samodzielne sformułowanie oczekiwań co do niezbędnych zmian. Zadaniem respondentów było wskazanie trzech najważniejszych barier. W taki sposób zostały wyłonione cztery aspekty działalności podmiotów reintegracyjnych utrudniające realizację ich celów.

Cztery aspekty działalności podmiotów reintegracyjnych utrudniają realizację celów podmiotów reintegracyjnych: (1) profil beneficjentów, (2) trudności finansowe, (3) niejasność i zmienność prawa, (4) braki w wyposażeniu.

Po pierwsze, podstawową barierą był profil pracowników (beneficjentów), związany z ich stanem zdrowia, poziomem kwalifikacji, wpływających m.in. na poziom ich wydajności (15 podmiotów) (tabela 15). W swobodnych wypowiedziach uczestnicy badań wyjaśniali, że chodzi tu o trudności będące przyczyną wykluczenia z rynku pracy, które można uznać za cechy o pochodzeniu zewnętrznym wobec uczestników (np. stan zdrowia) oraz wewnętrznym. Do wewnętrznych należały przede wszystkim wzory zachowań dotyczące pracy, świadczące o deficytach uczestników np. w zakresie punktualności, rzetelności, kultury osobistej. Drugą ważną barierą były trudności z pozyskaniem środków finansowych na rozwój (15 podmiotów). Stąd też wśród postulatów respondentów relatywnie często powtarzano oczekiwania utworzenia możliwości ubiegania się o środki na remonty i modernizacje budynków i pomieszczeń, w których prowadzona jest działalność. Według respondentów źródła finansowania przedsięwzięć tego rodzaju powinny być ulokowane na poziomie lokalnym (gmina, miasto) i regionalnym (różne instytucje regionalne, szczególnie ROPS, OWES). Trzecia bariera dotyczy przepisów prawa, szczególnie ich niejasności i zmienności (15 podmiotów). Ostatnia, czwarta bariera odnosi się do braków związanych z wyposażeniem (10 podmiotów). Jest to jeden z kluczowych deficytów podmiotów reintegracyjnych. Braki w wyposażeniu ograniczają utrudnienia w realizacji bieżących zadań i powstrzymują od ubiegania się zadania nowe.

Tabela 15. Najważniejsze bariery działalności podmiotów reintegracyjnych

Rodzaje potrzeb	Liczba
Nie ma takich barier	3
Profil pracowników, w tym beneficjentów (np. związanych z ich stanem zdrowia, poziomem kwalifikacji) wpływających m.in. na ich poziom wydajności	15
Brak doświadczenia, odpowiedniej wiedzy w organizacji	1
Brak popytu na wytwarzane przez organizację dobra i świadczone usługi	3
Trudności z pozyskaniem środków finansowych na rozwój	15
Braki związane z wyposażeniem	10
Przepisy prawne (niejasność/ zmienność prawa)	15
Brak zewnętrznego wsparcia doradczego	3
Inne	14

Źródło: opracowanie własne.

Niektóre z omówionych powyżej wyników znajdują potwierdzenie w pytaniach o konieczność rezygnacji z zaplanowanych wydatków. Powodem braku realizacji zamierzeń był niedostatek środków finansowych. W 2018 r. z problemem tym borykało się 18 podmiotów (tabela 16). Jako wydatek, z którego rezygnowano najczęściej wskazywano podwyżki dla pracowników (10 podmiotów). Rezygnacja z podwyżek ma szczególne znaczenie w WTZ. Respondenci reprezentujący warsztaty określali poziom wynagrodzeń jako bardzo niski (niższy niż pracowników OPS), przy jednoczesnym wysokim poziomie kwalifikacji, na ogół wieloletnim doświadczeniu oraz skomplikowania pracy z podopiecznymi ze szczególnymi wymogami. Także przedstawiciele WTZ najczęściej wskazywali aktywizację społeczną (8 podmiotów) jako sferę działalności, w której ograniczono wydatki. Jednocześnie podkreślano jej wagę dla usamodzielnia się podopiecznych. Trzecim wydatkiem, z którego rezygnowano stosunkowo często były materiały i inne koszty związane z bieżącą działalnością (7 podmiotów). O skutkach tego deficytu była mowa powyżej.

Tabela 16. Wydatki, z których zrezygnowano w 2018 roku z powodu niewystarczających środków

Rodzaj wydatków	Liczba
Podwyżki dla pracowników	10
Aktywizacja społeczna (wyjazdy)	8
Materiały i bieżąca działalność	7
Remonty i modernizacja	6
Sprzęt	5
Zatrudnienie specjalistów	4
Szkolenia	4

Źródło: opracowanie własne.

Barierą działalności podmiotów reintegracyjnych, na którą w badaniu zwrócono szczególną uwagę były problemy z rekrutacją lub naborem podopiecznych. Występowanie trudności tego rodzaju zadeklarowała ponad połowa respondentów (24 podmioty) (tabela 17). W odpowiedzi na pytanie o przyczyny problemów z naborem lub rekrutacją wymieniano najczęściej trzy, częściowo powiązane ze sobą powody. Pierwszy to brak osób chętnych do współpracy (9 podmiotów), co może się wiązać częściowo z nasyceniem środowiska lokalnego jednostkami o podobnej działalności (6 podmiotów). W takiej sytuacji dodatkowym utrudnieniem jest brak możliwości dojazdu z miejsca zamieszkania nieco oddalonego od placówki, w której prowadzone są działania reintegracyjne (6 podmiotów).

Tabela 17. Przyczyny problemów z rekrutacją/naborem w podmiotach reintegracyjnych

Przyczyny problemów rekrutacją/naborem	Liczba
Brak osób potrzebujących wsparcia na terenie Państwa działalności	5
Brak osób chętnych do współpracy	9
Brak zgody opiekunów	4
Brak możliwości dojazdu	6
Nagromadzenie jednostek o podobnej działalności w regionie (duża konkurencja)	6
Krótkotrwałość projektów	1
Problemy z finansowaniem	0
Inne	3

Źródło: opracowanie własne

Dane przedstawione powyżej kontrastują ze sobą. Z jednej strony mamy do czynienia z optymistycznym nastawieniem wobec przyszłości podmiotów reintegracyjnych. Z drugiej wymienione bariery i potrzeby miały charakter kluczowy dla prowadzonej działalności, były niezależne od podmiotów i w związku z tym wymagają zewnętrznej interwencji. Należy do nich przede wszystkim wzrost wynagrodzeń dla pracowników i świadczeń dla podopiecznych podmiotów reintegracyjnych oraz zapewnienie środków na rozwój działalności, w tym na remonty i modernizacje.

Podsumowanie

Podmioty reintegracyjne są jednym z filarów procesu aktywizacji społecznej i zawodowej osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem. W chwili realizacji diagnozy w województwie lubuskim aktywnych było 45 organizacji tego rodzaju. Reprezentowały wszystkie przewidziane prawem formy reintegracji i kierowały swoje działania do wielu kategorii odbiorców. Z wypowiedzi uczestników badań wylania się obraz środowiska dobrze przygotowanego do realizacji powierzonych mu funkcji, pozytywnie nastawionego do przyszłości, konstruktywnie, kreatywnie i co najważniejsze efektywnie reagującego zarówno na wyzwania codzienności jak i zmianę uwarunkowań zewnętrznych. Najważniejsze korekty systemu reintegracji w województwie lubuskim, według opinii niektórych środowisk, powinny dotyczyć:

1. Równomiernego rozmieszczenia CIS i równego dostępu do oferowanej przez nie ścieżki reintegracyjnej dla wszystkich wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem mieszkańców województwa.
2. Poszukiwania nowych form działalności gospodarczej, odpowiadającej możliwościom i potrzebom osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem należących do nowych kategorii (np. młodzi bezrobotni).

Tę część raportu zamyka zestawienie najważniejszych potrzeb i barier działalności podmiotów reintegracyjnych wraz z oczekiwaniami dotyczącymi zmian, które, w przekonaniu ich przedstawicieli, mają sprzyjać lepszej realizacji celów placówek. Wypowiedzi uczestników badań wskazują na to, że szczególnej uwagi wymagają przede wszystkim:

I. UWARUNKOWANIA PRAWNE FUNKCJONOWANIA PODMIOTÓW REINTEGRACYJNYCH

Jednym z największych utrudnień działalności podmiotów reintegracyjnych jest zmienność i niejasność przepisów prawnych. Problem niejasności prawa wzmaga się w sytuacji różnic w jego interpretacji przez instytucje z różnych poziomów. Uczestnicy badań wskazali nieliczne przykłady takich sytuacji. Jest to raczej wynik sytuacji badania (stosunkowo krótki kontakt i wiele spraw do omówienia) niż przejaw skali problemu. Z rozmów z przedstawicielami podmiotów reintegracyjnych płynie ogólne oczekiwanie wzrostu spójności w interpretacji przepisów przez poszczególne instytucje kształtujące i nadzorujące ich działalność.

Sugestie uczestników badań dotyczyły także konkretnych (jakościowych) zmian przepisów prawnych, umożliwiających lepszą realizację celów podmiotów reintegracyjnych. Znalazły się tu oczekiwania dotyczące:

1. Kategorii wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem uczestników działań

Sugerowane zmiany to zniesienie ograniczeń w postaci kryterium bezrobocia długotrwałego oraz umożliwienie objęcia wsparciem migrantów bez statusu uchodźcy.

2. Dostosowania wymagań realizacji klauzul społecznych do realiów funkcjonowania CIS

W obecnej postaci trudno jest zapewnić wymogi zatrudnienia związane z realizacją klauzuli. Wynika to ze stosunkowo niskiej wydajności uczestników CIS, co jest między innymi przyczyną ich trudności na rynku. Sugerowana zmiana dotyczy umożliwienia realizacji zadań przy wsparciu osób samodzielnie funkcjonujących na rynku pracy.

3. Miejsca osób z niepełnosprawnością w systemie reintegracji.

Uczestnicy badań wskazywali na niedostosowanie systemu wsparcia do potrzeb i możliwości osób z niepełnosprawnością. Chodzi tu przede wszystkim o podopiecznych WTZ i nierealistyczne założenia dotyczące ich samodzielności na rynku pracy. Obecnie osoby z niepełnosprawnością kwalifikowane do aktywizacji społeczno-zawodowej traktowane są jednakowo. Przy czym, zgodnie z doświadczeniem uczestników badania, nie wszystkie będą mogły spełnić wymagania rynku pracy. Dodatkowo uwagę zwraca postrzeganie niepełnosprawności jedynie fizycznie i nietraktowanie w takich kategoriach deficytów intelektualnych. Jednocześnie udział w działaniach aktywizujących ma ogromne znaczenie dla jakości życia uczestników działań reintegracyjnych oraz ich rodzin, a także dla funkcjonowania szerszej społeczności (osoby samodzielne społecznie stają się jej członkami i z czasem wymagają mniejszego wsparcia). Dlatego też sugerowane jest uelastycznienie systemu i dostosowanie do zróżnicowanych sytuacji osób z niepełnosprawnością poprzez (1) poprawę procesu selekcji do poszczególnych form wsparcia oraz (2) urealnienie oczekiwań wobec podmiotów reintegracyjnych w zakresie aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością.

II. SYSTEM FINANSOWANIA

Oczekiwania dotyczące sposobów finansowania działalności podmiotów reintegracyjnych odnoszą się do ich potrzeb bieżących oraz możliwości rozwoju. Kluczowy dla działalności bieżącej podmiotów jest stały dostęp do finansowania. Stąd wśród sugestii uczestników badań dotyczących programowego finansowania znalazła się poprawa koordynacji terminów konkursów

na projekty finansowane z różnych źródeł oraz zwrócenie większej uwagi (np. przez ROPS) na finansowanie działań trwałych zamiast okazjonalnych (takich jak np. organizacja zabawy mikołajkowej). Podobne oczekiwanie kierowane jest do JST. Dotyczy ono wydłużenia czasu zleceń z (na ogół) jednego roku do dwóch, trzech lat. Zmiana taka zapewniłaby stabilność i możliwość formułowania planów długofalowych szczególnie w CIS.

Kolejną trudnością codziennego funkcjonowania podmiotów reintegracyjnych był bardzo niski poziom wynagrodzeń pracowników (szczególnie WTZ) oraz świadczeń dla uczestników działań reintegracyjnych (szczególnie CIS). Wzrost zainteresowania pracą w podmiotach i zmniejszenie poziomu rotacji wpływającej negatywnie na potencjał funkcjonowania placówek zapewni możliwość podnoszenia wynagrodzeń i przyznawania premii. Przykładem jest tu oferta CIS niedostosowana do zmian na rynku pracy. Jedną ze stosunkowo nowych kategorii osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem są dobrze wykształcone osoby młode. Obecny poziom zasiłku reintegracyjnego powoduje, że oferta CIS nie jest alternatywą dla bezrobocia. Kolejny przykład dotyczy aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami. Takie jej formy jak wolontariat i praktyki wymagają uczestniczenia opiekunów, asystentów i trenerów. W obecnej postaci systemu finansowania podmiotów reintegracyjnych, według respondentów, brakuje środków na stanowiska tego rodzaju.

Poza zmianami w finansowaniu bieżącej działalności niezbędne jest poszerzenie możliwości ubiegania się o środki na rozwój. Najpilniejsza potrzeba w tym zakresie dotyczy obecnie finansowania remontów i modernizacji pomieszczeń, w których odbywają się działania podmiotów reintegracyjnych (są za małe, niedostosowane do potrzeb rozwojowych). Oczekiwane zmiany dotyczą wprowadzenia formalnej możliwości ubiegania się o środki na remonty i modernizacje w instytucjach poziomu lokalnego (miasta, gminy) oraz regionalnego.

III. WSPÓŁPRACA I KOORDYNACJA DZIAŁŃ INSTYTUCJI OTOCZENIA SEKTORA ES

Trudnością napotykaną przez podmioty reintegracyjne były luki systemowe w procesie reintegracji i deficyt współpracy między niektórymi instytucjami. Największa bariera dotyczyła współpracy niektórych rodzajów podmiotów z OPS. Polega ona na nieprzekazywaniu informacji o osobach potrzebujących wsparcia i braku skierowań z OPS do takich podmiotów reintegracyjnych jak np. WTZ. Niektórzy reprezentanci CIS także wskazywali na pomijanie placówek tego rodzaju w procesie reintegracyjnym. Sugestie zmian w tym zakresie formułowane na podstawie doświadczeń przedstawicieli podmiotów reintegracyjnych dotyczyły:

1. Zacieśnienia współpracy pomiędzy wszystkimi instytucjami rynku, aby możliwe było płynne przemieszczanie się osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem między poszczególnymi podmiotami i realizacja pełnej ścieżki reintegracji oraz niezakłócone finansowanie działalności reintegracyjnej.
2. Uzupelnienia systemu reintegracji o brakujące formy wsparcia. Chodzi tu szczególnie o tworzenie ZAZ jako kolejnego etapu wsparcia osób z niepełnosprawnościami i ułatwienie dostępu do CIS w poszczególnych miejscach regionu.

IV. NIEKORZYSTNY WIZERUNEK ES

Obecny wizerunek ES wpływa negatywnie na działalność PES oraz możliwości ich rozwoju. O barierach tego rodzaju informowali najczęściej przedstawiciele CIS i WTZ. Działania

wizerunkowe powinny być kierowane do różnych środowisk (mieszkańcy województwa, samorządowcy, opiekunowie osób z niepełnosprawnością). W efekcie spodziewany jest (1) wzrost zainteresowania uczestnictwem w działaniach podmiotów reintegracyjnych oraz (2) zainteresowanie korzystaniem z ich oferty.

V. ZAANNGAŻOWANIE JST

Podmioty reintegracyjne są jednym ze środowisk, które oczekuje większego wsparcia ze strony JST. Jednocześnie zgromadzone dane informują o zaangażowaniu samorządów lokalnych w działalność PES. Z perspektywy przedstawicieli JST stan współpracy między sektorami przedstawia się jeszcze inaczej. Samorządowcy zauważają brak zainteresowania uczestnictwem w postępowaniach wśród podmiotów reintegracyjnych. Możliwą przyczyną jest brak zasobów pozwalających na realizację zleconych zadań i rezygnacja z ubiegania się o nie (J1).

Jak interpretować tak zestawione informacje? Jedną z możliwości jest próba ich odniesienia do konkretnych przypadków. Wśród uczestników badań znalazły się zarówno osoby z pozytywnymi jak i negatywnymi doświadczeniami związanymi ze współpracą między JST oraz podmiotami reintegracyjnymi. W związku z tym rozwiązaniem problemu może być koncentracja uwagi na sytuacjach kryzysowych (np. zupełny brak wsparcia, występowanie konfliktu).

Ogólna sugestia jaka płynie od większości reprezentantów podmiotów reintegracyjnych dotyczy atmosfery współpracy i postrzegania ich podopiecznych przez przedstawicieli JST. Z perspektywy podmiotów korzystne będzie oddziaływanie na rzecz wzrostu zrozumienia dla specyfiki działalności podmiotów reintegracyjnych wśród polityków, jej znaczenia dla jakości życia mieszkańców, rozwiązywania problemów społecznych, ale także obniżenia kosztów pomocy społecznej i docenienia trudu wkładanego w wykonywaną pracę. Kluczowa jest zmiana wizerunku podmiotów i ich podopiecznych w oczach samorządowców oraz szacunek i uznanie za zaangażowanie w rozwiązywanie problemów całych społeczności.

VI. DOJAZDY I DOWOZY

Trudną do pokonania barierą działalności niektórych podmiotów reintegracyjnych jest organizacja dojazdów i dowozów. Trudność ta dotyczy także podmiotów, które dysponują środkami transportu. Zdarza się, że są one niewystarczające, co powoduje ograniczenia w dostępności oferty reintegracyjnej dla mieszkańców miejscowości znacznie oddalonych od placówek. Trudności z dojazdami i dowozem podopiecznych mają dwa źródła. Jednym są stosunkowo wysokie koszty zakupu środków transportu, drugą brak formalnej możliwości zmian w zakresie organizacji dojazdów podopiecznych środkami transportu publicznego. Obie przyczyny wymagają wsparcia zewnętrznego. Ich rozwiązanie zależne jest od zaangażowania władz lokalnych i regionalnych.

VII. DOSTĘPNOŚĆ OWES

Współpraca z OWES została oceniona stosunkowo wysoko, co zostało opisane w odpowiedniej części raportu. Jednak niektórzy przedstawiciele podmiotów reintegracyjnych zgłaszali pewne bariery w tym zakresie. Jedną z nich był ograniczony zakres oferty kierowanej do niektórych rodzajów podmiotów. Chodzi tu głównie o ZAZ i WTZ. Uczestnicy badań zwracali uwagę, że oferta ta była dostosowana do potrzeb osób z niepełnosprawnościami w niewielkim stopniu. Inna bariera współpracy dotyczyła dostępności OWES. Podmioty, które nie korzystały ze

wsparcia sugerowały, że nie miały styczności z pracownikami OWES. Zgodnie z płynącą stąd sugestią niezbędne jest otwarcie się OWES na podmioty reintegracyjne, szczególnie ZAZ i WTZ poprzez dostosowanie oferty do ich potrzeb oraz wzrost liczby działań (np. animacja) kierowanych do nich.

1.2. Przedsiębiorstwa społeczne

Badania kondycji spółdzielni socjalnych i organizacji pozarządowych prowadzących działalność przedsiębiorczą, były elementem diagnozy stanu ekonomii społecznej. Ich celem było także ustalenie jakie działania należy podjąć w celu zwiększenia możliwości rozwojowych tego sektora. W pierwszej części tego podrozdziału zaprezentowano wyniki badań dotyczących ogólnej charakterystyki przedsiębiorstw społecznych w województwie lubuskim. Złożyły się na nią informacje na temat form, branż oraz terenu prowadzenia działalności. Tu także znalazły się dane dotyczące zatrudnienia i ich dynamiki rozwoju. W części drugiej zawarto informacje na temat kondycji podmiotów ekonomii społecznej działających w województwie lubuskim, czynników i barier ich rozwoju oraz momentów zwrotnych występujących w ich funkcjonowaniu. Ostatnia część poświęcona została realizacji działań reintegracyjnych oraz planów na przyszłość.

1.2.1. Ogólna charakterystyka przedsiębiorstw społecznych

Wśród podmiotów ekonomii społecznej, które wzięły udział w badaniu, dominującym sposobem działania było prowadzenie działalności gospodarczej. Zgodnie z odpowiedziami badanych 40 PS PES prowadziło taką działalność a dodatkowe 14 podmiotów prowadziło zarówno odpłatną działalność pożytku publicznego jak i działalność gospodarczą. Zaskakiwać może, że wśród przedsiębiorstw społecznych trzy podmioty zadeklarowały nieprowadzenie działalności gospodarczej. Były to spółdzielnie, które przygotowują się do zamknięcia działalności (likwidacja), jedna z nich jest tuż przed połączeniem z inną spółdzielnią (tabela 18).

Tabela 18. Formy działalności podmiotów ekonomii społecznej

Formy działalności	Liczba
Prowadzimy odpłatną działalność pożytku publicznego i działalność gospodarczą	14
Prowadzimy odpłatną działalność pożytku publicznego	1
Prowadzimy działalność gospodarczą	40
Nie prowadzimy	3
Razem	58

Źródło: opracowanie własne.

Cele i zakres działania przedsiębiorstw społecznych

W badaniach sondażowych realizowanych z przedsiębiorcami społecznymi zadano pytanie o cel i zakres działania firm społecznych. Miało ono charakter otwarty. Uzyskane kategorie odpowiedzi, zostały zilustrowane poniżej w tabeli (tabela 19).

Lubuscy przedsiębiorcy społeczni wśród celów swojego działania wymieniają: (1) reintegrację społeczną i zawodową oraz świadczenie usług na rzecz społeczności lokalnych (11

PS); (2) reintegrację zawodową – stworzenie sobie i innym stanowisk pracy (14 PS); (3) działania na rzecz określonej grupy osób wykluczonych/ zagrożonych wykluczeniem (15 PS); (4) świadczenie usług i wytwórstwo (25 PS); (5) popularyzowanie ważnych dla nich idei i stylu życia (6 PS); (6) obsługę innych podmiotów ekonomii społecznej (2 PS). Niektórzy przedstawiciele przedsiębiorstw nie wymienili żadnej z form reintegracji. Z uzyskanych danych wynika, że podstawowym celem i elementem działalności badanych przedsiębiorstw jest prowadzenie działalności usługowej i wytwórczej. Jest to cel, bez którego ich zdaniem, trudno byłoby mówić o możliwości przetrwania podmiotu.

Tabela 19. Cele działania podmiotów ekonomii społecznej

Cele działania podmiotów		Wybrane przykłady wypowiedzi informatorów
<p>Reintegracja społeczna i zawodowa i świadczenie usług na rzecz społeczności lokalnych</p>	<p>a) dla tych społeczności, w których występują niedostatki pewnych usług (np. takich jak wyżywienie w placówkach edukacyjnych, usługi transportowe dla osób starszych i z niepełnosprawnością w miejscowościach ze słabym transportem publicznym), celem jest uzupełnienie lub stworzenie oferty usług opiekuńczych dla mieszkańców.</p> <p>b) dla społeczności lokalnych, w których występują problemy z zatrudnieniem (np. popegeerowskie wsie).</p> <p>c) integracja osób z niepełnosprawnościami – poprzez działania i usługi dla nich i ich rodzin.</p>	<p><i>Świadczenie usług sprzątanie wspólnot, utrzymanie czystości w Skwierzynie i pomoc w znalezieniu zatrudnienia osobom, które mają problemy na rynku pracy. Prowadzenie stołówki na rzecz szkoły i mieszkańców, organizowanie lokalnych usług cateringowych.</i></p>
<p>Reintegracja zawodowa - stworzenie sobie i innym stanowiska pracy</p>	<p>Pomoc w znalezieniu pracy/stworzenie miejsc pracy osobom, które miały, bądź mają problemy na rynku pracy. Dotyczy to szczególnie tych spółdzielców, którzy prowadzą specyficzną działalność gospodarczą nie wpisującą się w klasyczne usługi lub wytwórstwo takie jak np. rękodzieło, realizacja usług polegających na organizacji imprez okolicznościowych. Zaletą tego typu form jest możliwość stworzenia stanowiska pracy odpowiadającego możliwościom osób zatrudnionych, czy to ze względu na niepełnosprawność, czy sytuację rodzinną (np. matki mające małe dzieci).</p>	<p><i>Działania na terenach poPeGeRowskich polegające na aktywizacji zawodowej osób bezrobotnych, głównie ale nie tylko kobiet. Wsparcie i aktywizacja osób z niepełnosprawnością.</i></p> <p><i>Przyniesienie do społeczeństwa osób wykluczonych, by mogły pracować i czuć się pełnowartościowymi ludźmi, stworzenie dla nich stanowisk pracy, chodzi głównie o osoby, które są/były ofiarami przemocy, głównie kobiety</i></p> <p><i>Zorganizowaliśmy sobie stanowiska pracy</i></p> <p><i>Wspieranie rozwoju dzieci i młodzieży, edukacja; stworzenie miejsc pracy dla siebie i robienie tego, co lubimy robić</i></p> <p><i>Zatrudnianie dorosłych osób z zaburzeniami ze spektrum autyzmu</i></p> <p><i>Stabilizacja w zakresie zatrudnienia naszych pracowników, stworzyliśmy sobie miejsca pracy</i></p> <p><i>Utrzymanie stanowisk pracy, zrobiliśmy dla siebie miejsca pracy; wyrabiamy rękodzieło i je sprzedajemy a także świadczymy usługi budowlane</i></p>
<p>Działania na rzecz określonej grupy osób wykluczonych/zagrożonych wykluczeniem</p>	<p>Część podmiotów prowadzi dość wyspecjalizowaną działalność i koncentruje się na określonej grupie beneficjentów. Mogą to być np. osoby z niepełnosprawnością (w tym z określonego typu niepełnosprawnością), różne kategorie wiekowe itp.</p>	<p><i>Działalność na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną.</i></p> <p><i>Usługi opiekuńcze, działania na rzecz osób wykluczonych, szkolenia.</i></p>

<p>Świadczenie usług i wytwórstwo</p>	<p>Wielu uczestników badań wskazywało przede wszystkim na motywację biznesową, ich celem jest po prostu świadczenie usług, czy wytwarzanie produktów i zarabianie. W tym wypadku motywacja jest jak najbardziej komercyjna, otrzymanie dotacji i zatrudnienie osób z kategorii tzw. zagrożonych wykluczeniem, było niezbędnym warunkiem do jej uzyskania. Osoby te często mówią o tym, że ta kategoria osób stała się ich grupą docelową także ze względu na trudność ze znalezieniem pracowników. W tej grupie spółdzielców najmniejszą rolę odgrywa poczucie misji i przekonanie do działań reintegracyjnych. Wskazują na to, że oczekiwania by prowadzić biznes i postawić akcent na reintegrację stanowią dla nich dużą trudność.</p>	<p><i>Zatrudnienie się i zarabianie na życie prowadząc działalność gospodarczą w postaci usług budowlanych</i> <i>Organizowanie imprez okolicznościowych: urodziny, festyny, także dla dorosłych, animacja</i> <i>Zarabiamy środki na funkcjonowanie poprzez wiertnictwo</i> <i>Wiercenie studni głębinowych, pompy ciepła.</i></p>
<p>Popularyzowanie pewnych idei i stylu życia</p>	<p>Akcentowanie znaczenia misji edukacyjnej występuje przede wszystkim wśród reprezentantów organizacji pozarządowych, którzy przyznają, że działalność gospodarcza jest dla nich uzupełnieniem innych form aktywności. Stanowi szansę na „zastrzyk finansowy” dla organizacji, bądź daje możliwość pracy osobom z nią związanym. Wskazują oni na edukację i propagowanie np. zdrowego stylu życia (aktywności fizycznej; dbanie o zdrowie, profilaktykę uzależnień; edukację dostosowanej do potrzeb dzieci i in.).</p>	<p><i>Przeciwdziałanie uzależnieniom, prowadzenie grup dla osób uzależnionych od alkoholu, narkotyków i Internetu, pomoc osobom z niepełnosprawnością (nie tylko ze względu na efekty długotrwałego uzależnienia).</i></p>
<p>Obsługa innych podmiotów ekonomii społecznej</p>	<p>Część przedsiębiorców społecznych świadczy usługi także dla innych przedsiębiorców. Głównie mają one charakter usług księgowych, czy consultingowych. Są oni więc równocześnie elementem sektora ekonomii społecznej świadczącymi usługi na rzecz innych jego podmiotów.</p>	<p><i>Doradcy i konsultingowy, wspieramy firmy (nie tylko PES) w prowadzeniu przez nich działalności gospodarczej a także w aplikowaniu o dofinansowania, dotacje, pomagamy przy przygotowywaniu wniosków projektowych, rozliczenia itp.</i> <i>Jest to biuro obsługi administracyjnej, świadczymy usługi administracyjne, kadrowe, księgowe. Naszym celem jest też pomoc innym PES (głównie spółdzielniom socjalnym).</i></p>

Źródło: opracowanie własne.

Z wypowiedzi badanych wynika, że przedsiębiorcy społeczni mieli świadomość potrzeby łączenia działalności komercyjnej z reintegracyjną. Niektórzy z nich w pierwszej kolejności mówili o reintegracji członków podmiotów przy okazji podejmowania działalności usługowej. W pozostałej części podmiotów wskazywano tylko na komercyjne podstawy działań (14 PS).

Dodatkowo ciekawą, choć ze zrozumiałych powodów nieczęsto występującą sytuacją było wyspecjalizowanie się podmiotów w obsłudze administracyjnej innych podmiotów ekonomii społecznej (2 PS). Poza świadczeniem tego typu usług dla innych reprezentantów sektora ekonomii społecznej świadczone usługi także dla klasycznych przedsiębiorców.

Wielkość przedsiębiorstw społecznych i ich obszary działania

Analiza wielkości zatrudnienia w przedsiębiorstwach społecznych wykazała, że najczęściej miejsc pracy tworzą spółdzielnie socjalne i spółdzielnie socjalne osób prawnych (łącznie 214 zatrudnionych). Prowadzące działalność gospodarczą organizacje pozarządowe zatrudniały 82 osoby. Łącznie w badanych podmiotach zatrudnionych było 296 osób (tabela 20).

Tabela 20. Zatrudnienie w podmiotach ekonomii społecznej

Rodzaj podmiotu	Średnia ⁷ liczba osób zatrudnionych ⁸
Spółdzielnie socjalne	166
Spółdzielnie socjalne osób prawnych	48
Spółdzielnie pracy	0
Fundacje	45
Stowarzyszenia	8
Spółki	29
Razem	296

Źródło: opracowanie własne.

Przedsiębiorcy zwracali uwagę na to, że utrzymywanie pracowników zatrudnionych na pełne etaty jest dla nich dużym wyzwaniem. W wielu sytuacjach posilkowali się zatrudnianiem na części etatu, bądź zatrudnianiem na umowy zlecenia, czy umowy o dzieło. Wynika to z następujących uwarunkowań:

- a) SEZONOWOŚĆ PRAC – sposób funkcjonowania części przedsiębiorstw charakteryzuje się sezonowością wykonywanych prac. Wytaczają ją sfery działania przedsiębiorstw (np. w związku z utrzymaniem i konserwacją terenów zieleni, pracami budowlanymi, organizacją imprez okolicznościowych i in.).
- b) NIESTAŁOŚĆ REALIZOWANYCH ZLECEŃ – tylko część przedsiębiorców miało względne poczucie pewności wykonywania zleconych prac przez dłuższy czas. Krótkie terminy zleceń generalnie były wskazywane przez przedsiębiorców jako główna trudność w ich funkcjonowaniu, silnie oddziałująca na możliwość utrzymania utworzonych miejsc pracy (W1, W2, odpowiedzi na pytania otwarte w ramach sondażu z PS).

⁷ Ze względu na zmieniającą się liczbę osób zatrudnionych w skali roku (szczególnie w przypadku firm wykonujących działania sezonowe) proszono o podanie średniej liczby osób zatrudnionych w podmiotach.

⁸ Łącznie z zatrudnieniem na umowy zlecenia i o dzieło.

- c) **ROTACJA PRACOWNIKÓW** – sytuacja na rynku pracy sprawia, że utrzymanie pracowników było czasem dużym wyzwaniem dla przedsiębiorców społecznych. Jest to wynik podwyższania kompetencji przez pracowników i odchodzenia na otwarty rynek pracy (J5,10). Trudność utrzymania kadry była też wynikiem niskiej skuteczności w reintegracji zawodowej. Dotyczyło to powrotu do sfer wykluczenia, w którym pracownicy funkcjonowali przed nawiązaniem współpracy z podmiotami (uzależnienia, niezaradność życiowa, długotrwałe bezrobocie) po krótkich okresach pracy w PS.
- d) **DODATKOWE WSPARCIE SOCJALNE** – liderzy podmiotów wskazywali na to, że doświadczają odpływu pracowników w związku z malejącą motywacją do pracy w wyniku rozwoju finansowego wsparcia socjalnego (program 500+, zasiłki itp.).

Jednym z kluczowych wskaźników dotyczących ekonomii społecznej jest liczba tworzonych i utrzymywanych miejsc pracy. Z nieformalnych rozmów z przedsiębiorcami przeprowadzanymi podczas badania sondażowego wynikało, że wskazanie liczby osób zatrudnionych na różnych zasadach (pełne etaty, części etatu, umowy zlecenia, umowy o dzieło) sprawiało im pewne trudności. Mówiono o tym, że wspieranie się zatrudnieniem pracowników dodatkowych w niepełnym wymiarze czasu pracy zależy od rodzaju sezonu, a w konsekwencji wielkości i liczby zleceń. Przyznawano też, że umowy cywilno-prawne są sposobem sprawdzenia potencjalnego pracownika zanim lider zdecyduje się zatrudnić go na pełny etat. Dane dotyczące zatrudnienia na pełnych etatach znajdują się w poniższej tabeli (tabela 21). Najwięcej bo aż 36 podmiotów zatrudnia w pełnym wymiarze godzin od 1 do 5 osób, 3 podmioty zatrudniały większą liczbę osób (od 6 do 10), tylko trzy podmioty zatrudniały powyżej 10 pracowników.

Tabela 21. Zatrudnienie na pełnych etatach w przedsiębiorstwach społecznych

Rodzaj podmiotu	Liczba podmiotów deklarujących zatrudnienie na pełnych etatach				
	1-5 osób	6-10 osób	11-15osób	16-20 osób	Powyżej 20 osób
Spółdzielnie socjalne	24	3			
Spółdzielnie socjalne osób prawnych	4			1	
Spółdzielnie pracy					
Fundacje	6		1		
Stowarzyszenia	2				
Spółki					1
Razem	36	3	1	1	1

Źródło: opracowanie własne.

Zatrudnianie na częściach etatów jest częstą praktyką w podmiotach ekonomii społecznej. Ponoszenie kosztów stałego zatrudnienia jest szczególnie trudne dla firm charakteryzujących się (1) *sezonowością działania* (np. konserwacją terenów zieleni/ porządkowaniem terenów zielonych), bądź firm, które (2) *otrzymują zlecenia w pewnym rytmie* (np. taki charakter ma organizacja imprez okolicznościowych). O tym, że zatrudnienie na pełnych etatach nie sprawdza się mówili także reprezentanci przedsiębiorców działających w *branżach kreatywnych* (reklama, rękodzieło itp.). W związku z tym w 30 podmiotach zatrudniano na części etatu od 1-5 osób, natomiast w 8 podmiotach na części etatu pracowało 6-10 pracowników.

Uzyskany w badaniu zakres działalności PS był bardzo szeroki w dwojakim sensie. Po pierwsze, w sektorze ES w województwie lubuskim są dostarczane bardzo zróżnicowane produkty i usługi. Po drugie, tym co najbardziej zaskakuje jest łączenie realizacji usług z różnych kategorii przez pojedyncze podmioty. To charakterystyczna cecha lubuskich przedsiębiorstw społecznych. Wiele z nich realizuje na przykład usługi cateringowe, które łączy z innymi usługami typu: porządkowe, opieka nad ternami zieleni lub działaniami związanymi z animacją dzieci czy seniorów. Pod tym względem przedsiębiorcy społeczni różnią się od firm z tzw. klasycznego biznesu, które specjalizują się w wąskich obszarach działalności, adresowanej do konkretnych odbiorców, zamiast podejmowania prób zaspokojenia wielu potrzeb społeczności lokalnych. Taki sposób działania ma przynajmniej trzy powody: (1) wynika z poszukiwania prostych zadań do realizacji (ze względu na kompetencje i ograniczenia uczestników/członków podmiotu), (2) jest związany z podejmowaniem prób utrzymania podmiotu/miejsc pracy, szukania nisz rynkowych, potrzeb niezaspokojonych, nawet jeśli są nisko wynagradzane, (3) jest wynikiem dopasowania do zadań jednostek samorządów terytorialnych jako głównego źródła zleceń. Analiza prac realizowanych przez podmioty ekonomii społecznej pokazuje, że dominują wśród nich usługi, które nie wymagają specjalistycznych umiejętności i są to najczęściej usługi porządkowe (15 PS), utrzymanie i konserwacja zieleni (13 PS), odśnieżanie (8 PS). Kolejną kategorią usług często realizowanych przez przedsiębiorców społecznych w województwie lubuskim są usługi gastronomiczne. Cateringiem zajmuje się 10 podmiotów, organizacją imprez okolicznościowych 9, lokale gastronomiczne prowadzi 6 przedsiębiorstw społecznych. Niektóre podmioty realizują różnego rodzaju usługi opiekuńcze (9 PS), rehabilitacyjne lub fizjoterapeutyczne (6 PS), mniejsza liczba zajmuje się świadczeniem usług kosmetycznych (4 PS). Aż 10 podmiotów zadeklarowało realizowanie usług edukacyjnych w postaci organizowanych szkoleń. Ponadto 11 podmiotów świadczyło usługi w postaci organizowania imprez integracyjnych i sportowych. W kategorii usług dotyczących budownictwa najczęściej wykonywanymi pracami były: remontowe (7 PS), malarskie (4 PS), konserwatorskie (3 PS). Nieliczne podmioty realizowały również usługi dotyczące motoryzacji: sprzedaż części (1 PS PES), transport (1 PS), serwis samochodowy (2 PS), dodatkowo specjalistyczne mycie i czyszczenie samochodów (1 PS).

Niewielka część PS (4 podmioty) wyspecjalizowała się w prowadzeniu usług z kategorii biznes i ekonomia. Prowadzą usługi: rachunkowe (2 PS) oraz doradztwo finansowe (2 PS). Usługi poligraficzne realizują 3 przedsiębiorstwa społeczne, reklamą i marketingiem zajmują się 3 podmioty, usługi biurowe – 2 PS, 4 podmioty prowadzą sklep. Ponadto 13 podmiotów prowadzi pojedyncze, rzadko spotykane usługi. Ich realizacja dotyczy następujących obszarów:

- *zdrowie* (prowadzenie grup terapeutycznych, organizacja obozów i imprez dla osób uzależnionych i ich rodzin; edukacja prozdrowotna (schorzenia onkologiczne, uzależnienia), sesje tlenoterapii hiperbarycznej);
- *czas wolny* (organizacja i nagłaśnianie imprez estradowych, integracyjnych; organizacja wypoczynku dla dzieci i młodzieży; obozy jeździeckie, zielone szkoły);
- *hydrogeologia, roboty ziemne, usługi rolne* (usługi hydrogeologiczne, wiercenie studni i tzw. pomp ciepła, roboty ziemne, wykopy, kopanie studni i szamb, podkopy; usługi rolne)
- *doradztwo* (doradztwo dla podmiotów ekonomii społecznej);
- *inne* (pakowanie pieczywa przeznaczonego do sprzedaży).

W części badań dotyczących wywiadów z przedstawicielami JST również zadano pytanie o obszary działania przedsiębiorstw społecznych w reprezentowanych przez rozmówców gminach. Były one kojarzone głównie ze świadczeniem usług cateringowych lub porządkowych (J1, J2); budowlanych i remontowych (J4); usług związanych z konserwacją i utrzymaniem terenów zieleni (J1, J2, J10). W jednym przypadku mówiono o realizacji usług społecznych (J2) oraz w jednym o animacji środowiska lokalnego (J4). Analiza ta dotyczy jednak wyłącznie podmiotów, z którymi reprezentowane jednostki współpracują. Poza tym badani nie mieli wiedzy o istnieniu dodatkowych przedsiębiorstw czy jednostek reintegracyjnych na ich terenach. Dotyka to ważnego problemu widoczności PES. Podejmowanie działań promocyjnych PS powinno dotyczyć w sposób szczególny jednostek samorządu terytorialnego, które mogą być potencjalnymi zleceniodawcami ich zadań. Pasywność lub niska efektywność promocji przedsiębiorstw w tym obszarze prowadzi do następujących skutków: (1) reprezentanci jednostek samorządu terytorialnego zauważają wyłącznie te podmioty, z których usług ich instytucje korzystały i nie są w stanie wymienić innych działających w ich otoczeniu (J1, J4, J6), (2) są przekonani o słabości sektora ES w województwie lubuskim ze względu na małą liczbę PS i mały wachlarz branż przez nie reprezentowanych, co jest przyczyną rzadkiego wchodzenia w kooperację z nimi (J1-10), (3) mówią o słabym przygotowaniu PS do współpracy z samorządami i małym zainteresowaniu PS taką formą działania (J1, J6, J9, J10).

Na zwiększenie widoczności PS ich zdaniem oddziaływały: (1) długość trwania podmiotu na rynku, zwiększająca jego widoczność (J2), (2) podejmowanie działań promocyjnych przy okazji realizacji zlecenia (wystawianie „standów”, rozkładanie wizytówek) (J2), informowanie JST o nowych obszarach działalności (zostawianie w urzędach ulotek) (J2-4), (3) współuczestniczenie w lokalnych działaniach np. imprezach organizowanych przez JST (J2).

Rozmówcy zwracali uwagę na to, że kwestia widoczności i rozpoznawalności jest piętą achillesową przedsiębiorstw. Jest to efekt braku specjalistycznej kadry lub wiedzy z tym związanej (J1, J10). Paradoksalnie podmioty ekonomii społecznej mogą być bardziej widoczne tam, gdzie jest ich niewiele, ale w dłuższej perspektywie nie jest to wystarczające. Zwiększenie kompetencji w zakresie promocji i budowy współpracy z JST jest niezbędnym elementem rozwoju podmiotów ES.

W rozmowach pojawił się szereg propozycji i pomysłów szczegółowych dotyczących działań, które mogłyby być realizowane przez przedsiębiorców społecznych. Do najczęściej wskazywanych należały:

- *działania związane z realizacją usług senioralnych*: wsparcie uzupełniające pracę OPS w godzinach popołudniowych, prowadzenie klubów seniora, realizacja usług gospodarczych (serwisowych, związanych z przygotowaniem opału), transportowych, wytnieniowych dla członków rodzin seniorów, informacyjnych i związanych z prowadzeniem infolinii dla seniorów (J2-4, J6-9).
- *działania związane ze wsparciem osób z niepełnosprawnością*: usługi opiekuńcze i transportowe, rehabilitacyjne i wytnieniowe dla członków rodzin (J5, J6).

- *działania na rzecz migrantów*: wsparcie w przygotowaniu dokumentów, usługi edukacyjne, rekreacyjne, działania na rzecz integracji (J3, J8, J9).

Wśród dodatkowych zadań wymieniano działania w obszarze melioracji i na rzecz ochrony środowiska (J5).

Teren działania podmiotów ekonomii społecznej i główni odbiorcy ich usług

Prawie połowa przedsiębiorstw (27 PS) działała na terenie własnej gminy i powiatu. Dodatkowo połowa działała na terenie województwa i poza nim (29 PS). Jedynie 2 podmioty realizowały usługi także poza granicami Polski (tabela 22). Podobne spostrzeżenia mają badani przedstawiciele JST. W wywiadach zazwyczaj wskazywano na działanie PS w obrębie gminy (J2, J4, J6, J10), rzadziej powiatu (J7, J9). Realizowanie działań tylko w najbliższym otoczeniu (gminy, powiatu) przeważnie nie ułatwia rozeznania na szerszym rynku usług i nie stymuluje do poszukiwania nowych sposobów rozwoju działalności. Taka sytuacja rodzi zagrożenie utraty zleceń w sytuacji zmniejszenia środków na realizację zadań JST, z którą obecnie mamy do czynienia (J5), czy rezygnacji z rozwoju kompetencji we współdziałaniu z biznesem (J3-5).

Tabela 22. Obszar działania podmiotów ekonomii społecznej

Obszar	Liczba podmiotów
Gminny (tylko na obszarze naszej gminy).	12
Powiat	15
Województwo	12
Ponadregionalny (obszar przynajmniej dwóch województw)	17
Europejski	2
Łącznie	58

Źródło: opracowanie własne.

Odpowiedzi na pytanie o grupę docelową działań ze względu na wiek wskazują na szerokie spektrum działania podmiotów. Przedsiębiorstwa docierają do wszystkich kategorii wiekowych. Najwięcej działań realizowanych jest na rzecz osób w wieku 30-50 lat (dotyczy to 48 PS) i osób w wieku 51-65 lat (42 PS). Najmniej zadań jest skierowanych do dzieci (19 PS) i młodzieży (17 PS) (tabela 23). Ponadto większość przedsiębiorców społecznych realizowała działania adresowane do kilku kategorii wiekowych jednocześnie.

Zaprezentowana wyżej analiza oczekiwań reprezentantów jednostek samorządu terytorialnego, dotyczących rozwoju dalszych kierunków działania PS wykazała, że wszyscy z nich wiązali duże nadzieje z możliwościami wykorzystania sektora ekonomii społecznej w zakresie realizacji usług społecznych na rzecz seniorów. W wywiadach podkreślano, że obecnie potrzeby w tym zakresie nie są w ich gminach zaspokojone a w najbliższych latach tendencje te będą się nasilać (J1-10). Przeprowadzona w ramach tej diagnozy analiza danych zastanych wykazuje niepokojący wzrost odsetka osób w wieku poprodukcyjnym (wzrost z poziomu 17,2% w 2013 roku do 21% w 2018 roku) przy jednoczesnym spadku udziału osób w wieku produkcyjnym (spadek rzędu 3,9 punktu proc.) (ADZ, s. 6-7). Należy mieć na uwadze, że problem zapewnienia odpowiedniej opieki osobom wykluczonym społecznie z powodu wieku, będzie jednym z

głównych wyzwań regionalnej polityki społecznej. W latach 2013-2018 wartość współczynnika obciążenia demograficznego osobami starszymi zwiększyła się o 5,1 punktu proc. w przypadku Polski (aktualny wynik to 26,1) i 6,2 punktu dla woj. lubuskiego. Dynamika wzrostu obciążenia demograficznego w woj. lubuskim jest wyższa niż w skali kraju, co w dłuższej perspektywie czasowej doprowadzi do sytuacji, w której problemy starzejącego się społeczeństwa będą jeszcze bardziej dostrzegalne (ADZ, s. 6-7). W efekcie zaznacza się wzrost zapotrzebowania na usługi opiekuńcze w regionie wynikający z problemu wzrostu liczby ludności w wieku poprodukcyjnym. Będzie to wymagało wzmocnienia działań zmierzających do aktywizacji środowiskowej i społecznej pod kątem usług opiekuńczych i specjalistycznych dla seniorów (AD, s. 5, 9).

Tabela 23. Grupa docelowa działań ze względu na wiek

Kategorie wiekowe	Liczba podmiotów
Do 15 roku życia	19
15-18 lat	17
Dorośli 19-29 lat	39
Dorośli 30-50 lat	48
Dorośli 51-65 lat	42
Dorośli 65+	27

Źródło: opracowanie własne.

Głównymi odbiorcami dóbr i usług oferowanych przez podmioty ekonomii społecznej są klienci indywidualni, czyli osoby fizyczne (20 PS) oraz podmioty publiczne (14 PS). W przypadku dziewięciu podmiotów dobra i usługi są świadczone przede wszystkim dla przedsiębiorstw prywatnych. Ośmiu przedsiębiorców zadeklarowało, że ich działania skierowane są głównie dla beneficjentów powiązanych z ich firmą/organizacją. Z zestawu odpowiedzi na pytanie o głównych odbiorców dóbr i usług podmioty mogły wskazać tylko jednego, najważniejszego odbiorcę, ale poza wymienionym głównym odbiorcą dóbr i usług mają także innych.

Tabela 24. Główni odbiorcy dóbr i usług oferowanych przez podmioty ekonomii społecznej

Rodzaje odbiorców dóbr usług	Liczba
Beneficjenci	8
Inne osoby indywidualne (fizyczne)	20
Przedsiębiorstwa prywatne	9
Podmioty publiczne (przedsiębiorstwa publiczne i/lub administracja publiczna)	14
Organizacje pozarządowe i spółdzielnie	4
Inne	3
Łącznie	58

Źródło: opracowanie własne.

Reprezentanci przedsiębiorców wskazywali na różnorodne czynniki wyboru prowadzonych rodzajów działalności. Najczęściej wymieniano rozeznanie rynkowe i badania popytu na dane usługi (36 PS) (tabela 25). Nieformalne rozmowy w ramach wywiadu i dopytywania realizatorki

badania wskazują jednak, że owo rozeznanie rynkowe odnosiło się zazwyczaj do dyskusji ze znajomymi i członkami rodziny. Zdobywanie wiedzy o wymaganiach rynku dotyczyło (2) potrzeb niezaspokojonych, (2) nisz rynkowych, (3) pomysłów na biznes. Ani jedna z firm nie zrealizowała badania/rozeznania wychodzącego poza najbliższy krąg znajomych. Drugą najczęściej wskazywaną przyczyną podjęcia danej formy działalności były indywidualne przekonania członków podmiotu (34 PS) o słuszności postawionych celów i wytyczonych sfer funkcjonowania, trzecią było wykształcenie i kompetencje, którymi dysponowali uczestnicy (26 PS). Taki rozkład danych tłumaczy wskazane wyżej rozbieżności pomiędzy obszarami działania badanych przedsiębiorstw a potrzebami JST w sferze usług publicznych czy klientów indywidualnych.

Tabela 25. Czynniki wyboru rodzaju działalności gospodarczej

Czynniki wyboru rodzaju działalności gospodarczej	Liczba
Rozeznanie rynkowe, badania popytu na dane usługi/produkty	36
Wykształcenie / umiejętności członków spółdzielni	26
Indywidualne przekonania - członków – założycieli	34
Posiadane zasoby do prowadzenia danej działalności (np. narzędzia, maszyny)	15
Wykorzystanie istniejącego pomysłu na działalność (np. zaczerpniętego z zagranicy, z innego regionu Polski)	13
Doświadczenie w prowadzeniu działalności w ramach innej formy prawnej (np. stowarzyszenia)	9
Sygnały ze strony rodziny/znajomych/mieszkańców o zapotrzebowaniu na takie produkty/usługi	11
Inne	12

Źródło: opracowanie własne.

Dynamika rozwoju przedsiębiorstw społecznych

Sektor ekonomii społecznej w województwie lubuskim charakteryzuje się w ostatnich latach dużą dynamiką rozwojową. Większość podmiotów prowadzących działalność gospodarczą powstała w 2017 roku (biorąc pod uwagę zestawienie ROPS⁹ aż 61 spośród 81 PES powstało w 2017 roku, wyniki zaprezentowano w tabeli poniżej). Jednak część z tych podmiotów nie była w stanie osiągać dodatnich wyników finansowych i utrzymać utworzonych miejsc pracy. W konsekwencji tego w 11 spośród 81 PS (z listy ROPS) zadeklarowało zawieszenie działalności, bądź rozpoczęcie procedury likwidacji. Przy uwzględnieniu podmiotów, które nie korzystały ze wsparcia LOWES/OWES liczba tych, które są w stanie likwidacji jest jeszcze większa i wynosi 25. Biorąc pod uwagę problemy ze skontaktowaniem się z częścią przedsiębiorców społecznych (nieodbieranie telefonów, brak aktualnego kontaktu/niemożliwość znalezienia go w Internecie, unikanie udziału w badaniu poprzez wielokrotne nieodbieranie telefonów) można przypuszczać, że liczba podmiotów, które zostaną zlikwidowane w najbliższym czasie wzrośnie.

⁹ <http://es.lubuskie.pl/pl/Aktualnosci/Lista-Przedsiębiorstw-Spoecznych-w-województwie-lubuskim> [data dostępu 28.10.2019].

Tabela 26. Liczba podmiotów¹⁰ według roku założenia

Rok założenia	Liczba podmiotów						
	Ogółem	Spółdzielnie socjalne	Spółdzielnie socjalne osób prawnych	Spółdzielnie pracy	Fundacje	Stowarzyszenia	Spółki
do 2006	2	1	0	0	0	1	0
2007-2014	15	10	3	0	0	1	1
2015	3	1	0	0	2	0	0
2016	0	0	0	0	0	0	0
2017	35	23	4	0	7	2	0
2018	3	2	1	0	0	0	0
Razem	58	36	8	0	9	4	1

Źródło: opracowanie własne

Choć możliwość nieprzetrwania na rynku tak wielu podmiotów może niepokoić, liczby te w porównaniu do klasycznego biznesu są niższe. W klasycznym biznesie po pierwszym roku działalności przestaje istnieć co czwarta firma. W tym kontekście, przedsiębiorcy społeczni radzą sobie lepiej z utrzymaniem działalności. Należy jednak pamiętać, że podstawowym czynnikiem tej trwałości jest otrzymywane wsparcie finansowe. Poza tym, pomimo tego wsparcia uczestnicy badań informowali o wielu trudnościach w działaniu ich firm/organizacji. Odpowiedzi na pytania otwarte jak i nieformalne rozmowy wskazują wprost na występowanie: (1) trudności finansowych, (2) problemów z pozyskiwaniem zleceń, (3) potrzeby dodatkowych szkoleń zwiększających kompetencje pracowników. Poniżej zostały zaprezentowane dane dotyczące dat tworzenia podmiotów z listy ROPS, uzyskanych z Krajowego Rejestru Sądowego (tabela 27).

Tabela 27. Podmioty z listy ROPS, rok założenia na podstawie KRS¹¹

Rok założenia	Ogółem
do 2006	1
2007-2014	14
2015	2
2016	0
2017	61
2018	3
Razem	81

Źródło: opracowanie własne.

W roku 2017 odnotowano skokowy przyrost liczby podmiotów. Wynikał przede wszystkim z uruchomienia programu wsparcia dla podmiotów tworzących nowe miejsca pracy w zamian za uzyskanie dotacji. W świetle badań spośród 61 podmiotów utworzonych w 2017 w

¹⁰ Podmioty, które wzięły udział w badaniu sondażowym.

¹¹ KRS (Krajowy Rejestr Sądowy), <http://www.krs-online.com.pl/> [data dostępu 28.10.2019].

trakcie likwidacji lub połączenia z innym podmiotem (czyli w pewnym sensie także likwidacji) było 11 podmiotów.

1.2.2. Ocena kondycji przedsiębiorstw społecznych

Mimo generalnego odwoływania się do ogólnej złej kondycji finansowej sektora ES uczestniczący w badaniach liderzy dość pozytywnie ocenili kondycję finansową swoich podmiotów (33 PS). Wśród kolejnych przedsiębiorców 19 określiło sytuację firmy jako średnią, a 6 jako złą. Liderzy podmiotów społecznych dość wysoko ocenili również umiejętności pracowników oraz możliwości konkurowania ich przedsiębiorstw z klasycznym biznesem. Byli też przeważnie zadowoleni ze sprzętu, którym dysponowali oraz warunków lokalowych (tabela 28).

Tabela 28. Ocena różnych wymiarów funkcjonowania podmiotu (perspektywa osoby reprezentującej podmiot)

Oceniany wymiar	Zdecydowa nie dobrze	Raczej dobrze	Ani dobrze, ani źle	Raczej źle	Zdecydowanie źle
Sytuacja finansowa podmiotu	8	25	19	4	2
Poziom kompetencji pracowników	24	21	11	1	1
Liczba pracowników	11	16	19	7	3
Zakres świadczonych usług	25	28	2	3	0
Jakość świadczonych usług	37	18	2	1	0
Zdolność do konkurowania z klasycznym biznesem	20	19	9	8	2
Sprzęt, którym dysponuje firma	17	28	9	2	2
Lokal	19	19	9	3	6

Źródło: opracowanie własne.

Podobne kwestie poruszano w wywiadach pogłębionych z reprezentantami przedsiębiorstw społecznych oraz przedstawicielami współpracujących z PES jednostek samorządów terytorialnych. Reprezentanci JST oceniali podmioty działające na ich terenie w bardzo różny sposób. Zwracali uwagę na słabe ich zdaniem strony funkcjonowania podmiotów, ale pokazywali także mocne strony i dobre praktyki w tym zakresie.

Negatywnie oceniane były między innymi:

- aktywność przedsiębiorców w zakresie pozyskiwania nowych zleceń i reklamowania się wśród potencjalnych odbiorców usług (J1, J3, J5, J6, J7),
- umiejętność przygotowania przez podmioty dokumentacji do przetargów i zapytań ofertowych (J1, J4),
- formalne rozliczanie zleceń (J1, J4),
- jakość i zakres usług świadczonych przez podmioty (J1, J5),
- zarządzanie podmiotami (J5).

Dodatkowo negatywnie oceniano występowanie u części podmiotów postawy roszczeniowej wobec JST, przejawiającej się w oczekiwaniu zleceń ze względu na realizację zadań z zakresu włączenia społecznego a poprzez to oczekiwanie faworyzowania ich w zleceniu usług (J10).

Pozytywnie oceniane były:

- skuteczność w wykonywaniu zadań na rzecz JST (J2; J3),
- dobre przygotowanie teoretyczne do prowadzenia działalności (J6),
- umiejętne łączenie celów biznesowych i społecznych (J8).
- umiejętne wyszukiwanie nisz w działalności gospodarczej i dostosowywanie realizowanych zadań do potrzeb lokalnych instytucji (J2).

Momenty zwrotne w funkcjonowaniu podmiotów ekonomii społecznej

Analiza momentów istotnych dla funkcjonowania badanych podmiotów wykazała większą skłonność respondentów do podkreślania i objaśniania momentów trudnych czy wielkich wyzwań niż pozytywnych splotów okoliczności. Wynika to zapewne ze słabej kondycji badanych przedsiębiorstw i ich funkcjonowania raczej w fazie kształtowania struktury i osvajania otoczenia organizacji, niż silnego wzrostu czy konsolidacji. Z tego powodu w kilku wypowiedziach podkreślano, że najtrudniejszy był początek działalności ze względu na dużą ilość informacji, którą trzeba było przyswoić i działań, których musiano się wówczas nauczyć. Utrata zlecenia na usługi wcześniej realizowane, przegrane przetargi i konkursy były dla podmiotów trudnymi momentami, w których w większości dużo się nauczono, czasami jednak decydowano o zmianach w (1) profilu działalności, (2) zasadach działania, (3) sposobach pozyskiwania zleceń, (4) komunikacji z otoczeniem. Przedstawiciele przedsiębiorstw społecznych biorący udział w wywiadach pogłębionych wskazywali dodatkowo, że jednym z najważniejszych pozytywnych momentów zwrotnych w działaniach ich firm było uzyskanie dotacji na utworzenie miejsc pracy (sondaż z PS oraz wywiady z przedsiębiorcami PzO1-3; PzO5; PzO7-10). Kolejnym było pozyskanie ważnego zlecenia na realizację zadań. W wypowiedziach pojawiły się także informacje o poważnych/trudnych wyzwaniach dla podmiotu. Były to najczęściej (1) utrata możliwości realizacji zlecenia, które wcześniej podmiot wykonywał oraz (2) problemy z płynnością finansową w związku z opóźnieniami z płatnościami lub innymi podwodami tego typu.

Czynników/momentów pozytywnych również dotyczyły wypowiedzi podkreślające znaczenie otrzymanych dotacji (20 PS). Tabele nr 29 i 30 prezentują zestawienia najczęściej pojawiających się czynników pozytywnie i negatywnie oddziałujących na działalność podmiotów. Uzupełniają ją wypowiedzi badanych na pytanie otwarte dotyczące momentów zwrotnych w funkcjonowaniu podmiotu. Wypowiedzi zostały zapisane w kolumnie nr 3 i są cytatami z rozmów z przedstawicielami przedsiębiorstw.

Tabela 29. Pozytywne momenty zwrotne w funkcjonowaniu podmiotu

Pozytywne momenty zwrotne w funkcjonowaniu podmiotu		Przykładowe wypowiedzi respondentów
Dotacje	Uzyskanie wsparcia finansowego - otrzymanie dotacji z OWES/LOWES; - inne dotacje;	<i>Momentem, który umożliwił nam rozszerzenie oferty było otrzymanie dotacji z OWES, mogliśmy zakupić wtedy sprzęt przeznaczony do specjalistycznych usług transportowych dla osób z niepełnosprawnością, dla seniorów, osób chorych. Otrzymanie dotacji ułatwiło nam rozwój – dzięki temu mogliśmy kupić sprzęt, którego nam brakowało. Dotacja OWES-u pozwoliła nam stanąć na nogi, dostaliśmy wsparcie na stworzenie nowych miejsc pracy, mogliśmy zakupić trochę sprzętu, który ułatwił nam funkcjonowanie. Dotacja z OWES zmieniła jakość naszego funkcjonowania, dzięki temu mogliśmy dokupić trochę sprzętu, co rok stajemy do przetargów i wygraliśmy życie w DPS.</i>
Otrzymane zlecenia	Otrzymanie ważnego zlecenia/zleceń - duże zlecenie do realizacji, którego wykonanie daje poczucie stabilizacji i trwałości pracy na jakiś czas. - Wygranie przetargu/konkursu na realizację usługi/projektu	<i>- momentem zwrotnym było otrzymanie zleceń od władz lokalnych, w naszej gminie. Pozyskanie nowych klientów, którym możemy świadczyć usługi cateringowe. Wtedy mamy poczucie pewnego bezpieczeństwa na jakiś czas.</i>
Zmiana formy lub skali działania	- wykonywanie czegoś nowego; - wzrost rozpoznawalności podmiotu; - zmiana skali i jakości działania podmiotu w związku z realizowaną usługą/zleceniem.	<i>decyzja o rozpoczęciu sprzedaży przez Internet; rozwijanie działalności pod osobnymi markami; rozpoczęcie produkcji paluszków gryczanych. Pojawiające się zlecenia zmieniają nasze funkcjonowanie, bo za każdym uczymy się czegoś nowego, negatywnych momentów jak na razie nie było, staramy się zapobiegać problemom, ale zobaczymy jak długo nam się to uda. Zorganizowanie StandUpManii.</i>
Współpraca	Nawiązanie współpracy z organizacją/institucją/firmą	<i>nawiązanie współpracy z gminą i otrzymanie zleceń, nawiązanie współpracy z Fundacją Wzgórza Dalkowskie. Założenie Międzygminnego Centrum Integracji Społecznej WINDA.</i>
Profesjonalizacja	Uzyskanie uprawnień, certyfikatów, kończenie szkoleń	<i>Certyfikat MSUES (Małopolskie Standardy Usług Edukacyjno-Szkoleniowych), Wpis do BUR (Baza Usług Rozwojowych).</i>
Organizacja działalności	Zmiana formy organizacyjnej lub sposobu prowadzenia działalności	<i>Pozytywna to było przekształcenie w przedsiębiorstwo społeczne dzięki działaniom OWES. Pozytywne: wejście w konsorcjum i wygranie przetargu na usługi opiekuńcze. Zmiany form działalności np. zrezygnowaliśmy ze studia, bo to okazało się nieopłacalne; zmieniliśmy też strukturę zatrudnienia, w naszej firmie zatrudnienie etatowe nie sprawdzało się, bo u nas to jest bez sensu, toteż teraz zatrudniamy na określone zlecenia/dzieła.</i>

Źródło: opracowanie własne

Tabela 30. Negatywne momenty zwrotne w funkcjonowaniu podmiotu

Negatywne momenty zwrotne w funkcjonowaniu podmiotu		Przykładowe wypowiedzi respondentów
Początek funkcjonowania	- konieczność nauczenia się wielu rzeczy dotyczących formalności, zdobywania zleceń, decydowania w podmiocie, działalności i zmian w jej zakresie.	<p><i>Trudny był pierwszy rok funkcjonowania, uczyliśmy się jak sobie radzić z formalnościami i z że zdobywaniem zleceń.</i></p> <p><i>Na samym początku za bardzo się przejmowaliśmy baliśmy się dokumentów, panika kto będzie odpowiadał, pierwszy rok był taki eksperymentalny, pierwsze momenty zdobywania zleceń, nabieranie doświadczenia, jak się dograć, kto się do czego nadaje, nie każdy musi robić wszystko, dopasowujemy role.</i></p> <p><i>Najtrudniejsze było założenie spółdzielni, formalności prawne, dokumenty itp. potem już jakoś szło.</i></p>
Wsparcie finansowe	Problem z uzyskaniem wsparcia finansowego	<p><i>Nieotrzymanie dotacji z OWES na zatrudnienie osób z niepełnosprawnością.</i></p>
Konkurencyjność	Przegrywanie przetargów/konkursów	<p><i>Negatywny to przegranie przetargu na usługi opiekuńcze, ale weszliśmy w projekt z Kregiem i to nas uratowało i piszemy wniosek na "Klub seniora" w Gorzowie więc liczymy na to, że się rozwinie.</i></p> <p><i>Plany a rzeczywistość się rozjeżdżają najgorszym momentem dla nas zejście z obsługi opiekuńczej w szpitalu i wtedy pojawił się brak zleceń, ale dostaliśmy zlecenia z opieki społecznej, ale nie są one wystarczające i osoby zaczęły odchodzić z pracy i mam niedobór pracowników.</i></p> <p><i>Rozwijamy się i mamy raczej pozytywne doświadczenia, ale każdorazowo kiedy aplikujemy o dofinansowanie w ramach projektów, kiedy zostanie on odrzucony jest to dla nas jakiś przykry moment, ale staramy się nie poddawać i rozwijać dalej.</i></p> <p><i>Kryzysy są cały czas, spółdzielnie nie są uprzywilejowane jeśli chodzi o przetargi, konkursy ofert a trudno nam konkurować z innymi firmami sprzętującymi, staramy się konkurować za pomocą jakości usług, solidności a także elastyczności naszej oferty.</i></p>
Utrata zleceń	Nagła/nieoczekiwana utrata wcześniej realizowanych zleceń	<p><i>Negatywny moment przełomowy to przegranie przetargu (na wcześniej realizowane usługi – przyp. autora raportu), mamy więc teraz kryzys i spowolnienie w działaniu.</i></p>
Problemy personalne	Problemy między/z pracownikami podmiotu - konflikty; - problemy z zarządzaniem w podmiocie.	<p><i>Był i nadal trwa moment negatywny, konflikt między członkami spółdzielni, prezes jest bardziej wykorzystany i ponieważ jestem nim ja to mam dość, pozostali spółdzielcy nie zdają sobie sprawy z tego, że są współodpowiedzialni i że nie tak łatwo jest rozwiązać spółdzielnię po wzięciu dotacji.</i></p> <p><i>Najtrudniejsze są międzyludzkie, np. tarcia wśród naszych spółdzielców; dotacja pozwoliła na jakiś lepszy start, ale później trudno przetrwać.</i></p> <p><i>Negatywne momenty zwrotne wiążą się z profilem naszych pracowników są to osoby, które są na swojej drodze do trzeźwości i w związku z tym, że to jest początek tej drogi to czasem mamy konflikty w firmie, nieporozumienia, momenty załamania i zniechęcenia, tymczasem mimo tych trudności zlecenia trzeba wykonać.</i></p>

Niedobory kadrowe	<ul style="list-style-type: none"> - rotacja pracowników; - konieczność utrzymania trwałości zatrudnienia w okresie trwania umowy z OWES; 	<p><i>...jest też trudność z zatrudnieniem ludzi. Nie każdy się do tego nadaje, co więcej sytuacja na rynku pracy sprawia, że trudno nam konkurować z innymi. U nas mogą pracować Ci, którzy chcą się rozwijać i mają pasję do pracy.</i></p> <p><i>Rotacja pracowników to są liczne momenty zwrotne negatywne. Specyfika moich pracowników jest taka, że w którymś momencie mają dość pracy i odcobdzą a ja muszę zrealizować zlecenie, to bardzo trudne.</i></p>
Pożyczki	Decyzja o skorzystaniu z pożyczki i związane z tym ryzyko.	<i>Zdecydowanie się na pożyczkę kilka lat temu, by utrzymać pracowników a płatność miała być później. Było to bardzo stresujące, bo gdybyśmy nie otrzymali zapłaty za wykonanie zlecenia, to by był koniec naszej spółdzielni.</i>
Problemy finansowe	<p>Zagrożenie utraty płynności finansowej</p> <ul style="list-style-type: none"> - za mała ilość zleceń; - opóźnienia w płatnościach ze strony zleceniobiorców; 	<p><i>W ubiegłym roku mieliśmy problemy z rozliczeniem się, bo klienci nie zapłacili w terminie a my musieliśmy przecież ponieść koszty, złapałiśmy zadywuszkę finansową tylko z tego powodu. W tym roku kontrahent w trakcie prac zmienił termin zapłaty wydłużając ten termin o 2 miesiące a to duże zlecenie i my musimy w tym czasie jakoś załatać tę dziurę finansową. Jak zapłaci, będzie bardzo dobrze, ale po ubiegłym roku cieszę się tylko z tych pieniędzy, które wpłynęły na nasze konto a nie z tych, które mają wpłynąć.</i></p> <p><i>...każdorazowo momentem zwrotnym dla nas jest to, gdy kontrahenci nie płacą na czas, bo my musimy przeczekać ten moment, my musimy zapłacić za ZUS, podatki itp. a kontrahent zwleka.</i></p> <p><i>Małe zainteresowanie usługą.</i></p>
Czynniki niezależne	<p>Zależność od czynników, których nie można kontrolować:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pogoda, zależność od natury; sezonowość prac; - śmierć osoby pracującej w podmiocie; - choroby pracowników; 	<p><i>Nie ma sukcesów bez porażek, ale generalnie charakter naszej działalności jest taki, że nie jesteśmy w stanie przewidzieć, np. tego co niemy pod ziemią, robimy to według projektów badań geologicznych więc pewne rzeczy zakładamy hipotetycznie, ale mogą być i zdarzają się niespodzianki, czasem zakładamy, że coś jest głębiej a okazuje się, że jest płycej, ale bywa i odwrotnie. To sprawia, że musimy być cały czas czujni i elastyczni. Jesteśmy też trochę zależni od pogody no i ciągle w podróży.</i></p> <p><i>Sezony zimowe, kiedy nie mamy tyle pracy a jednak musimy ponieść koszty utrzymania siebie.</i></p>
Profil	Konieczność zmiany profilu/rodzaju działalności	<i>Rok po rozpoczęciu działalności okazało się, że musimy zmienić profil. Organizowanie czasu wolnego aktywnym seniorom, zastąpiliśmy usługami opiekuńczymi. Naszymi klientami zostały osoby starsze, z niepełnosprawnością.</i>

Źródło: opracowanie własne.

Reprezentantów podmiotów ekonomii społecznej poproszono także o wskazanie najważniejszych barier i trudności w funkcjonowaniu. Najczęściej wskazywali oni na trudności z pozyskaniem środków finansowych na rozwój działalności (31 PS). Dla wielu przedsiębiorców (25 PS) problematyczny był także profil pracowników, w tym beneficjentów wpływający m.in. na poziom wydajności przedsiębiorstw. Chodziło przede wszystkim o ewentualne problemy ze stanem zdrowia pracowników, z uzależnieniami, bądź poziomem ich kwalifikacji. Przedsiębiorcy zwracali także uwagę na to, że funkcjonowanie utrudniają im obowiązujące przepisy prawne, ale przede wszystkim ich niejasność i zmienność (18 PS).

Odpowiedzi dotyczące trudności w pozyskiwaniu środków finansowych na rozwój organizacji, uznane przez przedsiębiorców jako największe bariery w funkcjonowaniu, w zestawieniu z wcześniejszymi wynikami na temat momentów zwrotnych w funkcjonowaniu firm pokazują, że w ocenie badanych „zastrzyk” finansowy w postaci dotacji jest najwyższym i najbardziej docenianym narzędziem wsparcia w funkcjonowaniu przedsiębiorstw społecznych. Choć w pytaniu o momenty zwrotne problemy personalne nie były wymieniane aż tak często, w pytaniu o bariery i trudności wielu reprezentantów podmiotów uznało tę odpowiedź za dobrze opisującą stojące przed nimi wyzwania.

Pozyskiwanie zleceń

Większość podmiotów ekonomii społecznej realizowała zlecenia dla jednostek samorządu terytorialnego (35 PS). Niektórzy przedsiębiorcy (23 PS) nie świadczyli ich ze względu na profil oferowanych usług oraz brak zainteresowania przystępowaniem do konkursów. Co prawda przedsiębiorcy społeczni zabiegali o zlecenia realizowane dla samorządów na zwykłych rynkowych zasadach, mocno podkreślano jednak potrzebę częstszego stosowania przez samorządy klauzul społecznych, zamówień społecznie odpowiedzialnych, elementów prozatrudnieniowych.

Tym, co utrudnia przedsiębiorcom społecznym zbudowanie dobrych relacji z samorządami jest: (1) stały, niewielki poziom wiedzy części władz samorządowych na temat ekonomii społecznej i jej roli w funkcjonowaniu społeczności lokalnej, (2) zmienność koncepcji rozwoju i zasad działania (również stosunku do realizacji zadań z zakresu polityki społecznej) w związku z wynikami wyborów samorządowych.

Analiza sposobów pozyskiwania zleceń dała podstawy do wyłonienia kilku stałych form aktywności stosowanych przez liderów podmiotów. Należały do nich: (1) marketing szeptany, (2) promocja w JST, (3) proponowanie usług odbiorcom docelowym. Marketing szeptany i polecenia przez innych jako sposób pozyskiwania zleceń był wymieniany przez 27 PS. Interesującym jest fakt, że najczęstszą formą poszukiwania zleceń było stosowanie kilku rodzajów działań. Dobrze to obrazuje wypowiedź jednego uczestnika tego sondażu: „szukamy zleceń, utrzymujemy kontakty z władzami, poszukujemy ofert ze wspólnot, chodzimy i pytamy czy potrzebują takich a takich usług”. Ponadto forma pozyskiwania zleceń zmieniała się w czasie funkcjonowania podmiotów. Wraz z dojrzałością podmiotów, zdobywanym doświadczeniem i umacnianiem pozycji na rynku zmniejszano wysiłek związany z poszukiwaniem zleceń. Zaniechanie poszukiwania zleceń dotyczy

więc sytuacji, w której podpisane umowy na realizację zadań są stałe i wyczerpują możliwości działania firm. Oto kolejny przykład wypowiedzi z przeprowadzonych wywiadów kwestionariuszowych. „Teraz nie zabiegamy o zlecenia, po prostu do nas się zgłaszają klienci, których obsługiwaliliśmy, a inni nowi z polecenia często do nas dzwonią. Jesteśmy znani w okolicy, ale także trochę dalej. Toteż na ten moment nie prowadzimy jakichś działań reklamowych, bo nie bylibyśmy w stanie obsłużyć większej ilości imprez estradowych.” Poniższa tabela (nr 31) szczegółowo prezentuje dane zebrane w tej części badań.

Tabela 31. Sposoby pozyskiwania zleceń przez podmioty ekonomii społecznej

Sposoby pozyskiwania zleceń	Przykładowe wypowiedzi respondentów
Proponowanie usługi grupie docelowych odbiorców	<i>Reklama na imprezach. metodami operacyjnymi, sami szukamy rozglądając się wśród potencjalnych klientów bezpośredni kontakt ze sklepami sprzedającymi nasze produkty, udział w konferencjach branżowych. ... najpierw informowaliśmy instytucje zajmujące się kwestiami dotyczącymi opieki i oni nas polecali, ogłaszaliśmy się lokalnie. Na początku chodziłam od urzędu do urzędu, od instytucji do instytucji,, odwiedzałam firmy, ogłaszałam. Później zaczęła działać poczta pantoflowa.</i>
Poszukiwanie usług do wykonania (informacje o przetargach, konkursach itp.).	<i>Składamy oferty, przeglądamy informacje o przetargach, konkursach ofert. Szukamy ofert przez Internet. Sprawdzamy ogłoszenia o przetargach i konkursach. śledzimy strony Biznes Polska o przetargach i zapytaniach ofertowych.</i>
Stworzenie strony internetowej, prowadzenie fanpage w mediach społecznościowych,	<i>Nie mamy strony www, bo nas nie stać, mamy fan page'a na fb i tam umieszczamy informacje.</i>
Networking	<i>Kontakty osobiste. Głównie poprzez sieci społeczne, tzw. poczta pantoflowa. Teraz zdobywamy zlecenia głównie przez sieć obecnych klientów i dawnych klientów, czyli poczta pantoflowa.</i>
Przygotowanie materiałów promocyjnych (wizytówki, ulotki, foldery itp.).	<i>Banery wynieszone na budynku przedszkola a drugi w miesście.</i>
Walka o klienta jakością usługi/produktu.	<i>Potem po pierwszych imprezach sami zaczęli się do nas zgłaszać klienci, byliśmy też zapraszani przez instytucje i organizacje, znają nas w okolicy. Wcześniej były to ogłoszenia na stronach, na fb, OLX. Obecnie bardziej mamy zlecenia z polecenia uznano, że jesteśmy sprawdzeni, że można na nas liczyć, że jesteśmy elastyczni, dlatego polecają nas kolejnym firmom, wspólnotom.</i>
Polecenia i rekomendacje, referencje.	<i>Czasami zostajemy poleceni przez innych, ze względu na to, że wiemy, że posiadamy odpowiedni sprzęt. Głównie poczta pantoflowa. Tzn. poczta pantoflowa, bo poprzedni albo obecni klienci polecają nas innym; jak dowiadujemy się, że ktoś potrzebuje to staramy się przedstawić swoją ofertę. Jesteśmy znani w przychodniach, które prowadzą usługi dla osób uzależnionych, także wśród osób, które wcześniej były objęte terapią, jakiegos szczególnego marketingu nie prowadzimy, bo nie byłoby to potrzebne.</i>
Ogłaszanie się i umieszczanie informacji o firmie w różnych bazach danych.	<i>Najpierw ogłoszenia. Ogłaszamy się w środowisku.</i>
Zabieganie o granty na realizację projektów	<i>Głównie realizujemy projekty, czyli z grantów. Konkursy w ramach ustany o pożytku publicznym i wolontariacie, zlecenia z ustany o zamówieniach publicznych.</i>

Źródło: opracowanie własne.

Podjęmowane sposoby uzyskiwania zleceń są jednocześnie przyczyną i skutkiem tworzonych powiązań kooperacyjnych w sektorze ekonomii społecznej. Wśród badanych podmiotów taką współpracę deklarowało 56 przedsiębiorstw. Wśród najczęściej wskazywanych podmiotów współpracy na pierwszym miejscu były wymieniane samorzady i jednostki im podległe (34 wskazania na JST wśród trzech organizacji współpracujących z badanymi podmiotami). Drugą pozycję zajęły inne podmioty ekonomii społecznej (30 wskazań), trzecią – klienci indywidualni (29 odpowiedzi). Osiem podmiotów deklarowało brak jakiegokolwiek współpracy. Na podstawie dodatkowych wypowiedzi respondentów na zawarte w ankiecie pytanie otwarte oraz nieformalnych rozmów prowadzonych przy okazji badania można wyłonić trzy rodzaje realizowanej przez PS współpracy.

1. Współpraca komercyjna

Wielu przedsiębiorców definiowało współpracę przede wszystkim w kategoriach komercyjnych wymieniając głównych odbiorców swoich usług. W tym przypadku za najczęściej wymienianych partnerów tego typu współpracy uznawano różnego rodzaju instytucje (JST), dla których realizowane były zlecenia. Pojedyncze podmioty mówiły o wsparciu, którego doświadczają ze strony samorządu świadomego roli ekonomii społecznej w rozwoju społeczności lokalnej. Wsparcie to polegało przede wszystkim na stosowaniu klauzul społecznych czy elementów prozatrudniowych. Ale były też inne formy, na przykład przedsiębiorcy z małego miasteczka wskazywali na pomoc samorządu wyrażającą się w możliwości dzierżawienia od miasta lokali w bardzo korzystnej cenie.

2. Współpraca nieformalna (oparta o nieformalne relacje liderów)

Część przedsiębiorców wskazywała także na inne wymiary współpracy. Dotyczyła ona wymiany informacji przydatnych do prowadzenia działalności lub uzyskiwania pomocy w rozwiązywaniu problemów związanych z przedsiębiorczością. Podawali przykłady wzajemnego pożyczania sobie urządzeń czy sprzętów w sytuacjach awaryjnych. Mówili o tym, że kiedy nie mogli zrealizować kolejnego zlecenia ze względu na dużą ilość aktualnie wykonywanej pracy polecali innych spółdzielców, na podobnej zasadzie oni też bywali poleceni przez inne spółdzielnie. Wymieniali przy tym przykłady konkretnych podmiotów i ich liderów, od których uzyskiwali tego typu wsparcie. W kilku wypowiedziach pojawiła się informacja o unikaniu konkurowania z pewnym rodzajem usług na danym terenie.

3. Współpraca wewnątrz- i międzysektorowa

Najrzadziej wskazywana była współpraca wewnątrz- i międzysektorowa. Reprezentanci podmiotów mówili o współdziałaniu z innymi firmami z sektora ekonomii społecznej. Część z nich decydowała się na łączenie sił, tak aby wspólnie mogli zrealizować większe zlecenia. Współdziałanie tego typu to, w świetle ich wypowiedzi, efekt relacji nieformalnych powstających podczas szkoleń czy wspólnych imprez (np. targi, konkursy). Część z badanych deklarowała potrzebę integracji środowiska, choć wskazywano na to, aby „kojarzyć” ze sobą podmioty prowadzące podobną działalność, tak aby mogły się nawzajem od siebie uczyć. Pozostała część nie była tego typu współpracą zainteresowana, argumentując to brakiem czasu i skupieniem na pozyskiwaniu i realizacji zleceń.

Plany rozwojowe przedsiębiorstw

Wielu przedsiębiorców społecznych planuje zwiększenie skali działalności (29 PES), bądź chce ją utrzymać na dotychczasowym poziomie (21 PES; PbO2, PbO3). Martwić może jednak to, że aż 5 podmiotów zadeklarowało plany dotyczące zakończenia działalności, 2 podmioty wskazywały na problemy, z którymi się obecnie borykają jako te czynniki, od których uzależniają decyzję o utrzymaniu działalności, bądź jej zakończeniu (tabela 32).

Tabela 32. Plany podmiotów ekonomii społecznej związane działalnością na najbliższe 12 miesięcy

Plany związane z działalnością na najbliższe 12 miesięcy	Liczba
Zwiększenie skali działalności	29
Utrzymanie działalności na dotychczasowym poziomie	21
Zmniejszenie skali działalności	1
Planowanie zakończenia/zawieszenia działalności	5
Inne (jesteśmy w kryzysie, mamy konflikt w spółdzielni; zamierzamy połączyć się z inną spółdzielnią).	2

Źródło: opracowanie własne.

Ważne z perspektywy zdiagnozowanych problemów społecznych województwa lubuskiego są działania dotyczące realizacji usług społecznych opartych o usługi opiekuńcze i rekreacyjne kierowane do seniorów. Odpowiada to na szczególne zapotrzebowanie dotyczące tego typu rozwiązań wśród jednostek samorządów terytorialnych. Wśród badanych przedsiębiorstw część już świadczy tego typu usługi i myśli o ich rozszerzeniu. Jednak biorąc pod uwagę skalę potrzeb i to, że będzie ona w najbliższych latach rosła, potencjalna gotowość przedsiębiorców do realizacji tego typu usług społecznych nie jest duża. Potwierdzają to także odpowiedzi na pytanie dotyczące rozwijania pomysłów związanych ze świadczeniem usług dla seniorów. Nieduża część podmiotów jest w stanie wskazać taki pomysł jako prawdopodobny do realizacji. Te podmioty i organizacje, które mają zamiar rozwijać działalność w tym kierunku, chcą głównie realizować usługi opiekuńcze, prowadzić domy dziennego pobytu i kluby seniora itp.

Tabela 33. Plany dotyczące świadczenia usług pod kątem zaspokajania potrzeb seniorów

Świadczenie usług dla seniorów	Liczba
Tak, myślimy o tym i mamy jakiś pomysł na taką działalność	20
Tak, myśleliśmy o tym, ale nie mamy wobec tego wyraźnych planów	13
Nie, takie rozszerzenie nie pasuje do profilu naszej firmy/organizacji.	9
Nie zastanawialiśmy się nad tym.	16
Łącznie	58

Źródło: opracowanie własne.

Uczestniczący w wywiadach pogłębionych reprezentanci podmiotów ekonomii społecznej również mówili o planach, które mają w związku z prowadzeniem działalności.

Wyróżniono następujące typy odpowiedzi: (1) zwiększenie zatrudnienia na podstawie dalszej współpracy z JST (PbO1), (2) zwiększenie skali działalności, dołączenie nowych obszarów działania (PzO1, PzO2, PzO5-7, PzO9, PzO10), (3) poprawa jakości świadczonych usług (PbO6), (4) zakup nowego sprzętu (PzO1, PzO6), (5) podnoszenie kwalifikacji, zdobywanie uprawnień (PzO1, PzO3), (6) poprawa warunków lokalowych (PzO2), (7) pozyskanie dotacji na utworzenie nowych miejsc pracy (PbO3, PbO4, PbO8).

1.2.3. Realizacja zadań reintegracyjnych

Podmioty ekonomii społecznej w swoich działaniach obejmują różne kategorie osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem. Są to przede wszystkim osoby, które w wyniku splotu wielu powodów mają problem z odnalezieniem się na rynku pracy. W badanych przedsiębiorstwach należały do nich: osoby bezrobotne (44 PS), osoby z niepełnosprawnościami (25 PS), osoby mające problem z uzależnieniem od alkoholu (18 PS). W wielu przypadkach zapewniano o występowaniu problemów sprzężonych, z którymi zmagają się poszczególne osoby np. problem uzależnienia i bezrobocia, prowadzące do poważnych problemów finansowych i mieszkaniowych. Tabela nr 34 prezentuje podstawowe kategorie uczestników działań PS.

Tabela 34. Kategorie osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem uczestniczących w działaniach podmiotów ekonomii społecznej

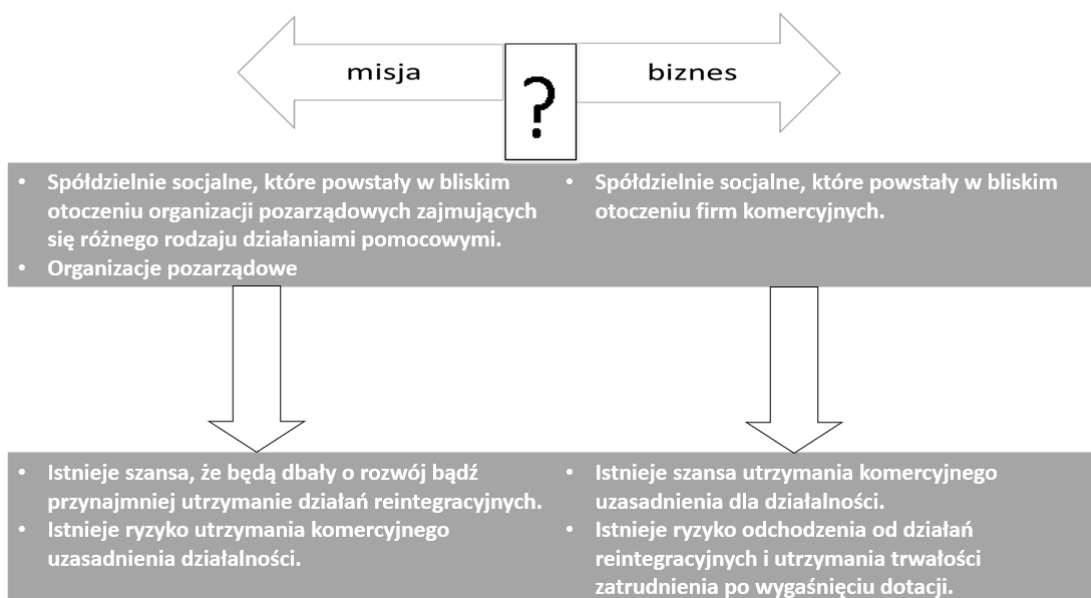
Kategorie osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem	Liczba podmiotów
Bezdomni	6
Bezrobotni	44
Osoby z niepełnosprawnością	25
Zagrożeni ubóstwem	10
Chorzy psychicznie	2
Uzależnieni od alkoholu	18
Uzależnieni od narkotyków	3
Zwolnieni z zakładów karnych	4
Uchodźcy	0
Inni	1

Źródło: opracowanie własne

Reintegracja zawodowa w badanych przedsiębiorstwach była realizowana przede wszystkim przez pracę w podmiocie. Polegała na przygotowaniu do funkcjonowania na rynku pracy. Priorytetowe było i jest w tej sytuacji utrzymanie zatrudnienia takich osób. Część pracowników zwiększało swoje szanse na rynku pracy poprzez dodatkowy udział w szkoleniach zawodowych. Niektóre spółdzielnie organizowały wspólnie wraz z innymi podmiotami spotkania dla pracowników. Było to dla nich również korzystną formułą wymiany informacji. Dotyczyło przede wszystkim spółdzielni, które ze sobą współpracują, albo mają lokale blisko siebie i z tego powodu są w częstym kontakcie.

Reintegracja społeczna polegała głównie na wspólnych spotkaniach i uczestnictwie w imprezach kulturalnych. Czasem, jeśli sytuacja finansowa podmiotu na to pozwalała pracownicy wyjeżdżali na kilkudniowe wycieczki reintegracyjne. Część podmiotów na spotkania integracyjne zapraszała także członków rodzin spółdzielców i pracowników. Spotkania te przybierały niekiedy formułę warsztatów, podczas których wspólnie przygotowywano np. dekoracje świąteczne. Część liderów informowała, że ich pracownicy nie są zainteresowani szkoleniami, lecz głównie działaniami integracyjnymi o charakterze rekreacyjnym. Kilku przedsiębiorców za ważny element reintegracji uznało także współuczestniczenie pracowników w podejmowaniu decyzji w firmie. Dodatkowo elementem reintegracji była także pomoc osobom w radzeniu sobie z efektami uzależnienia, czy pomoc w sytuacji problemów mieszkaniowych lub rodzinnych. Czasem pomoc polegała także na uporządkowaniu sytuacji w związku z zadłużeniem pracownika.

Prezentowane w pierwszej części rozdziału (tabela 19) cele działania przedsiębiorstw wskazują na ich dużą różnorodność. Zestawienie ich ze wskazanymi tu zadaniami dotyczącymi reintegracji ich członków i pracowników dodatkowo je komplikuje. Ciekawym zjawiskiem jest, że w ogólnym wymiarze przyjmują dwie przeciwstawne kategorie. Do pierwszej należą wypowiedzi akcentujące przede wszystkim znaczenie działań reintegracyjnych dla członków podmiotów, do drugiej odniesienia głównie do biznesowych celów i podstaw funkcjonowania podmiotów (PbO4). W wielu wypowiedziach pojawiło się i jedno i drugie, czyli podkreślanie znaczenia reintegracji i ważnej roli prowadzenia biznesu. Ponadto zwracano uwagę na różne wymiary reintegracji. Czasami podkreślano znaczenie realizowanej w podmiotach reintegracji społecznej, częściej jednak wskazywano wagę reintegracji zawodowej. Niektórzy reprezentanci podmiotów zwracali uwagę na wartość i konieczność podejmowania działań na rzecz środowiska społecznego (np. pewnej kategorii osób – osoby z autyzmem i ich rodziny; ofiary przemocy itp., czy społeczności lokalnej), jako podstawowej dla realizacji misji podmiotów (PbO4). Część podmiotów stawiała jednak główny nacisk na realizację dwóch podstawowych celów biznesowych: maksymalizacji zysku i zdolności do trwania i finansowego rozwoju. Wskazuje to na występowanie jednego z podstawowych dylematów w sektorze dotyczącego funkcjonowania na komercyjnym rynku usług i wytwórstwa przy jednoczesnym oczekiwaniu realizowania misji organizacji/firmy. Zebrane dane wskazują na to, że rozwiązanie tego dylematu jest dla niektórych trudne.

Schemat 1. Strategie wykorzystywania narzędzi ekonomii społecznej do realizacji celów przedsiębiorstw społecznych

Źródło: opracowanie własne.

Przedsiębiorcy pytani o sposoby zapewnienia trwałości miejsc pracy i utrzymania efektów reintegracyjnych nie formułowali precyzyjnych planów. Odpowiedzi głównie zawierały informację na temat chęci utrzymania lub zwiększenia liczby zleceń realizowanych przez podmiot.

Podsumowanie

Szacuje się, że w województwie lubuskim istnieje około stu przedsiębiorstw społecznych. Wśród podmiotów ekonomii społecznej, które wzięły udział w badaniu (58 PS) dominującym rodzajem aktywności było prowadzenie działalności gospodarczej. Zgodnie z odpowiedziami badanych 40 PES prowadziło taką działalność a dodatkowe 14 podmiotów zarówno odpłatną działalność pożytku publicznego jak i działalność gospodarczą. Były to podmioty młode (większość z nich powstało w roku 2017 – 61 przedsiębiorstw z listy ROPS), działające na obszarze ich własnych gmin i powiatów (27 PS). Ich działania kierowano do osób w wieku 30-50 lat (dotyczy to 48 PS) i osób w wieku 51-65 lat (42 PS). Najczęściej obsługiwano dzieci i młodzież.

I. CELE DZIAŁANIA PRZEDSIĘBIORSTW

Wśród celów działania przedsiębiorstw wymieniano: (1) reintegrację społeczną i zawodową oraz świadczenie usług na rzecz społeczności lokalnych; (2) reintegrację zawodową – stworzenie sobie i innym stanowisk pracy; (3) działania na rzecz określonej grupy osób wykluczonych/zagrożonych wykluczeniem; (4) świadczenie usług i wytwórstwo; (5) popularyzowanie ważnych dla nich idei i stylu życia; (6) obsługa innych podmiotów ekonomii społecznej. W tym obszarze pojawił się jeden z ważnych dylematów funkcjonowania PS. Chodzi tu o trudność łączenia przez część z podmiotów przypisanych im funkcji reintegracyjnych z komercyjnym działaniem. Wśród

badanych podmiotów występowały takie, którym nie tylko trudno było utrzymać równowagę w obydwu obszarach, ale również i te, w których niewiele było rzeczywistych działań reintegracyjnych.

II. REALIZACJA ZADAŃ

Większość PS realizowało zlecenia dla jednostek samorządu terytorialnego. Byli też tacy z przedsiębiorców, którzy nie współpracowali z JST ze względu na profil oferowanych usług (np. roboty ziemne, kopanie studni głębinowych itp.) oraz brak zainteresowania przystępowaniem do konkursów. Co prawda przedsiębiorcy społeczni zabiegali o zlecenia realizowane dla samorządów na zwykłych rynkowych zasadach, mocno podkreślano jednak potrzebę częstszego stosowania przez samorzady klauzul społecznych, zamówień społecznie odpowiedzialnych, elementów prozatrudnieniowych.

III. TRWAŁOŚĆ MIEJSC PRACY

Analiza dynamiki rozwoju przedsiębiorstw społecznych wykazuje na występowanie w ich rozwoju wyjątkowych momentów/okresów trudnych prowadzących do wygaszania działalności PS. Jednym z najważniejszych pozytywnych czynników działania firm było uzyskanie dotacji na utworzenie miejsc pracy. Wśród najważniejszych negatywnych momentów zwrotnych wymieniano:

- (1) utratę możliwości realizacji zleceń wcześniej realizowanych,
- (2) przegrane w konkursach i przetargach,
- (3) problemy z płynnością finansową w związku z opóźnieniami z płatnościami.

W ich skutek decydowano o zmianach w (1) profilu działalności, (2) zasadach działania, (3) sposobach pozyskiwania zleceń, (4) komunikacji z otoczeniem. Nie zawsze przynosiło to oczekiwane rezultaty. W wyniku tego typu trudności 25 przedsiębiorstw postanowiło zakończyć działalność.

Największym wyzwaniem dla przedsiębiorstw było utrzymanie istniejących w nich miejsc pracy. Napływy i odpływy kadry były związane z: (1) sezonowością prac, (2) brakiem trwałości zleceń, (3) rotacją pracowników, (5) dodatkowym rządowym wsparciem socjalnym rodzin.

IV. OGÓLNA OCENA KONDYCJI PS

Ogólna ocena kondycji przedsiębiorstw społecznych dokonywana przez ich liderów była dobra. Włodarze i pracownicy JST byli bardziej krytyczni w stosunku do sektora. Dobrze oceniali przedsiębiorstwa stale z nimi współpracujące. Jednak w ogólnych ocenach sektor był opisywany jako słaby, w ciągłym procesie zmian, niepewny. Do jego cech pozytywnych zaliczano: (1) skuteczność w wykonywaniu zadań na rzecz JST, (2) dobre przygotowanie teoretyczne do prowadzenia działalności, (3) umiejętne wyszukiwanie nisz w działalności gospodarczej i dostosowywanie realizowanych zadań do potrzeb lokalnych instytucji. Negatywnie oceniane były: (1) aktywność przedsiębiorców w zakresie pozyskiwania nowych zleceń i reklamowania się wśród potencjalnych odbiorców usług, (2) sposób formalnej realizacji zadań dla JST (problem z odpowiednim przygotowaniem dokumentów i rozliczaniem zadań), (3) widoczność PS, (4) zarządzanie podmiotami i kompetencje liderów.

2. Stan współpracy międzysektorowej

Współpraca międzysektorowa widziana jest jako zdolność budowania relacji pomiędzy różnymi sektorami życia społecznego – publicznym, prywatnym i społecznym, w której łączy się siły, by osiągnąć wspólny cel. Działania każdego z sektorów są inne. Każdy z nich pełni odrębną rolę w lokalnej społeczności i cechuje się odmiennymi celami. Wszystkie z nich podejmują jednak prace na rzecz rozwoju najbliższego otoczenia. Wymogiem sprawnego osiągnięcia tego typu pozytywnych zmian jest działanie w oparciu o współpracę opartą na takich wartościach, jak: wzajemność, zaufanie i partnerstwo.

W badaniach nad kondycją sektora ekonomii społecznej analizuje się zdolność tworzenia więzi i współdziałania z innymi, umiejętność tworzenia powiązań na rzecz osiągnięcia wspólnych celów, umiejętność wspólnego wykonywania zadań i wspólnego rozwiązywania problemów¹². Współpraca międzysektorowa jest tu zatem zdolnością nawiązywania relacji na linii JST – PS – biznes klasyczny na rzecz realizacji zadań publicznych w celu realizacji zadań zrównoważonego rozwoju lokalnego. W przeprowadzonym procesie badawczym analizie podano sposoby wykorzystywania narzędzi ekonomii społecznej w realizacji zadań publicznych. Ważne było również ustalenie czynników i barier tych działań. Wykorzystany do analiz materiał badawczy pochodził przede wszystkim z wywiadów pogłębionych z przedstawicielami JST oraz przedsiębiorstwami społecznymi. Dodatkowe dane są wynikiem realizacji sondaży z PES i PS, spotkań konsultacyjnych oraz analizy danych zastanych.

2.1. Wykorzystywanie narzędzi ekonomii społecznej w realizacji zadań publicznych

Jedną z możliwości ograniczania problemów społecznych w społecznościach lokalnych jest prowadzenie polityki zamówień społecznie odpowiedzialnych, stosowanie klauzul społecznych oraz zaangażowanie samorządów terytorialnych w tworzenie PES. Samorządy lokalne jako podmioty podejmujące działania na rzecz ograniczania wykluczenia społecznego powinny być zainteresowane wykorzystaniem w tym celu narzędzi ekonomii społecznej. W analizach systemu wsparcia społecznego podkreśla się natomiast, że PES/PS powinny pozyskiwać środki finansowe pochodzące z realizacji zadań publicznych zleczanych przez jednostki samorządu terytorialnego. Prowadzona analiza dotyczyła następujących przejawów współpracy międzysektorowej w obszarze ekonomii społecznej: sposobów powoływania podmiotów ekonomii społecznej, realizacji zleceń przez podmioty ekonomii społecznej, powstawania sieci i partnerstw, podejmowanie inicjatyw lokalnych oraz zasad realizacji projektów finansowanych ze środków EFS.

¹² Model współpracy międzysektorowej – poradnik dla użytkowników, źródło: https://www.krzyzowa.org.pl/images/downloads/do_pobrania/Model-wsprracy-midzysektorowej.pdf [dostęp z dnia 28.10.2019].

2.1.1. Powoływanie podmiotów ekonomii społecznej

Uczestniczący w badaniach jakościowych przedstawiciele jednostek samorządów terytorialnych byli zainteresowani współpracą reprezentowanych przez nich podmiotów w celu powoływania przedsiębiorstw społecznych i podmiotów o charakterze reintegracyjnym. Część z nich miała własne doświadczenia w powoływaniu i prowadzeniu tego typu podmiotów (J3, J7, J10), część odwoływała się do doświadczeń ich gmin lub jednostek przez nie reprezentowanych. Czasami prezentację powoływania PES zaliczano do katalogu dobrych praktyk, wartych powielania w innych gminach: „Ważnym doświadczeniem dla mojej gminy i możliwe, że wartym powtórzenia było uruchomienie w 2005 roku centrum usług społecznych gdzie realizowane były roboty publiczne, prace interwencyjne, praca na rzecz miasta i inne prace porządkowe. Pozwoliło to zatrudniać osoby na umowę o pracę, a poprzez zaangażowanie w to OPS obejmować wsparciem nie tylko osoby pracujące, ale całe rodziny” (J4). Innym razem wskazywano na wyzwania z tym związane (głównie problemy z zarządzaniem PES i brakiem dobrego klimatu politycznego dla nich), które prowadziły do wygaszenia ich działalności (J3, J7). W rozmowach poruszano także warunki właściwego powoływania PES oraz przygotowania bazy dla ich skutecznego i trwałego funkcjonowania (J3, J4, J7, J10).

Pierwszym z podstawowych warunków zaangażowania JST w tworzenie podmiotu ekonomii społecznej powinna być odpowiedź na potrzeby lokalne, drugim – posiadanie wyselekcjonowanych uczestników, a trzecim realizacja zadań związanych z potrzebami mieszkańców.

W wywiadach mocno podkreślano, że tego typu działania samorządów powinny być świadomym wyborem władz, poprzedzonym diagnozą zapotrzebowania. Władze lokalne powinny znać dodatkowo zasady przeprowadzania procesu zlecenia usług w trybie *in house* oraz znać ideę i zasady działania ES. Chodzi tu o rozumienie ekonomii społecznej i osobiste zaangażowanie w zapewnienie trwałości podmiotu. Szczególnie podkreślana była współpraca z ośrodkami pomocy społecznej i podmiotami reintegracyjnymi (J7). Kładziono nacisk na włączenie OPS na poziomie diagnozy i podejmowania decyzji o tworzeniu podmiotów reintegracyjnych jako instytucji posiadającej wiedzę o liczbie i rodzaju ich ewentualnych uczestników. Podobna sytuacja dotyczyła oczekiwania włączenia w proces decyzyjny powiatowych urzędów pracy.

Ekspertki z zakresu reintegracji zaproszeni na drugie ze spotkań konsultacyjnych (W2) podkreślali wagę zaangażowania samorządów w powoływanie podmiotów reintegracyjnych i tworzenie przedsiębiorstw społecznych osób prawnych, jako szczególnie przygotowanych do współpracy z JST w realizacji zadań publicznych. Uznali jednak, że zaangażowanie w ten proces ośrodków pomocy społecznej jest niewystarczające. W ramach spotkania poruszono także problem nierównego rozmieszczenia PES na terenie województwa lubuskiego. Zgodnie z wypowiedziami uczestników tego typu dysproporcje należy niwelować, nie należy jednak podejmować współpracy na rzecz powoływania nowych podmiotów gdy kondycja lokalnej społeczności jest słaba. Nie ma tu znaczenia jakość i rodzaj zaangażowanych w ten proces podmiotów. Nie wszystkie małe gminy mogą utworzyć trwałe, silne podmioty. Biorąc pod uwagę, że w tych gminach istnieją jednak ludzie potrzebujący wsparcia, należy zadbać o to, by

podmioty istniejące w gminach sąsiednich uwzględniały ich w swojej działalności. Ponadto zaznaczono, że tam gdzie jest potencjał aktywności społecznej w postaci liderów, organizacji działających lokalnie można zastanowić się nad działaniami animacyjnymi zachęcającymi do zakładania spółdzielni ale przy rozeznaniu potrzeb lokalnych. Bez odpowiednich liderów nie powinno się tego robić. Problem liderów, ich małej liczby, niewystarczających kompetencji zarządczych powinien być jednym z głównych z czynników niepodjęcia tego typu współpracy (W2). Badania wśród JST i przedsiębiorstw społecznych wykazują, że jest też głównym czynnikiem problemów powstałych przedsiębiorstw (J3, J7, J10, PzO4). Podmioty zakładające spółdzielnię osób prawnych same mimo znajomości misji i wizji oraz pomysłu na jego działanie nie mogą go prowadzić. Brak liderów, ich zmiany i słabe kompetencje zarządcze również w takiej sytuacji doprowadzały do likwidacji przedsiębiorstw (J3, J7, PzO4).

Z tej perspektywy liczba i rozmieszczenie przedsiębiorstw społecznych są zdaniem badanych problemami wtórnymi. Zdaniem tych samych uczestników spotkania konsultacyjnego nie ma podstaw do ich powoływania bez pracy reintegracyjnej CIS i KIS. Najpierw więc należy przyjrzeć się skali potrzeb i ich zaspokojenia w kontekście rozmieszczenia/powoływania podmiotów reintegracyjnych, a potem można przyglądać się liczbie PS (W2).

Uczestnicy wywiadów z JST również podkreślali potrzebę analizy rynku podczas tworzenia nowych PES i współpracy międzysektorowej. Występowanie na nim podmiotów klasycznych, realizujących zadania ewentualnych przyszłych spółdzielni socjalnych powinno być jasną przeszkodą w ich powoływaniu, nawet jeśli istnieje na to gotowość samorządu. Chodzi tu zarówno o konkurencję i trudność utrzymania przedsiębiorstw jak i pogorszenie sytuacji firm klasycznych i zagrożenia ich pracowników wykluczeniem społecznym (J3). Nowe przedsiębiorstwa społeczne powinny tym samym działać raczej w obszarach nowych i niezagospodarowanych. Szczególny nacisk kładziono na rozwijanie przedsiębiorczości społecznej w sferze usług społecznych – istotnych z perspektywy realizacji zadań samorządów.

Jednak nie wszyscy uczestnicy badań ocenili wysoko kompetencje samorządów w obszarze współpracy na rzecz tworzenia PES. W wypowiedziach dominowało przekonanie, że wśród JST brakuje wiedzy i doświadczeń z tym związanych. Niewątpliwie jest to prawda. Powoływanie przedsiębiorstw społecznych osób prawnych jest na lubuskim rynku zjawiskiem nowym i stosunkowo rzadkim. Może świadczyć o tym fakt, że w badaniach sondażowych dotyczących PS znaleziono osiem działających spółdzielni osób prawnych. Dodatkowo o dwóch wiemy, że są w likwidacji. W wywiadach z JST wskazywano na dodatkowe utrudnienia tego procesu jak obawa przed tworzeniem PS dotycząca zobowiązań finansowych, konieczności wzięcia odpowiedzialności za podmiot i zatrudnione w nim osoby (J10), skomplikowania procedur i złych doświadczeń samorządów już posiadających takie podmioty (J5) oraz traktowanie funkcjonowania PS jako kosztu gminy a nie podmiotu przynoszącego dochód i ograniczającego wykluczenie społeczne (J4, J10). W dużej mierze zdaniem badanych zależy to od zrozumienia przez samorządowców celów i zasad działań reintegracyjnych oraz widzenia ich jako uzupełnienia komplementarnych usług realizowanych przez gminę. „Mój poprzedni samorząd rozumiał działania reintegracyjne i znalazł dla nich miejsce w swoich strukturach i działaniach. Aktualny działa bardziej gospodarczo – patrząc bilansowo i nie widzi potrzeby zlecenia usług PS i samego funkcjonowania podmiotów reintegracyjnych i zatrudnienia wspomaganego, czy wspieranego” (J10).

Negatywną ocenę zaangażowania JST w tworzenie PES wystawili również przedstawiciele przedsiębiorstw społecznych. W wywiadach z tą ich częścią, która została utworzona przy wsparciu OWES mówiono o bardzo ograniczonej roli samorządów w tym procesie. Sprowadzała się ona zdaniem badanych do dwóch działań (1) inspirowania do utworzenia PES (PzO1) oraz (2) inicjowania tworzenia podmiotu bez dalszego widocznego zaangażowania (PzO4). Jedna z rozmówczyń tak podsumowała doświadczenia współpracy na rzecz utworzenia spółdzielni społecznej osób prawnych: rola JST jest złożona. Spółdzielnia powstała dzięki wsparciu gminy i została zamknięta z inicjatywy gminy (PzO4). Pozostali uczestnicy tej części badań wskazywali na utrudnienia współpracy związane z brakiem zleceń dla PES, rzadkością stosowania zamówień społecznie odpowiedzialnych i ogólną niewystarczającą otwartością samorządów na współpracę z sektorem (PzO3, PzO4, PzO6-8, PzO10). Podobna sytuacja dotyczyła przedsiębiorstw zakładanych bez wsparcia OWES (PbO1, PbO4, PbO5). Były też podmioty, które uznały rolę JST za ważną przy powoływaniu spółdzielni oraz jej późniejszym wspieraniu poprzez zlecenia (PbO2).

2.1.2. Zlecenie zadań podmiotom ekonomii społecznej

Przeprowadzona analiza danych zastanych (Monitoring LPRES 2018, ADZ, s. 21) wykazała, że w roku 2018 dwadzieścia samorządów zleciło PES/PS realizację zadań publicznych w trybie konkursowym. Było to o cztery więcej niż w roku 2017 i stanowiło jednocześnie pierwszy zauważalny wzrost liczby samorządów realnie zainteresowanych tego typu współpracą. Na ten cel wydano łączną kwotę prawie trzech milionów złotych (3 217 899, 59), co dla odmiany stanowiło spadek w odniesieniu do roku poprzedniego o pięć milionów złotych. Wśród zlecanych zadań były prace porządkowe (w tym sprzątanie terenów zieleni i pomieszczeń biurowych), druk artykułów promocyjnych i wycinka drzew. Ponadto w ramach zlecenia zadań podmiotom ekonomii społecznej w 22 przypadkach wykorzystano możliwość zastosowania społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych z elementami prozatrudnieniowymi, a 11 samorządów zastosowało klauzule społeczne w sumie w 27 postępowaniach. W roku 2017 były to odpowiednio dwa zamówienia wykorzystujące elementy prozatrudnieniowe i trzy przeprowadzone z klauzulami społecznymi. Zanotowana zmiana daje możliwość sprawniejszego wykorzystywania narzędzi ekonomii społecznej, choć ciągle w ograniczonym zakresie. Jest o tyle istotna, że dotyczy sfery wykazującej największe trudności w nawiązywaniu współpracy.

Te same analizy wykazały, że wśród powiatowych centrów pomocy rodzinie (podobnie jak w roku 2017) trzy podmioty zadeklarowały wykorzystywanie instrumentów z obszaru ekonomii społecznej. Było to wykorzystywanie klauzul społecznych w zamówieniach oraz pracach w projekcie unijnym, w ramach którego część zadań zlecono do wykonania spółdzielni społecznej. Wśród OPS było 11 takich instytucji, w tym zlecenie zadań PES dotyczyło pięciu z nich. Wśród 12 powiatowych urzędów pracy zlecenia dla PES dokonał jeden. Ogólna kwota zadań zlecanych podmiotom ekonomii społecznej przez ośrodki pomocy społecznej wynosiła 207 527 zł. W dalszym ciągu najmniej zaawansowaną formą współpracy w obszarze ekonomii społecznej było udzielanie podmiotom ekonomii społecznej zamówień publicznych. Badane JOPS-y skorzystały z takiej możliwości w 14 przypadkach (10 OPS i 4 PCPR) i było to o osiem

niej niż w roku 2017. Wśród zadań zlecanych PES dominowały trzy typy: (1) dożywianie dzieci i młodzieży, (2) usługi cateringowe i animacyjne oraz (3) usługi promocyjne (opracowanie i druk materiałów). Dodatkowo wśród OPS pięć zastosowało w zamówieniach elementy prozatrudnieniowe, a trzy klauzule społeczne. W sumie zrealizowano cztery postępowania z klauzulami. W odniesieniu do PCPR było to: trzy podmioty stosujące w zamówieniach elementy prozatrudnieniowe, przeprowadzono cztery postępowania, w jednym zastosowano klauzule społeczne. Wszystkie z podmiotów były zadowolone z wyników współpracy. Mówiono o (1) odpowiadającej im jakości wyników zamówienia i jakości zgodnej z oczekiwaniami, (2) prawidłowej realizacji zadań, (3) włączeniu do pracy osób wykluczonych (efekt reintegracyjny). Przedstawioną analizę uzupełnia fakt, że wg deklaracji badanych z roku 2018 pracownicy 31 jednostek zostali przeszkoleni w zakresie prawa zamówień publicznych w tym stosowania klauzul społecznych i społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych (w sumie 39 osób uczestniczących w szkoleniach). W odniesieniu do JOPS stwierdzono, że w 12 OPS-ach i sześciu PCPR-ach zatrudniano osoby przeszkolone w zakresie stosowania społecznie odpowiedzialnych zamówień publicznych.

Podobnie jak w latach ubiegłych liczba podmiotów posiadających osoby przeszkolone z przeprowadzania tego typu zamówień była większa niż je zlecających. W dalszym ciągu przygotowanie kadr jednostek samorządów terytorialnych do realizacji zamówień społecznie odpowiedzialnych jest jednak małe.

Podobne dane zebrano w ramach badań jakościowych, realizowanych wśród reprezentantów jednostek samorządów terytorialnych. We wszystkich z wymienionych podmiotów zapewniano o właściwym przygotowaniu kadry do przeprowadzania tego typu zamówień (J1-10). Co ciekawe w większości z nich wskazywano jednak, że podstawowym utrudnieniem we współpracy na linii PS/PES – JST jest właśnie nieprzygotowanie kadry samorządów i jednostek im podległych do realizacji zadań w trybie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie oraz zamówień społecznie odpowiedzialnych (J1, J2, J4-7, J9, J10). Wskazywano również na potrzebę szerszego przygotowania pracowników JST do współpracy z sektorem ES, niesprowadzającego się wyłącznie do przygotowywania opisów zamówień i wyboru rodzajów postępowania. Zdaniem rozmówców powinno ono obejmować również ogólną wiedzę dotyczącą idei ekonomii społecznej a przede wszystkim zasad działania sektora i samych podmiotów ES: „chodzi tu o generalny brak wiedzy JST nt. ścieżek/sposobów funkcjonowania PES oraz jak ten podmiot może funkcjonować w gminie po zakończeniu projektów” (J5). „W JST jest mała wiedza o ekonomii społecznej, pracownicy jej nie rozumieją. Mają obawy przed stosowaniem procedur umożliwiających zlecenie zadań podmiotom. Nie chodzi tu tylko o brak zaufania. Nie wiadomo jak z nimi rozmawiać, czego się spodziewać, nie wiadomo dlaczego nie realizują zadań jak należy” (J4). Wśród wyjaśnień dla tego typu obaw odwoływano się przede wszystkim do (1) potocznego przeświadczenia o niskiej jakości realizowanych zadań przez PES (niepełnosprawności, wykluczenia wykonawców), (2) trudności we współpracy i nieterminowości w rozliczeniach (niezrozumienie procedur, nieprzywiązywanie uwagi do części formalnej zleceń

przez PES, niezrozumienie zadań), ale również do (3) braku zainteresowania tego typu współpracą wśród samych PES. Ostatni z czynników był wskazywany we wszystkich z przeprowadzonych wywiadów. Jedynie w jednej z gmin, w której działają dwa silne PES mówiono, że tego typu problem występuje w ograniczonym zakresie ponieważ dwie spółdzielnie socjalne realizują większość zleceń. Gdy jednak nie są nimi zainteresowane mimo dedykowania zamówienia do PES nie ma go komu zlecić (J2).

Jedną z podstawowych barier rozwoju współpracy pomiędzy podmiotami ekonomii społecznej a JST jest małe zainteresowanie przedsiębiorstw.

Poniżej zamieszczono przykłady wypowiedzi urzędników odnoszące się do omawianej sytuacji:

Urząd próbował zlecić zadania podmiotom, ale nigdy nie udało się skutecznie dotrzeć do żadnego z podmiotów ekonomii społecznej. Było to pięć zleceń w zakresie sprzątnięcia, usług cateringowych i drukowania. Podmioty składały aplikacje, które jednak zawierały błędy – zazwyczaj formalne, a po wezwaniu do uzupełnienia kontakt się urywał. W konsekwencji nie mamy żadnej umowy z podmiotem ES podpisanej w wyniku postępowań. W postępowaniach były zawarte klauzule społeczne i stosowano zamówienia społecznie odpowiedzialne. (J1)

Zdarzyło się, że w dwóch przedsięwzięciach zawieraliśmy klauzule zatrudnienia osób wykluczonych z gminy, ale nikt nie złożył oferty. Były to nieduże inwestycje. Aktualnie rynek jest na tyle ubogi w firmy, że wymagania wobec wykonawców są minimalne. (J5)

Brak ofert wynika z braku oferenta. Rzadko wpływają oferty od podmiotu ekonomii społecznej. Na klasycznym rynku nie jest zadaniem urzędu szukanie oferenta. Sam musi szukać konkursów, a w ekonomii społecznej to nie działa tak wprost. Podmioty ekonomii społecznej rzadko składają oferty. Co może wynikać z tego, że wiedza o konkursach jest znikoma, a same podmioty nie wychodzą poza swój podstawowy obszar działania i raczej czekają aż ktoś je znajdzie. Mam wrażenie, że one czekają aż ktoś je znajdzie. Nie próbują wyjść poza własne ramy, ściany budynku, pokoje. W konsekwencji i urzędnik nie szuka i podmiot też nie. To jest główna trudność. (J9)

Problem z zainteresowaniem PES realizacją zadań JST jest poważny. W badaniach występowały takie podmioty (OPS, PCPR, PUP, samorządy), które bezskutecznie poszukiwały realizatorów wśród przedsiębiorstw społecznych (J1, J4-7, J9, J10). W rozmowach wskazywały na konkretne rodzaje zleceń, kwoty i daty, do których realizacji nie przystąpiły podmioty ekonomii społecznej. Tego typu sytuację tłumaczono dwojako. Po pierwsze, jej przyczyną był brak bądź ograniczona liczba podmiotów ES (głównie przedsiębiorstw społecznych) na terenie ich działania (J5-7). Mówiono tu o pojedynczych podmiotach o określonej specyfice działania (np. usługi nagłośnienia), którym trudno zlecić realizację potrzebnych usług (np. porządkowych czy społecznych). Podczas rozmowy nie zauważano jednak możliwości zapraszania do współpracy przedsiębiorstw spoza gminy czy powiatu. Drugą z przyczyn może być zdaniem rozmówców formalny język zleceń i niezrozumiały opis przedmiotu zamówienia (J1, J3-10). Ich zdaniem pracownicy urzędów dbając o prawidłowy przebieg postępowań skłonni są do wykorzystywania wprost zapisów z ustaw, szczególnie w sytuacjach dla nich nowych jak realizacja zamówień

społecznie odpowiedzialnych (J1, J9, J10). Ma to zabezpieczyć instytucje przed błędami w postępowaniach. Odstrasza jednak PES od współpracy lub ją uniemożliwia. „Przygotowywanie postępowań przez JST jest zgodne z przepisami i tak sformułowane, aby było to bezpieczne dla urzędnika. Oznacza to, że wtedy jest zupełnie niezrozumiałe dla PES” (J10).

Sytuację tę potwierdzają dane zebrane w ramach badań sondażowych prowadzonych z udziałem lubuskich podmiotów reintegracyjnych. Wśród badanych 48 podmiotów 21 nie było w stanie wskazać trybu współpracy z JST w realizowanych przez nie zadaniach publicznych (tabela 35).

Tabela 35. Tryb współpracy podmiotów reintegracyjnych z JST

Rodzaj trybu współpracy z JST	Liczba
W trybie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie	15
W trybie społecznie odpowiedzialnych zamówień (klauzul społecznych / ze stosowaniem elementów prozatrudnieniowych)	2
Brak wiedzy	21

Źródło: opracowanie własne.

Realizację zleceń dla JST deklarowało ponadto 35 przedsiębiorstw społecznych. Jednak na pytanie o tryb tej współpracy również trudno było im się odnaleźć wśród zaproponowanych kategorii odpowiedzi. Najczęściej wybierano kategorię „inne” mówiąc o rynkowych formach zabiegania o zlecenia i ich realizacji. Taka sytuacja dotyczyła 48 z 57 badanych podmiotów (tabela 36).

Tabela 36. Tryb współpracy przedsiębiorstw społecznych z JST

Rodzaj trybu współpracy z JST	Liczba
W trybie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie	6
W trybie społecznie odpowiedzialnych zamówień (klauzul społecznych / ze stosowaniem elementów prozatrudnieniowych)	8
W innym... Jakim? Respondenci wskazywali na rynkowe formy zabiegania o zlecenia ze strony JST (udział w przetargach, konkursach ofert itp.)	48
W innym. Jakim? Udział w konkursach na realizację projektów	5

Źródło: opracowanie własne.

Jedna z rozmówczyń tak podsumowała trudności w realizacji zadań we współpracy pomiędzy JST i PES. „Głównym czynnikiem niezlecenia usług podmiotom ekonomii społecznej jest po pierwsze, to że tych podmiotów jest jeszcze mało oraz że rozwijają się tylko w niektórych branżach. Są luki gdzie ich brakuje. Po drugie jednostki samorządu terytorialnego zlecając zadania podmiotom ekonomii społecznej bardzo często natrafiały na problemy z rozliczaniem tych zadań, tzn. pomimo dobrego zrealizowania zadania, negatywnie oceniono współpracę w zakresie rozliczania i przepływu dokumentacji. Jest to problem w terminowości przesyłania dokumentów. PES-y stosują dowolność działania (mniejsze przywiązanie do strony formalnej) i niebyt rzetelnie

pilnują terminów, a JST jest zobligowane do stosowania ustawy o finansach publicznych, która zobowiązuje JST do sztywnej terminowości, sprawozdawczości i innych dokumentów niezrozumiałych i niepotrzebnych w opinii PES. Po trzecie kwestie prawne. Pomimo możliwości stosowania klauzul społecznych, nie są one stosowane z uwagi na obawy przed kontrolami, które wskażą nieprawidłowości (np. złe przeprowadzenie procedur, niezasadność). Inaczej w ustawie zamówień publicznych, które są od dawna stosowaną praktyką więc dobrze znaną i ta procedura była już kontrolowana. Brak pierwszych kontroli stosowania klauzul społecznych rodzi obawy o ich wyniki. Możliwe, że po tych kontrolach będzie wiadomo na co szczególnie zwracać uwagę i dzięki temu będzie je łatwiej stosować” (J4).

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że próby podejmowania współpracy z podmiotami ES były wynikiem świadomej realizacji idei ES. Uczestniczący w wywiadach przedstawiciele JST znali wagę tego typu działań i mieli jasno sprecyzowane cele takiej współpracy. Nie znaczy to, że zawsze stosowano zapisy promujące w postępowaniach podmioty ekonomii społecznej. W opiniach niektórych rozmówców takie rozwiązania należy bezwzględnie stosować w dwóch wielkich miastach regionu, jednak w małych gminach wiejskich i miejsko-wiejskich potrzeba większej rozwagi w oddziaływaniu na rynek i kondycję lokalnych podmiotów. „Stosowanie przywilejów dla PS w zamówieniach może pogorszyć sytuację klasycznych podmiotów i to one wejdą po czasie w obszar zagrożenia wykluczeniem [...]. Klauzule społeczne świadomie nie są stosowane w gminie. Zasady związane ze stosowaniem klauzul społecznych czy innych tego typu należy wyważyć. Należy pomagać podmiotom ES ale nie można doprowadzać, żeby w wyniku tej pomocy upadały klasyczne podmioty gospodarcze. [...] Dla gminy jest lepiej przeprowadzać zamówienia w formie mieszanej. Jeśli coś nie podlega pod prawo dot. zamówień publicznych można to zlecać z wolnej ręki lub w trybie zapytania o cenę i jest to lepsze rozwiązanie dla lokalnego rynku. Chodzi o to, żeby nie stosować wykluczenia gospodarczego. W takich zamówieniach również zleca się zadania PS naprzemiennie z klasycznym biznesem” (J3). Wskazywano również na dodatkowe problemy związane ze stosowaniem tego typu rozwiązań, jak wspomniany wyżej brak PES lub czasami trudny do realizacji wymóg zatrudniania osób z niepełnosprawnością. „Urząd zleca zadania organizacjom, głównie w oparciu o ustawę o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. Nie stosujemy klauzul społecznych, ponieważ największym problemem, w tym trybie jest to że muszą dotyczyć osób bezrobotnych. Elementy prozatrudnieniowe stosujemy zatrudniając osoby niepełnosprawne w naszych jednostkach i urzędzie. Zatrudniamy ich więcej, niż określone limity” (J8). W badaniach uczestniczyły jednak również podmioty widzące głęboki sens wykorzystywania tego typu instrumentów. Jeden z rozmówców mówił o tym w ten sposób: „Jesteśmy też przekonani, że firma zewnętrzna, która nie dostanie zlecenia, które dostanie CIS poradzi sobie inaczej. W powiecie funkcjonuje też stowarzyszenie, które prowadzi np. szkołę, a od m-ca spółdzielnia socjalna, która zajmuje się poradnictwem i wspieraniem młodych rodzin oraz małoletnich matek. Podmiot jest na rozruchu. Jako gmina będziemy chcieli współpracować ze spółdzielnią poprzez OPS. Jesteśmy po rozmowach wstępnych jak spółdzielnia może wejść w środowiska” (J5).

Dla zwiększenia liczby realizacji zadań JST przez podmioty ekonomii społecznej mają znaczenie rodzaj i wielkość zadań zlecanych podmiotom.

Według wszystkich uczestników badań jakościowych dotyczących współpracy JST z podmiotami ekonomii społecznej, dla usprawnienia tej współpracy podstawowe znaczenie mają rodzaj i wielkość zadań zleczanych PES. Chodzi tu zarówno o dzielenie zleceń na odpowiednio małe, możliwe do realizacji przez PES (J1-10) jak i zarządzanie strategiczne tego typu współpracą (J4, J9, J10). Było ono widziane jako przewidywanie przez JST usług potrzebnych w niedalekiej przyszłości i przygotowywanie na nie PES poprzez np. zalecanie szkoleń lub po prostu informowanie o takiej potrzebie. Znajomość lokalnego sektora ekonomii społecznej jest tu szczególnie podkreślana. „Możliwe, że jestem bardzo zaangażowana i tracę neutralność osądu ale wg mnie każdemu JST powinno zależeć na tym, aby dawać zlecenia własnym podmiotom ekonomii społecznej. Idealna byłaby sytuacja kiedy JST zna podmioty i branże przez nie realizowane. Wówczas kiedy pojawia się nowa potrzeba JST, burmistrz porozumiewa się z PES i daje dotacje/dofinansowanie na wyszkolenie pracowników w nowym zadaniu i w przyszłym, roku zleca im tę usługę. Proszę zobaczyć. Mamy tu planowanie strategiczne nie tylko dotyczące czynności zarządczych PES/PS. JST powinno zależeć, aby środki zostały w gminie, a ludziom żyło się lepiej, dlatego trzeba w nich inwestować. [...] Warto, aby JST zlecało najpierw małe zadania, aby nie przerosło to PES-ów. Nie zawsze w podmiotach są dobrze przygotowani kadrowo finansowo, zagraża to zarówno podmiotowi jak i gminie w rozliczeniu zadania. Trzeba znać PES/PS i ich potencjał i doświadczenie. Trzeba dostosować wielkość zlecenia do wielkości i doświadczenia PES, np. podzielić na mniejsze lub skumulować” (J4). Podobne wątki podejmowano również na spotkaniu konsultacyjnym nr 2 prowadzonym głównie wśród pracowników podmiotów reintegracyjnych (W2).

Rozmówcy wysoko ocenili realizację zleceń i przygotowanie do współpracy tych podmiotów, z którymi obecnie współpracują. Wskazywano na to, że są z nimi związane wyselekcjonowane osoby, przyglądające się temu jak zmienia się rynek i wprowadzające w zmiany w funkcjonowaniu ich organizacji. Podkreślano tu wagę podnoszenia kompetencji pracowników PES i zgodne z trendami na rynku wprowadzanie zmian w realizacji usług (J2, J3, J4, J8). „Mamy doświadczenia z wzorcową realizacją zleceń. Nie było wyjątkowo złych. Zdarza się, że czasami podpowiadamy jak coś zrobić, ale też monitorujemy to co zlecamy organizacjom. Staramy się na bieżąco i szybko reagować na ewentualną złą realizację” (J8). „W powiecie działa i współpracuje z nami od ok. 6 lat CIS, jako bardzo dobry partner. CIS realizuje zlecane przez nas zadania tj. utrzymanie zielni przy jeziorach miejskich. Budżet dla niego z roku na rok rośnie, zaczynał się od 20 tys. zł a teraz jest równy 40 tys. zł przy podobnym czy tym samym zakresie prac. Zasadą, którą stosujemy jest przekazywanie dokładnie takiej samej wielkości środków na wykonanie zadania, jaką dalibyśmy na wolny rynek. Nigdy mniej. To nasi mieszkańcy, jeśli nie zarobią tak, wrócą do nas inaczej” (J5).

Zdaniem uczestników wywiadów reprezentowane przez nich instytucje są przygotowane na współpracę z PES. Ale chęć współpracy muszą ich zdaniem wykazać również same PES. „Konieczne jest żeby PES/PS same zgłaszały się do JST, mówiły czego potrzebują, jakie mają problemy. Mając jednak na uwadze, że osoby w podmiotach są często niezaradne, część takich działań musi spaść na JST, przynajmniej w początkowym okresie funkcjonowania przedsiębiorstw. Ponadto, dla rozwoju sektora ekonomii społecznej niezbędne jest, żeby same podmioty zwiększały działania w zakresie zapewnienia widoczności i promocji własnych

organizacji, podnoszenia kompetencji zarządczych, systematycznej edukacji w podmiotach, które podejmują się nowych rodzajów usług” (J4).

Problem widoczności i słabości działań marketingowych był ostatnim z najczęściej wskazywanych jako duże utrudnienie opisywanej współpracy. Wszyscy z rozmówców ocenili tego typu działania jako niewystarczające i wymagające wsparcia zewnętrznego dla PES w ich realizacji. Rzadko o tego typu działaniach mówili również sami liderzy przedsiębiorstw społecznych.

2.1.3. Sieciowanie w sektorze ekonomii społecznej

Wielorakość i złożoność problemów, przed którymi stają dzisiaj społeczności lokalne, powoduje konieczność szerokiego współdziałania. Partnerstwo, jako jeden z modeli realizacji zadań, staje się coraz częściej koniecznością, która w ramach łączenia zasobów różnych sektorów życia społecznego jest w stanie skuteczniej oddziaływać na rozwiązywanie pojawiających się problemów. Potrzeba takiego współdziałania została wykazana w części dotyczącej powoływania podmiotów. Podnoszono ją również przy okazji omawiania zasad realizacji zadań publicznych. Czy w tej sytuacji uczestnicy sektora ES i instytucji otoczenia widzą potrzebę łączenia się w formalne grupy – partnerstwa/klastry mające zwiększać skuteczność ich oddziaływania? Zebrane dane wskazują, że nie.

Na podstawie przeprowadzonej analizy danych zastanych można stwierdzić, że w roku 2018 wśród 82 samorządów tylko 10 należało do partnerstwa/klastra związanego z ekonomią społeczną (o dwa więcej niż w roku poprzednim). Ich celami było zazwyczaj (1) przeciwdziałanie bezrobociu i wykluczeniu społecznemu w regionach oraz (2) budowanie współpracy na rzecz rozwoju ES. W porównaniu do roku 2017 niewiele zmieniła się liczba JOPS należących do partnerstwa lub klastra związanego z ekonomią społeczną. W roku 2018 było 15 takich jednostek (o trzy mniej niż rok wcześniej). Wśród nich 13 stanowiły OPS-y a dwa PCPR-y. Głównymi celami tych porozumień były: (1) działanie na rzecz rozwoju ekonomii społecznej, (2) wsparcie rozwoju regionów (gmin i powiatów), (3) przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu. Taka sytuacja ma swoje odzwierciedlenie wśród lubuskich PES. Wśród uczestniczących w sondażu podmiotów reintegracyjnych 13 deklarowało uczestniczenie w partnerstwach/klastrach wśród przedsiębiorstw społecznych było ich 9. Wskazuje to na niedocenianie tej formy współpracy we wszystkich sektorach (ADZ, s. 19).

Tabela 37. Cel działalności partnerstw/klastrów, do których należą podmioty reintegracyjne

Rodzaj celu partnerstwa/klastra	Liczba
ES	9
Rodzina	1
Osoby z niepełno sprawnościami	2
Reintegracja społeczno-zawodowa	1

Źródło: opracowanie własne.

Głównym celem działania partnerstw/klastrów budowanych przez podmioty reintegracyjne był rozwój ekonomii społecznej oraz działanie na rzecz wspierania rodzin, osób z niepełnosprawnością i realizacji reintegracji społeczno-zawodowej (tabela 37).

W wypowiedziach przedstawicieli JST zdarzały się zdania mówiące o dużej potrzebie działania w partnerstwach. Podkreślano szczególnie współpracę na linii OPS – PES jako dającą możliwość uzupełniania działań (reintegracja, realizacja zadań gminy, w szczególności usług społecznych), diagnozy i analizy sektora w celu zarządzania PES i powoływania nowych podmiotów, czy budowania zintegrowanego systemu realizacji zadań na rzecz gminy (J1, J2, J4, J5, J7, J10). Jednak zebrane dane liczbowe wykazują, że w roku 2018 badane OPS jedynie w 21 przypadkach deklarowały współpracę z klientami, którzy z tytułu bezrobocia korzystali z aktywności zawodowej w podmiotach ekonomii społecznej/przedsiębiorstwach społecznych. Wspomniane działania dotyczyły 597 osób (było to więcej o 113 osób niż w roku 2017). Dodatkowo 20 ośrodków umożliwiło swoim klientom wykorzystanie wsparcia pomocy społecznej z tytułu bezrobocia, poprzez wzięcie udziału w programach reintegracji społecznej i zawodowej, projektach systemowych lub krótkich formach kształcenia z wykorzystaniem narzędzi ES. W ramach tych działań obsłużono 316 osób (spadek o więcej niż połowę uczestników – 385 osób w porównaniu do roku 2017) (ADZ, s. 20). Jedną z przedstawicielek JST tak podsumowała tę sytuację: „Ponadto tak jak w pomocy społecznej działania PES powinny być traktowane jako priorytetowe, komplementarne, uzupełniające usługi OPS, gdzie ścieżka integracji jest zakończona stażem lub zatrudnieniem w PES i wyjściem na otwarty rynek pracy. Jednak urzędy, reintegracja patrząc gospodarczo tego nie rozumieją i nie widzą w tym interesu. Patrzą gospodarczo, nie prospołecznie, rozwojowo” (J10).

Do sformalizowanej współpracy z instytucjami samorządowymi i jednostkami im podległymi nie są przekonane same podmioty ekonomii społecznej. Ich zdaniem jest to zabieg niepotrzebny, często nazywany stratą czasu. Przedstawiciele przedsiębiorstw społecznych mówili wprost, że nie mają czasu na działanie w klastrach i partnerstwach oraz że tego typu naciski/zabiegi nie są do końca dla nich zrozumiałe (PzO1, PzO4, PzO8, PzO10). Wskazywano na zainteresowanie pozyskiwaniem zleceń od JST (PbO1-6, PzO1-10). To główny przedmiot współpracy. Jeśli miałyby się pojawić w tej sferze ewentualna formalizacja kooperacji powinna dotyczyć ich stałości i równości w traktowaniu podmiotów na rynku zleceń. Jeden z rozmówców tak podsumował tę sytuację: „Nie należymy do klastra, partnerstwa. Jesteśmy za współpracą, ale nie na papierze. Kiedy potrzebujemy zwracamy się do organizacji i firm, które znamy lub dopiero poznajemy i robimy coś razem” (PzO8).

Przedstawiciele JST nie zauważali również współpracy PS z biznesem klasycznym w realizacji powierzanych im zleceń (J1-10). Wskazywali na potrzebę wzięcia pod uwagę tego rozwiązania, jako szczególnie korzystnego przy realizacji dużych zleceń i stawiania do przetargów. W takiej sytuacji nie chodziłoby o utworzenie stałych partnerstw lecz powiązań kooperacyjnych kończących się wraz z realizacją zadania. Tego typu działania uznane zostały jednak za bardzo trudne. Wśród przedsiębiorstw społecznych było kilka wskazujących na posiadanie stałej współpracy z klasycznym biznesem. Dotyczyła ona najczęściej (1) podwykonawstwa w realizacji zadań (PzO1, PzO5, PzO7, PbO2-4), (2) realizacji zleceń dla biznesu (PzO7, PzO9, PbO2-4) oraz (3) odpłatnego wykorzystywania jego zasobów (wypożyczenia sprzętu, najem) (PbO5). Badane podmioty deklarowały także podejmowanie współpracy wewnątrz sektora ES.

Najczęściej dotyczyła ona: (1) doradztwa, wsparcia w działaniu (PbO1-3, PbO5, PzO3, PzO6) oraz (2) wspólnej realizacji zleceń lub realizacji zleceń dla innych PES, (PbO2, PbO3, PzO7). Wśród wskazywanych podczas sondażu partnerów współpracy przedsiębiorstw społecznych najczęściej pojawiały się JST, przedsiębiorstwa prywatne, inne PES i klienci indywidualni. Pełne dane prezentuje tabela nr 38.

Tabela 38. Partnerzy współpracy przedsiębiorstw społecznych

Rodzaje partnerów współpracy	Pierwsza instytucja/ organizacja firma, którą wymieniali respondenci	Druga instytucja/ organizacja firma, którą wymieniali respondenci	Trzecia instytucja/ organizacja firma, którą wymieniali respondenci
JST	12	9	13
Podmioty reintegracyjne (OPS, PCPR)	4	3	2
Przedsiębiorstwa prywatne	8	6	
Organizacje pozarządowymi	7	6	10
Inne PES	8	14	4
Klienci indywidualni	8	14	3
LOWES/OWES	5	3	1
Deklarowanie braku współpracy	5	3	1

Źródło: opracowanie własne.

Ostatnim z wymiarów analizowanej współpracy jest realizacja projektów finansowanych z RPO-L2020 OP7 Równowaga Społeczna. Zadania z nią związane dotyczą (1) wzrostu zatrudnienia osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym, (2) zwiększenia dostępności usług społecznych dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, (3) wzmocnienia sektora ES.

Łącznie, według danych na koniec lipca 2019 r. zostały zrealizowane bądź są w trakcie realizacji projekty na kwotę wkładu UE równą 197 950 714,04³¹ zł, co stanowi 67% zaplanowanej alokacji¹³. Najwięcej pieniędzy wydano dotychczas, na realizację zadań w ramach poddziałania 7.4.2 Aktywne włączenie w ramach podmiotów integracji społecznej realizowane przez ZIT Zielona Góra – 92% wykorzystanej alokacji, najmniej wydano na działanie 7.1 Programy aktywnej integracji realizowane przez ośrodki pomocy społecznej – 27% przyznanej alokacji (tabela 39). Największe kwoty niewykorzystanej alokacji dotyczą OPS. Wśród wielu czynników tej sytuacji za jeden w głównych uznawana jest niewiedza, że projekty te można realizować w partnerstwie (pomiędzy OPS jak i we współdziałaniu z PES), brak zainteresowania taką formą współpracy i nieprzygotowanie do niej.

¹³ Alokacja środków uwzględnia tylko dofinansowanie UE w wysokości 85%, pozostałe 15% stanowią środki krajowe (budżet państwa i wkład własny beneficjenta). Kwota ta nie zawiera umów zawartych w Poddziałaniu 7.6.2 Koordynacja ekonomii społecznej – ROPS, ponieważ poddziałanie to nie jest skierowane na finansowanie funkcjonowania PES, źródło informacji: Ocena efektów działań RPO-L2020 realizowanych w ramach osi priorytetowej 7 Równowaga Społeczna, Urząd Marszałkowski, Zielona Góra 2019.

Tabela 39. Działania/poddziałania w ramach OP 7 Równowaga Społeczna

Działanie/Poddziałanie	Obszar wsparcia	Podobszar wsparcia	Poziom wykorzystania alokacji
7.1. Programy aktywnej integracji realizowane przez ośrodki pomocy społecznej.	Wykluczenie społeczne	Wsparcie osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem realizowane przez OPS	27%
7.2. Programy aktywnej integracji realizowane przez powiatowe centra pomocy rodzinie.	Wykluczenie społeczne	Wsparcie osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem realizowane przez PCPR	67%
7.3. Programy aktywnej integracji realizowane przez inne podmioty.	Wykluczenie społeczne	Wsparcie osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem realizowane przez inne podmioty	64%
7.4. Aktywne włączenie w ramach podmiotów integracji społecznej. 7.4.1. Aktywne włączenie w ramach podmiotów reintegracji społecznej – projekty realizowane poza formułą ZIT. 7.4.2. Aktywne włączenie w ramach podmiotów reintegracji społecznej realizowane w ramach ZIT Zielona Góra.	Wykluczenie społeczne	Wsparcie osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem realizowane przez inne podmioty (mi.in. CIS, KIS, ZAZ)	50% 92%
7.5. Usługi społeczne	Usługi społeczne	Wsparcie w ramach projektów pieczy zastępczej Wsparcie w ramach usług asystenckich i opiekuńczych Wsparcie w ramach mieszkań chronionych i wspomaganych Wsparcie rodziny Wsparcie w ramach poradnictwa prawnego	76%
7.6. Wsparcie dla OWES i ROPS we wzmacnianiu sektora ekonomii społecznej. 7.6.1. Wsparcie rozwoju ES poprzez działania ośrodków ekonomii społecznej 7.6.2. Koordynacja ekonomii społecznej - ROPS	Wykluczenie społeczne	Wsparcie osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem realizowane przez OWES Koordynacja ekonomii społecznej przez ROPS	Bieżące wykorzystanie

Źródło: opracowanie na podstawie SZOOP RPO-L2020¹⁴.

2.1.4. Podejmowanie wspólnych inicjatyw lokalnych

Jednym z głównych celów współpracy samorządu z PES/PS (oprócz realizacji zadań publicznych) jest rozwój społeczeństwa obywatelskiego i zwiększanie poziomu zaspokajania potrzeb społeczności lokalnych. Współpraca powinna odbywać się na zasadzie partnerstwa i wspólnych inicjatyw. Z tego powodu jedną z ważnych sfer analizy była realizacja przez JST inicjatyw lokalnych i lokalnych programów działania. Są to działania rozumiane jako wspólne

¹⁴Źródło:<http://rpo.lubuskie.pl/documents/10184/87081/SzOOP%20RPO%20Lubuskie%202020%20wersja%20nr%204/b0f2>

1c05-f5b8-4cba-b414-5b45d3ab6628 [data dostępu 20.08.2019], dane o wykorzystaniu alokacji Ocena efektów działań RPO-L2020 realizowanych w ramach osi priorytetowej 7 Równowaga Społeczna, Urząd Marszałkowski, Zielona Góra 2019.

projekty samorządów lokalnych i organizacji pozarządowych w zakresie wykorzystania przestrzeni publicznych dla aktywności obywatelskiej oraz jako przekazywanie jednostkom pomocniczym i lokalnym grupom zadań wraz ze środkami finansowymi na ich realizację. W 2018 roku 11 jednostek samorządu terytorialnego zorganizowało inicjatywy lokalne. W tym samym czasie również 11 jednostek zrealizowało projekty aktywności lokalnej. To niewielka liczba samorządów niedająca możliwości pełnej realizacji wytyczonych działań. Tę sytuację potwierdzają dane zebrane w ramach wywiadów z przedstawicielami JST. Zarówno samorządowcy jak i przedstawiciele jednostek im podległych nie byli w stanie wskazać wspólnie podejmowanych inicjatyw na rzecz animacji społeczności lokalnych (J1-10). Wśród tłumaczeń odwoływano się do (1) braku zainteresowania taką współpracą wśród PES (J1-10) oraz (2) trudności z wyobrażeniem sobie czego taka współpraca miałaby dotyczyć (J1-3, J5-10). Najczęściej mówiono o zapraszaniu PES na festyny, konkursy itp. w celu umożliwienia im promocji własnej działalności. Zapewniano przy tym miejsce w namiocie i możliwość rozłożenia produktów/informacji o usługach (J2). Jedynie przedstawicielka jednego JST wskazała całą gamę wspólnych przedsięwzięć podejmowanych na rzecz mieszkańców. Ich realizatorem były gmina wraz podmiotami reintegracyjnymi. Działania adresowane były do większości kategorii społecznych mieszkańców (dzieci, młodzież, seniorzy) oraz powiązane z kalendarzem świąt. „Działania animacyjne na moim terenie są realizowane przez PES-y, ale dlatego że jest fajny, mądry lider podmiotu. PES-y animują środowiska lokalne poprzez spotkania dla dzieci, konferencje, spotkania osiedlowe, wigilie itp. Są świetnym realizatorem tych działań” (J4).

W ramach wspólnej realizacji przedsięwzięć lokalnych szczególnie podkreślano, zgodne z niemieckim modelem polityki społecznej, powierzanie zadań społecznych podmiotom ES. Zachęcano także do większego zainteresowania PES realizacją usług społecznych oraz zmian programów współpracy z organizacjami społecznymi w taki sposób, by zadania społeczne były realizowane wyłącznie przez NGO i PES. „Moje miasto jest przygotowane i otwarte na współpracę z PES. Ale chęć współpracy muszą też wykazać PES. [...] Ważne byłoby przekazywanie przez JST części zadań PES-om. Jestem zwolennikiem modelu niemieckiego, gdzie sferę społeczną zadań, tj. tę gdzie mamy do czynienia z kontaktem z człowiekiem realizują organizacje pozarządowe. My jako urząd zadania zlecamy PES. Celowo zmieniliśmy także program współpracy z organizacjami i odkładamy dla nich zadania do realizacji szczególnie w sferze społecznej” (J8). Wśród badanych przedsiębiorstw społecznych tylko jedno realizowało tego typu przedsięwzięcia. Współpraca dotyczyła wspólnej organizacji świąt lokalnych i sieciowania podmiotów. „Zapraszają nas na festyny, wydarzenia, święta lokalne itp. Wspólnie je realizujemy. Ale mamy też wynajęty w bardzo korzystnej cenie lokal, nasz burmistrz nas wspiera także w tym zakresie, on czuje przedsiębiorczość społeczną. [...] Bierzemy udział w targach ekonomii społecznej, znamy się też ze szkoleń, wspólnych imprez. Czasem uzupełniamy swoje usługi, jak inni organizują imprezę to bywa, że zapraszają nas do zorganizowania jakichś zajęć dla dzieci” (PzO9).

Wśród głównych partnerów współpracy podmiotów reintegracyjnych wymieniano najczęściej JST, inne podmioty reintegracyjne oraz inne PES (tabela 40).

Tabela 40. Partnerzy współpracy podmiotów reintegracyjnych

Rodzaje partnerów współpracy	Liczba
JST	38
Podmioty reintegracyjne (OPS, PCPR)	36
Przedsiębiorstw prywatne	32
Organizacje pozarządowe	31
Inne PES	35
Inne	8

Źródło: opracowanie własne.

Do głównych odbiorców dóbr i usług oferowanych przez te podmioty należały podmioty publiczne (przedsiębiorstwa publiczne i administracja publiczna) (tabela 41).

Tabela 41. Główni odbiorcy dóbr i usług oferowanych przez podmioty reintegracyjne

Rodzaje odbiorców dóbr usług	Liczba
Beneficjenci	0
Inne osoby indywidualne (fizyczne)	0
Przedsiębiorstwa prywatne	1
Podmioty publiczne (przedsiębiorstwa publiczne i/lub administracja publiczna)	11
Organizacje pozarządowe i spółdzielnie	1
Inne	0

Źródło: opracowanie własne.

Dodatkowo zachęcano także do tworzenia programów współpracy z PES lub rozszerzania istniejących programów współpracy z NGO na podmioty ekonomii społecznej (J4, J8). Jest to zgodne kierunkami rozwoju społeczności lokalnych wyznaczonymi w dokumentach strategicznych regionu. Chodzi tu o stworzenie zintegrowanych lokalnych systemów usługowych z wykorzystaniem potencjału organizacji sektora obywatelskiego i sektora ekonomii społecznej (AD, s. 9). Według badania Głównego Urzędu Statystycznego, PES mają znaczący udział w realizacji usług społecznych użyteczności publicznej¹⁵. Najwyższe udziały podmiotów non-profit jako jednostek prowadzących placówki oferujące usługi społeczne odnotowano w województwach opolskim i podkarpackim (po 32,2%) oraz województwie lubuskim (32,1%).

Dla rozwoju współpracy JST z podmiotami ekonomii społecznej istotne jest tworzenie lub rozszerzanie istniejących programów współpracy z organizacjami społecznymi o zapisy z zakresu ekonomii społecznej. Dzięki temu mają szansę powstać zintegrowane lokalne systemy usługowe z wykorzystaniem potencjału organizacji sektora obywatelskiego i sektora ekonomii społecznej.

¹⁵ Rola sektora non-profit w dostarczaniu usług społecznych w latach 2014-2016, GUS, Warszawa 2018.

Ostatnią z analizowanych kwestii było zaangażowanie przedstawicieli OPS w podejmowanie dodatkowych działań związanych z rewitalizacją, niewynikających jednak bezpośrednio z opracowywanych programów. Analiza danych zastanych wykazała, że wśród badanych placówek realizację takich zadań potwierdzono w pięciu. Wymienione działania dotyczyły sfery włączenia społecznego, aktywizacji mieszkańców i zwiększania spójności społecznej lokalnych społeczności oraz realizacji projektu „rewitalizacja przestrzeni publicznej z podopiecznymi ośrodka pomocy społecznej”. W pozostałych przypadkach brak zainteresowania działaniem w sferze rewitalizacji tłumaczono obciążeniami, pracą biurową, brakami kadrowymi i dużym zaangażowaniem w wypełnianie zadań statutowych, brakiem zainteresowania rewitalizacją i niewystarczającą wiedzą o niej (ADZ, s. 20).

2.2. Czynniki i bariery współpracy międzysektorowej

Analizowane przejawy współpracy międzysektorowej nie wskazują na jej stały, liniowy rozwój. Dowodzą raczej zwiększenia i spowolnienia jej tempa zależnie od czynników zewnętrznych w stosunku do zaangażowanych w nią podmiotów (budowy sektora ES, stanu finansów publicznych, wyzwań społeczności lokalnej) oraz wewnętrznych związanych ze świadomością potrzeb współdziałania i jakości efektów możliwych do osiągnięcia. W ramach prowadzonych badań skonstruowano wykaz czynników i barier jej rozwoju w województwie lubuskim.

Wśród zdiagnozowanych czynników współpracy znalazły się:

- Znajomość idei i zasad działania sektora ES wśród przedstawicieli JST
- Przygotowanie samorządów do wykorzystywania narzędzi promujących PES w realizacji zamówień publicznych (zamówienia społecznie odpowiedzialne, klauzule społeczne, powoływanie podmiotów ES – działalność ROPS)
- Zlecanie zadań PES zarówno przez samorządy jak i jednostki im podległe
- Dodatkowe informowanie PES (imiennie zaproszenia do składania ofert) o planowanych postępowaniach
- Przystępny opis zamówień
- Dostosowanie usług PES do potrzeb mieszkańców
- Powoływanie nowych PES na podstawie diagnoz i we współpracy z OPS i podmiotami reintegracyjnymi (odpowiedź na potrzeby lokalne i wyselekcjonowani, rokujący stałe zaangażowanie uczestnicy podmiotów)
- Spójny, działający w partnerstwie sektor pomocy społecznej
- Stale szkolenia pracowników ze współpracy z sektorem ES
- Podnoszenie kompetencji zarządczych przez liderów PES
- Profesjonalizacja/szkolenie zawodowe uczestników PES
- Konsekwencja w realizacji postępowań promujących PES.

Oczywiście każdy z tych czynników w sytuacji braku zaangażowania może stać się barierą współpracy. Oprócz nich wymieniano jednak kilka dodatkowych utrudnień we wspólnym działaniu na rzecz rozwoju społeczności lokalnych. Należą do nich:

- Nieprzygotowanie PES do współpracy z JST i uczestnictwa w postępowaniach

- Bierność podmiotów w pozyskiwaniu zleceń
- Deficyt dobrych liderów (mogących/potrafiących/chcących zarządzać PES)
- Niska jakość usług i produktów PES
- Oczekiwanie wkładu własnego (PES) w realizację zamówień (konieczność dzielenia zamówień)
- Etykietyzacja sektora i przeświadczenie o niskiej jakości usług i produktów
- Słaba widoczność PES i niedocenywanie realizacji zadań z obszaru marketingu i promocji
- Brak współpracy z innymi podmiotami w celu realizacji zamówień (biznes, sektor ES)
- Wielkość zadań niedostosowana do możliwości lokalnych podmiotów
- Zaniżone wynagrodzenia dla PES
- Brak monitoringu PES w systemach lokalnych (nadzór samorządów nad działalnością podmiotów występujących na ich terytorium)
- Mały wachlarz działań PES (ograniczenie do kilku branż)
- Zmiany władzy (zmiany koncepcji rozwoju gminy/brak dobrego klimatu politycznego dla sektora ES)
- Brak zaufania międzysektorowego.

Podsumowanie

W przeprowadzonych analizach współpracy międzysektorowej wzięto pod uwagę sposoby wykorzystywania narzędzi ekonomii społecznej w realizacji zadań publicznych, zasady współpracy i ich obszary, czynniki i bariery tych działań. W ramach prowadzonych poszukiwań wydzielono cztery sfery współdziałania w obszarze ES w systemach lokalnych:

I. Tworzenie podmiotów ekonomii społecznej

Przedstawiciele jednostek samorządów terytorialnych byli zainteresowani powoływaniem nowych podmiotów ekonomii społecznej (szczególnie spółdzielni socjalnych osób prawnych) jednak mieli niewielkie doświadczenie w tym zakresie (podczas sondażu z PS znaleziono osiem tego typu podmiotów z czego dwa w likwidacji), nisko oceniono także ich przygotowanie do tych procedur. Wśród podstawowych błędów tego procesu wskazywano: (1) brak diagnoz społecznych (ocena zapotrzebowania, zasobów, zadań podmiotu), (2) prowadzenie procesu bez współpracy z jednostkami JST (szczególnie OPS i PUP), (3) brak wiedzy dotyczącej zasad funkcjonowania sektora ES i specyfiki działających w nim podmiotów. Wskazywano także na nierównomierne rozmieszczenie PES jako problematyczne dla tworzenia i sprawnego działania przedsiębiorstw społecznych. Podstawą ich działania jest bowiem uzyskiwanie członków z sukcesem kończących ścieżkę reintegracyjną.

II. Zlecanie zadań podmiotom ekonomii społecznej

Analizy wykazały niewielką liczbę zleceń realizowanych przez PES na rzecz jednostek samorządów terytorialnych (20 samorządów, 11 OPS, 3 PCPR, 1PUP). Zmniejszaniu uległa także kwota przeznaczana na realizację zleceń przez PES (w porównaniu z rokiem 2017 o 5 mln zł). Badania wykazały ponadto ogólne nieprzygotowanie do tej współpracy przez przedstawicieli wszystkich sektorów. Do najważniejszych utrudnień po stronie JST należały: (1) brak ogólnej orientacji na temat ES i specyfiki działania jej podmiotów, (2) nieumiejętność stosowania w

postępowaniach prawa z zakresu zamówień społecznie odpowiedzialnych, klauzul społecznych, elementów prozatrudnieniowych, (3) strach przed realizacją nowych trybów postępowania skutkujący zupełnym wycofaniem ze stosowania tych narzędzi lub tworzenia zapisów niezrozumiałych dla PES (cytowanie ustaw). Do barier współpracy po stronie PES wymieniano: (1) rzadkie przystępowanie do postępowań (brak wiedzy o zleceniach, strach przed współpracą), (2) brak wiedzy i doświadczenia w zakresie uczestnictwa w postępowaniach (aspekt formalny, przygotowanie dokumentów, dotrzymywanie terminów, zgodność rozliczeń ze wzorem), (3) brak promocji działań PES i zwiększenia widoczności podmiotu, (4) słabe kompetencje zarządcze liderów.

III. Sieci współpracy w sektorze ES

Sektor lubuskiej ES jest słabo zsięciowany. Występuje w nim małe zainteresowanie współdziałaniem w partnerstwach i klastrach. Z zasady podmioty ES nie widzą takiej potrzeby. Przedsiębiorcy społeczni mówili wprost o braku czasu na nią w wyniku zaangażowania w pozyskiwanie zleceń i ich realizację. Wagi tej współpracy nie doceniają również same samorządy jak i jednostki im podległe. Przedstawiciele JST nie zauważyli również nawiązywania współpracy na rzecz realizacji zleceń pomiędzy PES i klasycznym biznesem.

IV. Realizacja wspólnych inicjatyw lokalnych

W ramach współpracy międzysektorowej rzadko podejmowano działania rozumiane jako wspólne projekty samorządów lokalnych i organizacji pozarządowych na rzecz realizacji potrzeb społeczności lokalnych w tym zwiększenia aktywności obywatelskiej. Wśród samorządów 11 deklarowało podejmowanie takich działań w roku 2018. W zdecydowanej części z nich nie tylko nie podejmowano takich działań ale również nie posiadano pomysłów czego mogłyby dotyczyć. Podobnie tego typu współpracą nie były zainteresowane przedsiębiorstwa społeczne. Jest to przejaw głębszego problemu związanego z utrudnieniami w realizacji działań animacyjnych i reintegracyjnych w części z nich.

3. Ocena realizacji zadań OWES

Rozdział trzeci raportu dotyczy działalności OWES. Jego celem jest prezentacja sposobów realizacji zadań OWES, jakości kontaktów PES, zakresu realizacji zadań związanych z rozwojem ekonomii społecznej w województwie lubuskim oraz jego szans i zagrożeń.

Analizy zawarte w rozdziale opierają się o wyniki pozyskane przy użyciu zróżnicowanych metod i technik. Należą do nich wywiady swobodne z przedstawicielami OWES, wywiady pogłębione (IDI) z przedstawicielami przedsiębiorstw społecznych, badania sondażowe wśród przedstawicieli PS oraz podmiotów reintegracyjnych, a także spotkania konsultacyjne. Zgromadzone dane zostały uzupełnione o informacje z analizy treści stron internetowych lubuskich ośrodków.

Wykorzystanie wielu metod i technik badawczych oraz połączenie analiz jakościowych i ilościowych przyczyniło się do powstania prezentacji całościowego obrazu działalności OWES, widzianego z perspektywy zróżnicowanych środowisk zaangażowanych w tworzenie sektora ES

w województwie lubuskim. Składa się na niego opis działalności Ośrodków, ocena realizacji zadań formułowana przez przedstawicieli podmiotów współpracujących z OWES, rekomendacje dotyczące oczekiwanych zmian w organizacji wsparcia dla PES a także ocena sektora i kierunki zmian korzystne dla sektora ES z perspektywy Ośrodków.

3.1. Działalność ośrodków wsparcia ekonomii społecznej w województwie lubuskim

W województwie lubuskim działają dwa Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej: Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej w Zielonej Górze (OWES) oraz Lubuski Ośrodek Wsparcia w Gorzowie Wielkopolskim (LOWES).

3.1.1. Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej w Zielonej Górze

Partnerami tworzącymi OWES w Zielonej Górze są: Fundacja na rzecz Collegium Polonicum, Wojewódzki Urząd Pracy w Zielonej Górze oraz Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej Ośrodek Regionalny w Zielonej Górze. Projekt realizowany w tym partnerstwie nosi tytuł "Rozkręcamy biznes społeczny" i jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Lubuskie 2020, poddziałanie 7.6.1 Wsparcie rozwoju ES poprzez działania ośrodków wsparcia ekonomii społecznej w okresie od 1 października 2018 r. do 30 czerwca 2022 r.¹⁶

Głównym zadaniem OWES jest kompleksowe wsparcie w zakresie zakładania przedsiębiorstw społecznych późniejszego rozwijania ich działalności oraz wzmacniania znaczenia lubuskich podmiotów ES w lokalnym środowisku poprzez tworzenie klimatu przyjaznego rozwojowi ES.

OWES w Zielonej Górze obejmuje swoim działaniem powiaty: krośnieński, słubicki, wschowski, zielonogórski ziemski i grodzki oraz żarski. Ośrodek prowadzi inkubatory przedsiębiorczości społecznej w następujących miejscowościach: Zielonej Górze, Słubicach i Krośnie Odrzańskim.¹⁷

Ośrodek kieruje swoje działania do:

- PES, ich kadr zarządzających oraz pracowników,
- Osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczonych społecznie,
- Osób planujących założenie PES lub podjęcie pracy w PS,
- Podmiotów prawnych planujących założenie PES lub tworzenie miejsc pracy w sektorze ES.¹⁸

Wsparcie dla zróżnicowanych podmiotów sektora ES zorganizowane jest w trzech etapach działań:

I ETAP Animacja

¹⁶ Źródło: <https://owes.zgora.pl/osrodek/o-osrodku/> [dostęp z dnia 29.10.2019 r.].

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem

Jest to pierwszy kontakt ze środowiskiem i polega na zachęcaniu do działania min. poprzez pokazywanie i promowanie dobrych praktyk.

Odbiorcami animacji są przede wszystkim :

- samorzady, które są pobudzane do zakładania PS, dokonywania zakupów i korzystania z usług PS, promowania ES w środowisku, i in.
- PES, które są edukowane w zakresie ES,
- środowiska lokalne, sołtysi, grupy inicjatywne, które są edukowane w zakresie ES, przy jednoczesnym poszukiwaniu liderów przyszłych PS.

II ETAP Inkubacja

Jest to etap przygotowania do założenia PS. W jego trakcie odbywa się proces doradczo-szkoleniowy przed przyznaniem dotacji i uruchomieniem działalności.

III ETAP Wsparcie dla podmiotów działających

Obecnie nie rozróżnia się wsparcia dla nowych i istniejących PS (tak było w poprzednim okresie). Warto jednak zaznaczyć występowanie pewnych różnic związanych z udzielaniem wsparcia tym dwóm rodzajom podmiotów. Jest ono zdeterminowane powstawaniem miejsc pracy. W przypadku istniejących podmiotów udzielanie wsparcia przez OWES np. w postaci szkoleń, doradztwa itp. nie musi się wiązać się z tworzeniem nowych miejsc pracy. Powoduje to zagrożenie polegające na ewentualnym braku narzędzi niezbędnych przy udzielaniu dotacji i tworzeniu nowych miejsc pracy w nowych PS (O2).

Celem wsparcia realizowanego ww. etapach jest reintegracja społeczno-zawodowa osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem. Jednym z założeń reintegracji w ramach ES było zapewnienie ścieżki reintegracji poprzez udział np. w programie lub projekcie w OPS, podmiocie reintegracyjnym, projektach aktywnej integracji itp. przed rozpoczęciem pracy w PS. Aktualnie na terenie działalności OWES w Zielonej Górze dostęp do ścieżki reintegracji jest znacznie utrudniony, między innymi z powodu deficytu takich podmiotów reintegracyjnych jak CIS. W efekcie proces reintegracji społeczno-zawodowej rozpoczyna się wraz z przystąpieniem do zakładania PS lub zatrudnienia w nich (O2).

OWES w Zielonej Górze monitoruje trwałość miejsc pracy w PS co 6 miesięcy (weryfikacja poprzez umowy o pracę). Badanie efektu reintegracyjnego przez OWES wskazuje, że utrzymuje się około 50% utworzonych przy jego wsparciu miejsc pracy (O2).

Do realizacji ww. działań Ośrodek zatrudnia następujących specjalistów:

- Specjalista ds. wsparcia procesu animacyjnego,
- Specjalista ds. rekrutacji PES i PS,
- Specjalista ds. promocji PES,
- Specjalista ds. monitoringu PES.¹⁹

Za największy zasób Ośrodka zostali uznani ludzie. Początkowo nowość tematyki działań OWES, brak specjalistów w obszarze ES regionie, brak wiedzy i doświadczenia kadry postrzegane było jako bariera działalności Ośrodka. Trzy lata funkcjonowania OWES pozwoliło

¹⁹ Ibidem.

na zdobycie wiedzy i doświadczenia przez kadre. Obecnie kadra oraz współpracownicy Ośrodka uważani są za największy jego zasób. Jednocześnie jest to argument przemawiający za utrzymaniem obecnego systemu wsparcia sektora ES przy jednoczesnym jego modyfikowaniu (O2).

Plany rozwojowe Ośrodka są ściśle związane ze zmianami zapowiadanymi w nowym okresie unijnego finansowania. Z uwagi na zapowiadane ograniczenia form wsparcia i odbiorców OWES plany Fundacji wykraczają poza tę działalność i dotyczą min.:

- realizacji działań w zakresie rozwoju aktywności lokalnej w powołanych inkubatorach, m.in. konkursy grantowe „Działaj lokalnie”,
- korzystania z innych źródeł finansowania (np. fundusze norweskie, fundusz solidarnościowy),
- uruchomienia działalności odpłatnej jako wymóg MRPiPS (O2).

Do najważniejszych **potrzeb** związanych z działalnością OWES należą:

1. Zmiany w zakresie wymogów konkursowych i realizacji wskaźników, które ograniczają działalność Ośrodka.
2. Potrzeba diagnozy dot. nisz rynkowych, branż dla ES i deficytów, które mogłaby zapelnąć ES.
3. Utworzenie systemu służącego profesjonalizacji i zwiększeniu konkurencyjności produktów i usług lubuskich PES (O2).

3.1.2. Lubuski Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej w Gorzowie Wielkopolskim

LOWES działa od 2015 r. Obecnie swoje działania realizuje w konsorcjum, które jest tworzone przez:

1. Lubuskie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego „Rozwój”,
2. Stowarzyszenie Pracowników Służb Społecznych „KRAĞ” oraz
3. Stowarzyszenie Rozwoju Małej Przedsiębiorczości w Dobiegniewie.²⁰

Celem projektu realizowanego przez LOWES jest kompleksowe wsparcie oraz wzmocnienie potencjału sektora ES i poszerzenie zakresu działań PES na obszarze objętym projektem, a przede wszystkim działaniami i zatrudnieniem w sektorze ES. Środki na realizację projektu pochodzą z Europejskiego Funduszu Społecznego w Ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Lubuskie 2020, poddziałanie 7.6.1 Wsparcie rozwoju ES poprzez działania ośrodków wsparcia ekonomii społecznej.²¹

LOWES prowadzi działania na terenie: Miasta Gorzów Wielkopolski, powiatu gorzowskiego ziemskiego, powiatu strzelecko-drezdeneckiego, powiatu świebodzińskiego, powiatu międzyrzeckiego, powiatu żagańskiego, powiatu nowosolskiego, powiatu wschowskiego, powiatu słubickiego (gmina Rzepin), powiatu żarskiego (gmina Łęknica).²² Poza siedzibą LOWES

²⁰ Źródło: <https://lowes.lubuskie.org.pl/o-nas/> [dostęp z dnia 29.10.2019].

²¹ Ibidem.

²² Ibidem.

prowadzi swoją działalność w Lokalnych Ośrodkach Ekonomizacji i Inkubacji Społecznej w Kożuchowie, Dobiegniewie, Świebodzinie, Kostrzynie nad Odrą.²³

LOWES kieruje swoje działania do:

- Osób fizycznych, zagrożonych wykluczeniem,
- Osób prawnych,
- PES,
- Przedstawicieli JST, instytucji rynku oraz pomocy i integracji społecznej,
- Przedsiębiorstw posiadających siedzibę, zarejestrowany oddział lub inną prawnie dozwoloną jednostkę organizacyjną na obszarze działania LOWES.²⁴

W ofercie LOWES znajduje się:

- Diagnoza potrzeb osób indywidualnych i instytucji w zakresie ES,
- Animacja,
- Budowa i wsparcie tworzenia partnerstw rozwojowych na rzecz ES,
- Wsparcie inkubacji PES,
- Dystrybucja informacji dla PES lub osób zainteresowanych tworzeniem PS o ważnych działaniach lokalnej ES,
- Doradztwo indywidualne i grupowe (w zakresie ES, biznesowe, prawne, finansowo-księgowe, zarządzania i marketingu),
- Szkolenia dla instytucji i osób indywidualnych z obszaru ES,
- Szkolenia i kursy zawodowe dla osób chcących utworzyć PS,
- Wsparcie finansowe w formie bezzwrotnych dotacji na tworzenie miejsc pracy w PS.²⁵

Według przedstawiciela LOWES, rozwój Ośrodka przebiegał według trzech etapów (O2):

I ETAP

Na początku działalności niezbędne było wzajemne dostosowanie odmiennych sposobów pracy trzech partnerów ze sobą i z klientami. Ścieżka wsparcia była opracowywana przez około rok. W tym samym czasie poznawano swoje kompetencje, zasady pracy, budowano zaufanie, wypracowano sposoby rozwiązywania problemów.

II ETAP

Koniec pierwszego okresu trwałości i dalsze funkcjonowanie utworzonych podmiotów.

III ETAP

Kontrola Krajowej Administracji Skarbowej oraz raport audytowy. Wnioski zawarte w raporcie miały wpływ na dalszą pracę z beneficjentami, ponieważ wskazywały działania uznane przez kontrolerów za nieprawidłowe. Skutkiem kontroli jest lęk i ostrożność w dalszej pracy (O1).

Do sukcesów LOWES zaliczana jest rozpoznawalność w środowisku (zainteresowani sami kontaktują się z Ośrodkiem). Ponadto za sukces uznawany jest sukces utworzonych podmiotów –

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

ich działalność. Dla pracowników LOWES jest ważne, że przedstawiciele PS wracają, kontaktują się, dzielą doświadczeniem.

Za porażkę uznawana jest likwidacja podmiotów oraz niepowodzenia w tworzeniu relacji pomiędzy JST a PES.

LOWES realizuje swoje zadania zgodnie ze standardami OWES. Zadania są podzielone między organizacje współtworzące Ośrodek. Stowarzyszenie „Rozwój” odpowiada za animację, inkubację i szkolenie organizacji pozarządowych. Stowarzyszenie Pracowników Służb Społecznych Krag z Gorzowa Wielkopolskiego zajmuje się doradztwem specjalistycznym i szkoleniami dla PS i grup inicjatywnych. Stowarzyszenie Wspierania Małej Przedsiębiorczości w Dobiegniewie zajmuje się doradztwem biznesowym oraz udzielaniem i rozliczaniem dotacji. Dzięki takiemu podziałowi zadań możliwe jest zapewnienie ścieżki reintegracji w ramach LOWES. Wsparcie udzielane osobom wykluczonym i zagrożonym wykluczeniem jest adekwatne do zdiagnozowanych potrzeb. Klient przechodzi od partnera do partnera. Na każdym etapie procesu reintegracji bierze udział w wielu szkoleniach. Taki podział zadań i wytyczona przez nie ścieżka reintegracji zostały zweryfikowane w I edycji OWES i z czasem udoskonalone w zakresie przepływu informacji i komunikacji (O1).

Rekrutacja do projektu opiera się na relacjach wypracowywanych przez animatorów w terenie. Dodatkowym zadaniem animatorów jest podtrzymywanie kontaktów z utworzonymi wcześniej podmiotami.

Jedną z kategorii, do której LOWES kieruje swoje działania są JST. Są to przedsięwzięcia raczej „miękkie” i polegają na przekazywaniu wiedzy i oddziaływaniu na samorządowców w zakresie zwiększania świadomości o funkcjonowaniu ES i PS nadanym terenie. Szczególną rolę w tym zakresie LOWES odgrywa w sytuacji zmian wśród włodarzy gmin i powiatów. Staje się wówczas pośrednikiem pomiędzy PS a samorządowcami i stara się wspierać powstające (od nowa) relacje (O1).

LOWES różnicuje działania kierowane do nowych podmiotów (do 2 lat) oraz do podmiotów funkcjonujących dłużej niż dwa lata. Ważne kwestie dla nowych podmiotów to szkolenia i doradztwo, szczególnie w zakresie zarządzania. Dalsza współpraca nowych podmiotów z LOWES przebiega różnie. Niektóre PS po utworzeniu „dryfują ku samodzielności”. LOWES stara się utrzymać z nimi kontakt poprzez korzystanie z ich usług. Zdarza się także, że samodzielne podmioty zwracają się o wsparcie do LOWES w sytuacji trudności. Ogólnie rzecz biorąc dominujące potrzeby podmiotów o ugruntowanej sytuacji na rynku dotyczą wsparcia w zakresie tworzenia miejsc pracy (dotacje).

W ofercie LOWES znajduje się także promocja, która polega przede wszystkim na udzielaniu pomocy w tworzeniu fanpage, profili Facebook oraz edukacji PES w zakresie wagi działań tego rodzaju. LOWES współpracuje z fotografami. W chwili badania przy ich udziale opracowywano katalog prezentujący PES. Do działań zachęcających PES do aktywności w zakresie promocji należy także nagradzanie przy różnych okazjach za pomocą materiałów promocyjnych (np. roll up, baner) (O1).

Zadania LOWES są realizowane przez kadre w skład której wchodzi:

- 4 animatorów,
- Kluczowy doradca procesu animacji i inkubacji,

- 3 opiekunów inkubacji,
- Doradca prawny procesu animacji i inkubacji,
- Specjalista ds. monitoringu indywidualnej ścieżki edukacyjnej,
- Specjalista ds. promocji i informacji PES,
- Doradca procesu szkoleniowo-doradczego,
- 4 doradców kluczowych,
- Pracownik wspierający pracę doradców,
- Ewaluator szkoleń,
- Koordynator merytoryczny,
- Kluczowy doradca biznesowy,
- Doradca biznesowy,
- 3 specjalistów ds. procesu doradczego.²⁶

Kluczowym zasobem LOWES jest kadra z doświadczeniem pracy w formie wolontariatu (przed utworzeniem Ośrodka).

Plany rozwojowe LOWES są zależne od zmian wprowadzanych przez odpowiednie instytucje krajowe i zagraniczne (dostosowywanie się do zmian – przyp. AMŻ). Obecnie rozważane są zapowiedzi dot. roli OWES w kolejnym okresie finansowania UE i powierzenie OWES głównie zadań w zakresie dysponowania środkami na tworzenie nowych miejsc pracy w sektorze ES (O2). Plany te postrzegane są jako niekorzystne, głównie z uwagi na zdobytą wiedzę i doświadczenie w zakresie pozostałych zadań realizowanych obecnie przez OWES.

Poza tym zespół LOWES dostrzega potrzebę wzrostu zaangażowania w stosowanie narzędzi promujących PES (np. reklamy, materiały promocyjne inne formy promocji w mediach).

Ponadto z uwagi na brak środków na wsparcie finansowe dla CIS, WTZ, planowane jest uruchomienie kierowanych do nich pakietów rozwojowych

3.2. Działalność OWES w opiniach przedstawicieli PES

O opinii o doświadczeniach we współpracy z OWES i ocenę ich działalności zostali poproszeni przedstawiciele PS oraz podmiotów reintegracyjnych. Opinie pierwszej kategorii respondentów zawarte w raporcie pochodzą zarówno z badań jakościowych (wywiady pogłębione) jak i ilościowych (telefoniczny wywiad kwestionariuszowy). Dostęp do poglądów przedstawicieli podmiotów reintegracyjnych uzyskaliśmy jedynie w trakcie telefonicznych wywiadów kwestionariuszowych.

Skorzystanie ze wsparcia OWES polegającego na przyznaniu dotacji na tworzenie miejsc pracy zadeklarowało 50 spośród 58 PS biorących udział w sondażu (tabela nr 42). Do innych form wsparcia najczęściej należało doradztwo prawne (47 respondentów), doradztwo w zakresie prowadzenia organizacji/firmy (43 respondentów) oraz doradztwo biznesowe (42 respondentów) (tabela nr 43). Znaczną popularnością cieszyły się także szkolenia (37 respondentów). PS najrzadziej korzystały z animacji i usług księgowości (po 8 respondentów).

²⁶ Źródło: <https://lowes.lubuskie.org.pl/kadra-lowes/> [dostęp z dnia 30.10.2019 r.].

Tabela 42. Korzystanie ze wsparcia OWES przez PS

Korzystanie ze wsparcia OWES	Liczba
Tak, otrzymaliśmy dotację	50
Nie, ubiegaliśmy się o dotację, ale jej nie otrzymaliśmy	1
Nie, nie ubiegaliśmy się o dotację	7
Razem	58

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 43. Wsparcie udzielone przez OWES podmiotom reintegracyjnym według rodzaju

Formy wsparcia OWES	Liczba
Doradztwo w zakresie prowadzenia organizacji/ firmy	43
Doradztwo prawne	47
Doradztwo biznesowe	42
Animacja	8
Szkolenia	37
Usługa księgowości	8
Usługi prawne	14
Usługa marketingowa/promocja	15
Tworzenie spółdzielni socjalnej	22
Inne	6

Źródło: opracowanie własne.

Większość przedstawicieli PS, które korzystały ze wsparcia OWES, pozytywnie oceniła dostosowanie ich działań do swoich potrzeb (bardzo dobrze i dobrze razem 25 respondentów). Najliczniejszą kategorią (14 respondentów) były osoby, które przyznały działaniom OWES najwyższą ocenę (tabela nr 44).

Tabela 44. Ocena stopnia dostosowania wsparcia OWES przez przedstawicieli podmiotów ekonomii społecznej

Dostosowanie wsparcia OWES do potrzeb podmiotów reintegracyjnych	Liczba
Bardzo dobre	14
Raczej dobre	11
Pod pewnymi względami było dostosowane dobrze, a pod innymi źle	11
Niedostosowane	4
Trudno powiedzieć	5

Źródło: opracowanie własne.

Ponad połowa podmiotów reintegracyjnych skorzystała ze wsparcia OWES (27 respondentów). Inicjatorem kontaktu były najczęściej Ośrodki (16 respondentów). Część kontaktów (6 respondentów) wynikała zarówno z inicjatywy OWES jak i podmiotu. Podmioty reintegracyjne najczęściej korzystały ze szkoleń oferowanych przez OWES (tabela 45). Popularne było także doradztwo (14 respondentów). Podmioty reintegracyjne najrzadziej otrzymywały wsparcie finansowe oraz wsparcie w tworzeniu spółdzielni socjalnej (po 2 respondentów).

Tabela 45. Wsparcie udzielone przez OWES podmiotom reintegracyjnym według rodzaju

Formy wsparcia OWES	Liczba
Doradztwo	15
Animacja	7
Szkolenia	19
Promocja	4
Usługi prawne	4
Wsparcie finansowe	2
Tworzenie spółdzielni socjalnej	2
Inne	2

Źródło: opracowanie własne.

Ponad połowa przedstawicieli podmiotów reintegracyjnych, które skorzystały ze wsparcia OWES, oceniła je najwyżej (tabela 46). 14 respondentów uznało, że było ono bardzo dobrze dostosowane potrzeb ich organizacji. Niedostosowanie działań OWES do potrzeb podmiotu zadeklarowały 2 osoby.

Tabela 46. Ocena stopnia dostosowania wsparcia OWES przez przedstawicieli podmiotów reintegracyjnych

Dostosowania wsparcia OWES do potrzeb podmiotów reintegracyjnych	Liczba
Bardzo dobre	14
Raczej dobre	11
Niedostosowane	2

Źródło: opracowanie własne.

Liczba osób, które udzieliły odpowiedzi na pytanie o przyczyny niekorzystania ze wsparcia OWES była niewielka (14) (tabela 47). Z tego powodu trudno jednoznacznie określić bariery w kontaktach pomiędzy podmiotami reintegracyjnymi i OWES. Przedstawiciele 4 podmiotów wskazali, że brak współpracy z OWES wynikał z braku takiej potrzeby organizacji, przedstawiciele 4 innych twierdzili, że nie wiedzieli o możliwości uzyskania wsparcia ze strony OWES. Osoby reprezentujące 3 podmioty wyraziły opinie o niedostosowaniu oferty OWES do potrzeb organizacji.

Tabela 47. Przyczyny niekorzystania ze wsparcia OWES przez podmioty reintegracyjne

Rodzaje przyczyn niekorzystania ze wsparcia OWES	Liczba
Z braku potrzeby	4
Z braku wiedzy o ofercie OWES	4
Z powodu niedopasowania oferty OWES do potrzeb podmiotu	3
Z powodu braku kontaktu/odpowiedzi z OWES	2
Inne	1
Razem	14

Źródło: opracowanie własne.

Informacje na temat przyczyn rezygnacji ze wsparcia OWES przez PS uzyskaliśmy w trakcie wywiadów pogłębionych. Do barier korzystania ze wsparcia Ośrodków należało między innymi:

- Niedostosowanie wymogów formalnych obowiązujących przy ubieganiu się o dotację na tworzenia miejsc pracy do struktury organizacji. Chodzi o wysoki, niemożliwy do osiągnięcia wymagany udział osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem w organizacji. Ograniczenie wynika stąd, że działalność gospodarcza jest częścią aktywności omawianej organizacji. Poza tym organizacja prowadzi działania na rzecz rozwiązywania jednego z problemów społecznych, w ramach których zatrudnia specjalistów spoza tzw. katalogu. Zmiana struktury zatrudnienia i wzrost liczby osób z katalogu uniemożliwiłoby realizację celów statutowych organizacji (PbO6).
- Wysokie wymagania formalne przy ubieganiu się o dotację, szczególnie wymóg utrzymania utworzonych miejsc pracy.
- Brak zrozumienia w OWES dla potrzeb i warunków pracy osób z niepełnosprawnościami (PbO4).

Zdecydowana mniejszość PS (7 respondentów) i podmiotów reintegracyjnych (13 respondentów) planowała w momencie badania skorzystanie ze wsparcia OWES (tabela 48). WTZ, CIS, KIS i ZAZ najczęściej zamierzały korzystać z doradztwa i szkoleń (po 6 respondentów) a także animacji (tabela 49). Nikt nie zadeklarował chęci ubiegania się o wsparcie w zakresie promocji i usług prawnych.

Tabela 48. Plany dotyczące korzystania ze wsparcia OWES w najbliższym czasie

Występowanie planów	Rodzaj podmiotów	
	PS	Podmioty reintegracyjne
Tak	7	13
Nie	51	28
Razem	58	41

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 49. Formy wsparcia OWES planowane w najbliższym czasie przez podmioty reintegracyjne

Formy wsparcia OWES	Liczba
Doradztwo	6
Animacja	4
Szkolenia	6
Promocja	0
Usługi prawne	0
Wsparcie finansowe	3
Tworzenie spółdzielni socjalnej	2
Inne	1

Źródło: opracowanie własne.

Dane liczbowe wskazują na przewagę pozytywnych opinii o realizacji zadań przez OWES. Pozytywny obraz funkcjonowania Ośrodków wylania się także z informacji uzyskanych w wywiadach pogłębionych z przedstawicielami PS, które korzystały z ich wsparcia (np. PzO1, PzO2, PzO3, PbO2, PbO3).

Dane jakościowe pochodzące z wywiadów telefonicznych wskazują na pozytywne znaczenie współpracy z OWES w momentach szczególnych w rozwoju przedsiębiorstw. Wsparcie z OWES uznawane było za jeden z momentów zwrotnych w działalności PS. Do najczęściej wymienianych form wsparcia należało wówczas:

1. Dofinansowanie na utworzenie nowych miejsc pracy i dzięki temu na zakup sprzętu (np. urządzeń specjalistycznych, środków transportu). W efekcie możliwe było min.:
 - Rozszerzenie oferty PS,
 - Poprawa jakości oferowanych towarów i usług,
 - Uczestniczenie w przetargach, dzięki spełnianiu ich wymagań.
2. Odzyskanie płynności finansowej w sytuacji trudności.
3. Powołanie podmiotu lub przekształcenie w przedsiębiorstwo społeczne.
4. Prawidłowe rozliczanie działalności (szkolenia).

Zgromadzony materiał zawiera także negatywne opinie o współpracy z OWES i realizacji powierzonych im funkcji. Uczestnicy badań wskazywali na negatywne doświadczenia o różnym pochodzeniu.

Po pierwsze, były to niezależne od OWES trudności formalno-prawne związane z uzyskaniem dotacji, które miało także negatywne znaczenie dla rozwoju niektórych podmiotów.

Drugi rodzaj trudności należy zaliczyć do wewnętrznych, zależnych od Ośrodków, związanych z kontaktami i z przedstawicielami omawianych organizacji. Niektórzy uczestnicy badań wskazywali na trudności w relacjach pomiędzy przedstawicielami OWES a przedstawicielami PES. Trudności

te miały zróżnicowane przyczyny i były różnie interpretowane przez osoby badane. Negatywne opinie dotyczyły przede wszystkim:

- Obsadzania stanowisk w OWES osobami bez doświadczenia w zakresie funkcjonowania PES i PS.
- Konieczności współpracy z negatywnie ocenianymi osobami i kontynuowania kontaktów w sytuacji konfliktów, bez możliwości wyboru/zmiany opiekuna.

3.3. Oczekiwania wobec OWES

Niezależnie od oceny doświadczeń we współpracy z przedstawicielami OWES, uczestnicy badań jakościowych i ilościowych sformułowali oczekiwania w zakresie zmian dotyczących wsparcia oferowanego przez Ośrodki. Oczekiwania te obejmują:

1. Szkolenia:

a. Język szkoleń

Powinien być przystępny, dostosowany do możliwości percepcyjnych uczestników (do tej pory nie zawsze tak bywało).

b. Adresaci szkoleń

Należy zróżnicować treści przekazywane liderom PS i pozostałym ich członkom. Do liderów należy kierować treści bardziej zaawansowane.

c. Zakres tematyczny szkoleń

Sugestie dotyczące zakresu tematycznego szkoleń dotyczyły przede wszystkim:

- Możliwości uczestniczenia w szkoleniach specjalistycznych, dostosowanych do obszaru działalności przedsiębiorstwa. Sugerowanym sposobem umożliwienia udziału w szkoleniach specjalistycznych są bony szkoleniowe. Pozwolą na dostosowanie tematyki szkoleń do potrzeb przedsiębiorstw i wybór szkolenia (specjalisty) na wolnym rynku.
- Objęcia szkoleniami przedstawicieli podmiotów istniejących z zakresu rozliczania działalności gospodarczej (szczególnie w związku z obowiązkiem opłacania VAT).
- Cyklicznych szkoleń kierowanych do członków spółdzielni, dotyczących podstaw funkcjonowania ES. Szkolenia te są niezbędne w sytuacji rotacji pracowników. Brak wiedzy o zasadach działania ES utrudnia zaangażowanie nowych pracowników w realizację misji PES (PbO3).
- Szkoleń z zakresu obsługi portali przetargowych, konkursowych, w związku z deficytem kompetencji tego rodzaju wśród przedsiębiorców społecznych.

2. Wsparcie dla istniejących podmiotów.

Przedstawiciele istniejących PES oczekują przede wszystkim:

- a. Możliwości ubiegania się o wsparcie finansowe.

- b. Stworzenia możliwości uzyskania dotacji na zakup sprzętu niezbędnego do prowadzenia działalności gospodarczej. Uzasadnieniem jest (1) konieczność rozwoju i zwiększania wydajności pracy, (2) podnoszenie jakości oferowanych towarów i usług, (3) zużywanie się narzędzi i urządzeń.
- c. Możliwości udziału w szkoleniach i kursach, pozwalających szczególnie na podnoszenie lub zmianę kwalifikacji pracowników przedsiębiorstw w zależności od potrzeb rynku pracy. Brany jest pod uwagę także minimalny wkład finansowy pracodawcy lub uczestnika szkoleń.
- d. Utworzenia platformy dla wymiany doświadczeń oraz usług lub poszukiwania partnerów współpracy.
- e. Doradztwa w zakresie rozliczania działalności gospodarczej, prawa pracy, zagrożeń dla prowadzonej działalności, likwidacji spółdzielni socjalnych.

3. Procedury dotyczące uzyskania dofinansowania

Uczestnicy badań zgłosili najwięcej sugestii zmian dotyczących wsparcia finansowego oferowanego przez OWES. Najczęściej wymieniane było:

- a. Uproszczenie/usprawnienie procedur dotyczących dotacji. Spełnienie obecnych wymagań jest czasochłonne. Wymaga się od przedsiębiorców poświęcania czasu na dodatkowe zadania przy jednoczesnym znacznym zaangażowaniu w realizację zadań związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej.
- b. Obniżenie wymagań dotyczących zatrudnienia i dostosowanie warunku zatrudnieniowego do (1) rodzaju działalności prowadzonej przez podmioty (np. w pewnych obszarach działalność niemożliwe jest przyjmowanie niektórych kategorii osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem, np. osoby w zakładach karnych i oferta edukacyjna dla dzieci); (2) sytuacji na rynku pracy (niski poziom bezrobocia sprzyja znacznej rotacji pracowników i trudnościom w utrzymaniu miejsc pracy).
- c. Jasne reguły wsparcia i warunki rozliczania dotacji.
- d. Połączenie form wsparcia i wprowadzenie grantów, np. granty dla podmiotów działających na rzecz społeczności lokalnych. Spodziewanym efektem jest ułatwienie funkcjonowania spółdzielni i ożywienie społeczności lokalnych.
- e. Stworzenie formalnej możliwości zdobywania środków na remonty.

4. Wsparcie pozafinansowe

1. Najczęściej oczekiwania tego rodzaju dotyczyły dostępu do doradztwa biznesowego, pomocy prawnej, wsparcia w wywiązywaniu się z formalności skarbowych, wsparcia organizacyjnego i emocjonalnego w sytuacjach kryzysowych i in. Jedną z proponowanych form wsparcia polega na ogólnym wzmocnieniu realizacji usług specjalistycznych dla przedsiębiorstw. Można to zrobić wykorzystując OWES i ich możliwości zlecenia usług fachowych (przez usługę zewnętrzną) na wykonywanie zadań dla PS przez okres dwóch lat lub dłuższy (w przypadku finansów od momentu rozliczenia pierwszej dotacji) (W2).

5. Działania edukacyjne kierowane do przedstawicieli JST

Uczestnicy badań dostrzegają stałą potrzebę edukowania JST na temat możliwości współpracy z PES i ich znaczenia dla rozwiązywania problemów społecznych i innych. Ważne jest także podnoszenie wiedzy samorządowców w zakresie usług społecznych, stosowania klauzul społecznych i narzędzi prozatrudnieniowych przy przetargach oraz konkursach. Wsparcie samorządów jest kluczowe dla wielu PES.

6. Zacieśnienie współpracy ROPS i OWES

Zintegrowanie pracy różnych JST, instytucji oraz OWES i ROPS w obszarze ES i usług świadczonych przez PES postrzegane jest jako szansa na zwiększenie dostępności OWES, szczególnie dla podmiotów znajdujących się w znacznej odległości od głównych ośrodków województwa (Zielona Góra, Gorzów Wielkopolski).

7. Dostosowanie oferty OWES do potrzeb WTZ i ZAZ

Przedstawiciele podmiotów reintegracyjnych oczekują zwrócenia szczególnej uwagi na warunki wsparcia osób z niepełnosprawnościami. Do problemów, które należy rozwiązać w pierwszej kolejności zaliczyć można (1) ograniczoną ofertę wsparcia OWES dla WTZ i ZAZ, (2) stworzenie warunków w ramach ES dla włączania osób z niepełnosprawnościami, (3) selekcja podopiecznych przyjmowanych do ścieżki reintegracyjnej – oferta OWES niedostosowana do możliwości osób z niepełnosprawnościami.

3.4. Perspektywy rozwoju ES w województwie lubuskim w opiniach przedstawicieli OWES

Z uwagi na pełnione funkcje i umiejscowienie w systemie wsparcia ES w województwie lubuskim, przedstawiciele OWES mają dostęp do szerokiej wiedzy o działalności PES oraz uwarunkowań całego sektora. Z tego powodu ich opinie o kierunkach rozwoju ES są kluczowe dla tworzenia LPRES. Prezentację ich poglądów i sugestii rozpoczyna opis sektora ES w województwie lubuskim widziany przez pryzmat działalności OWES. Druga część rozdziału zawiera rekomendacje dotyczące kierunków rozwoju sektora oraz zawartości i kształtu Programu.

3.4.1. Sektor ES w opiniach przedstawicieli OWES

Ocena sektora przedsiębiorstw społecznych sformułowana przez przedstawicieli OWES dotyczyła liderów podmiotów, ich wiedzy i motywacji oraz znaczenia relacji pomiędzy podmiotami i jednostkami dla funkcjonowania sektora ES.

Kluczową rolę w działalności PS odgrywają ich liderzy – inicjatorzy oraz grupy inicjatywne. Ogólnie rzecz biorąc, liderów lubuskich PS można podzielić na dwie kategorie (O1):

Do pierwszej należą osoby, które dostrzegają problemy społeczne oraz potrzebę zmian, a także mają pomysły na działania i chcą je realizować.

Do drugiej kategorii zaliczane są osoby, które dążą do utworzenia PS w celu realizacji prywatnych interesów. Postrzeżenie działalności PS w kategoriach biznesowych jest niezbędne dla ich

przetrwania na rynku. Jednak zdarza się, że nastawieniu na zysk towarzyszy chęć uzyskania dotacji i likwidacji przedsiębiorstwa bądź prowadzenia go jako prywatny biznes, z którego osoby wykluczone lub zagrożone wykluczeniem są eliminowane bądź wyzyskiwane przez pracodawców. Ten rodzaj liderów nie rozumie i pomija aspekty społeczne prowadzonej działalności, jej misję.

Ośrodki, w miarę możliwości, starają się eliminować lub unikać niejednoznacznych sytuacji i nieuczciwych beneficjentów. Zauważalny jest tu jednak brak narzędzi do kontrolowania poprawności działania PS w zakresie realizacji ich misji społecznej i ingerowania w działalność przedsiębiorstw po wymaganym okresie trwałości miejsc pracy.

Cechą niektórych liderów PS, na którą szczególnie zwrócono uwagę, był niski poziom przygotowania do prowadzenia podmiotu tego rodzaju. Do deficytów osób tworzących PS należy min. (1) brak wiedzy i zrozumienia specyfiki prowadzenia PS, szczególnie postrzeganie podmiotów w kategoriach biznesowych, stawiane na pierwszym miejscu zysku, nie zaś człowieka i jego miejsca pracy, (2) niski poziom wiedzy i doświadczenia w zakresie sprawowania funkcji zarządczych (szczególnie planowania), (3) wysoki poziom roszczeniowości i przekonanie o konieczności realizacji żądań przez OWES przy minimalnym własnym zaangażowaniu w powołanie podmiotu. Barię stojącą na drodze do pokonania tych trudności jest nikle zainteresowanie niektórych spółdzielców zdobywaniem wiedzy i doświadczenia, w tym udziałem w szkoleniach wymaganych w trakcie przygotowania poprzedzającego utworzenie podmiotu (O1, O2).

Ważnym warunkiem powodzenia przedsiębiorstwa jest zdobywanie wiedzy zarówno przez liderów jak pracowników spółdzielni. Za szczególnie ważne zostało uznane zdobywanie wiedzy o prawach i obowiązkach wszystkich członków spółdzielni (np. udział w podejmowaniu decyzji) (O1).

Działalność PS województwie lubuskim obejmuje zróżnicowane obszary i branże (np. catering, ekologiczne kiszonki, działalność artystyczna, wspieranie rozwoju tatuażu, ogrodnictwo i wiele innych). Ważną cechą sektora ES są relacje pomiędzy podmiotami oraz ich liderami. Znaczna część aktywności, w tym inicjowanie podmiotów, opiera się o relacje prywatne zaangażowanych osób. Również współpraca polegająca np. na wspólnej realizacji zadań, zleceń przebiega niekiedy bez podstaw formalnych. Według przedstawicieli OWES warunkiem efektywności współpracy PES jest możliwość działań oddolnych, niesformalizowanych. Podobnie przedstawia się współpraca z przedsiębiorstwami prywatnymi.

Ważna uwaga dotyczy spółdzielni socjalnych osób prawnych współtworzonych przez JST i bez ich udziału. Przedstawiciele OWES nie dostrzegają różnicy w ich funkcjonowaniu (O1).

Tak widziany sektor ES ma szczególne **potrzeby**, zarówno wewnętrzne jak zewnętrzne. Do najistotniejszych potrzeb PES w województwie lubuskim, w przekonaniu przedstawicieli OWES, należy:

1. Możliwość uzyskania różnych form wsparcia (dotacje, szkolenia, doradztwo), również ze strony OWES, przez wszystkie podmioty, także te o dłuższym stażu (O2).
2. Wsparcie w zakresie rozliczania zobowiązań skarbowych (usługi księgowe, kadry) (O1).
3. Rozwój współpracy z biznesem prywatnym (O1).
4. Zwiększenie liczby zadań zleconych PES przez JST (O1, O2).

5. Zmiana ustawy o spółdzielniach socjalnych, uproszczenie i dostosowanie jej do możliwości osób, do których jest kierowana (O1).

W przeprowadzonym badaniu zadaniem przedstawicieli OWES było wskazanie mocnych i słabych stron sektora ES w województwie lubuskim. Powstałe listy atutów i deficytów sektora dotyczą (1) całego regionu oraz (2) specyfiki poszczególnych jego części znajdujących się pod opieką poszczególnych ośrodków.

3.4.2. Mocne i słabe strony ES w regionie

Do mocnych stron sektora ES w województwie lubuskim należą głównie jego cechy zewnętrzne, takie jak:

1. Stosunkowo duże zaangażowanie władz z poziomu regionalnego (Urząd Marszałkowski, Wojewoda Lubuski) w rozwój ES.
2. Powstanie i utrzymywanie się relacji pomiędzy zróżnicowanymi podmiotami sprzyjającymi działalności PES.
3. Powstanie i działalność gremiów wspierających (np. RKES).
4. Zdobywanie wiedzy i doświadczenia przez ekspertów z zakresu ES w regionie.
5. Dostępność finansowania (O2).

Do słabych stron sektora zostały zaliczone przede wszystkim czynniki zewnętrzne, takie jak:

1. Niejasne zasady i zmienność przepisów, np. brak lub niespójność interpretacji przepisów.
2. Deficyt podstawowej wiedzy o ES wśród przedstawicieli zróżnicowanych środowisk, szczególnie o wartościach leżących u podstaw działalności sektora i jego misji (O2).
3. Brak wizji rozwoju ES w instytucjach regionalnych (Urząd Marszałkowski, Wojewoda Lubuski).

Mocne i słabe strony ES w poszczególnych obszarach

Mocne i słabe strony obszarów znajdujących pod opieką OWES w Zielonej Górze i LOWES w Gorzowie Wielkopolskim zostały przedstawione w postaci różnic/przeciwieństw (O1).

Po pierwsze, zauważono, że oba obszary różnią się pod względem dostępności osób wykluczonych do ścieżki reintegracyjnej, jaką oferują CIS. W części objętej działalnością LOWES znajdują się niemal wszystkie CIS, co jest mocną stroną obszaru. Natomiast dostępność CIS na obszarze działalności OWES w Zielonej Górze znajduje się na znacznie niższym poziomie.

Po drugie, działalność podmiotów reintegracyjnych części objętej zasięgiem OWES jest znacznie rozwinięta i uznawana za wzorcową w zakresie aktywizowania podopiecznych i współpracy z Ośrodkiem.

Po trzecie, mocną stroną części regionu objętą opieką OWES w Zielonej Górze są silne i aktywne organizacje pozarządowe, uznawane za nieliczne w części przypisanej LOWES (O1).

3.4.3. Rozwój ES w województwie lubuskim w rekomendacjach OWES

Podstawą planowania strategicznego jest diagnoza. Z tego powodu tę część raportu otwiera zestawienie potrzeb i barier sektora ES w województwie lubuskim. Następnie zaprezentowane

zostały kierunki rozwoju, z uwzględnieniem oczekiwań wobec JST. Oczekiwania te zostały wyróżnione z uwagi na ważną rolę przypisywaną samorządom w funkcjonowaniu i rozwoju ES. Ostatnie prezentowane zestawienie dotyczy szczegółowych rekomendacji do zawartości i kształtu LPRES.

Potrzeby sektora ES w województwie lubuskim

Do najważniejszych potrzeb sektora ES przedstawiciele OWES zaliczają:

1. Wzrost wysokości dofinansowania do działalności (obecne dotacje znajdują się na zbyt niskim poziomie).
2. Elastyczność finansowania (możliwość wykorzystywania dotacji zgodnie z potrzebami i specyfiką działalności podmiotów).
3. Rozszerzenie grupy docelowej działalności OWES o migrantów (O1).

Bariera funkcjonowania sektora ES w województwie lubuskim

Według przedstawicieli OWES rozwój sektora ES w województwie lubuskim jest ograniczany przez bariery wewnętrzne i zewnętrzne. Najważniejsze wewnętrzne bariery działalności PES to:

- brak wiedzy o ES,
- oczekiwania PES dotyczące elastyczności w zakresie aspektów zależnych od wytycznych instytucji wyższego szczebla,
- brak świadomości konieczności podnoszenia kwalifikacji zarządczych (szczególnie ustalanie celów, planowanie) wśród kadry PES.

Zestawienie barier zewnętrznych, z tego powodu niezależnych od PES i poddających się zmianie w nikłym zakresie, jest dłuższe. Należy do nich:

- zmienne prawo, w tym wielokrotne zmiany definicji przedsiębiorstwa społecznego,
- brak powiązania między założeniami krajowymi a regionalnymi dotyczącymi rozwoju ES,
- brak spójności między standardami OWES, KPRES a zasadami finansowania określonymi w EFS (np. brak dodatkowego finansowania na działania reintegracyjne), ograniczenia dot. poszerzenia oferty działań OWES i lepszego dostosowania jej do potrzeb podmiotów związane z wymogami dokumentacji konkursowej przy wydatkowaniu środków OWES (np. brak możliwości finansowania lustracji spółdzielni socjalnych),
- niepewność przyszłości OWES i planowane zmiany dotyczące ich zadań oraz źródeł finansowania,
- brak ciągłości władzy w JST – wybory samorządowe oznaczają nierzadko zerwanie wcześniejszych i konieczność nawiązywania nowych relacji z przedstawicielami JST oraz edukowania ich o podstawach i korzyściach ES,
- brak diagnozy stanu ES w województwie lubuskim w odpowiednim czasie – opracowywanie LPRES nie jest zbieżne z przygotowaniem projektów dot. finansowania OWES (O2),
- negatywne postrzeganie PES, szczególnie spółdzielni socjalnych (stygmatyzacja sektora ES),

- brak (formalnych) możliwości weryfikacji motywacji liderów PS i eliminacji inicjatyw pozornych, służących wykorzystywaniu dotacji do celów prywatnych (O1, O2).

Oczekiwania wobec JST

Ze względu na znaczenie roli, jaką w rozwoju ES odgrywają JST, oczekiwania wobec urzędników i reprezentowanych przez nich instytucji zostały wyróżnione. Przedstawiają się one w następujący sposób:

I. Zlecenia dla PES

Chociaż JST nie jest przypisywana odpowiedzialność za powodzenie PES (O1), to oczekiwane jest wpieranie ich działalności, szczególnie poprzez zlecenia w formach pozakonkursowych.

II. Podniesienie stawek za zamawiane usługi/towary

Obecnie stawki są bardzo niskie, na granicy opłacalności.

III. Ciągłość władzy w relacjach z PES

Zeszłoroczne wybory samorządowe i losy niektórych PS w województwie lubuskim ujawniły konieczność uświadomienia przedstawicielom JST znaczenia kontynuacji współpracy z PES rozpoczętej przez poprzedników. Jej waga odnosi się do realizacji założeń polityki społecznej i rozwiązywania problemów społecznych oraz indywidualnych losów mieszkańców województwa (O2).

IV. Gotowość do zdobywania wiedzy o mechanizmach funkcjonowania sektora ES

Rotacja wśród włodarzy gmin oraz urzędników powoduje konieczność prowadzenia działań edukacyjnych na temat wartości leżących u podstaw sektora oraz mechanizmach jego funkcjonowania (O1, O2). Brak wiedzy na ten temat jest jedną z podstawowych barier współpracy pomiędzy PES i JST.

V. Zaangażowanie ROPS w kreowanie współpracy pomiędzy PES a JST

Uzasadnieniem tego postulatu jest pozycja jaką zajmuje ROPS wśród JST. Z perspektywy OWES ROPS, jako instytucja regionalna, dysponuje narzędziami umożliwiającymi zaangażowanie JST w działalność sektora ES w większym stopniu niż Ośrodki. Z tego powodu Przedstawiciele OWES formułują oczekiwanie realizacji zadań animacyjnych i edukacyjnych wśród przedstawicieli JST przez ROPS (O1, O2). Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na odmienne stanowisko wyrażone przez innych uczestników badań, którzy wskazali OWES jako podmiot odpowiedni do wspierania współpracy pomiędzy sektorem ES i JST (W2). Uzasadnieniem jest tu dysponowanie przez OWES środkami finansowymi i kadrami (animatory) przygotowanymi do działań animacyjnych i edukacyjnych wśród samorządowców. W sytuacji rozbieżności i sporu kompetencyjnego w omawianym zakresie niezbędne jest ustalenie, w drodze dyskusji, podziału zadań w obszarze oddziaływania na zaangażowanie JST w funkcjonowanie PES.

Podsumowanie

Ośrodki wsparcia ekonomii społecznej zajmują centralne miejsce w systemie zorganizowanym na rzecz PES. Jednocześnie warto podkreślić, że są stosunkowo nowym narzędziem polityki społecznej. Dlatego też mechanizmy funkcjonowania ośrodków wymagają stałej obserwacji służącej ich ocenie i formułowaniu rekomendacji dotyczących ewentualnych zmian. Wymóg ewaluacji działalności OWES wynika także z zadań powierzonych przez instytucje zarządzające i dysponowania środkami na realizację przedsięwzięć w sferze ES. Z wymienionych powodów celem diagnozy działalności OWES w województwie lubuskim było ustalenie sposobów realizacji zadań przez Ośrodki, jakości kontaktów z utworzonymi podmiotami, zakresu realizacji zadań związanych z rozwojem ekonomii społecznej w województwie lubuskim oraz jego szans i zagrożeń. Z zestawienia danych pochodzących z różnych źródeł, prezentujących opinie zróżnicowanych środowisk wyłania się złożony obraz działalności OWES w regionie. Poniżej znajdują się najważniejsze ustalenia diagnozy:

1. Ośrodki prowadzą działalność na obszarach zróżnicowanych pod względem potencjałów i deficytów (dostępność CIS i ścieżki reintegracyjnej, siła organizacji pozarządowych). W efekcie różnie przebiegał ich rozwój oraz sposób realizacji zadań.
2. Ośrodki realizują powierzone im zadania i pełnią oczekiwane funkcje, na co wskazuje realizacja zaplanowanych wskaźników.
3. Ogólnie rzecz ujmując podmioty współpracujące z Ośrodkami wyrażają względnie pozytywne opinie o realizacji zadań przez nie i zaspokajaniu potrzeb sektora ES. Doceniana jest elastyczność i dostępność wsparcia oraz dbanie o relacje pomiędzy uczestnikami sektora.
4. Zadowoleniu ze wsparcia OWES towarzyszy formułowanie konkretnych oczekiwań zmian. Zmiany te dotyczyć powinny przede wszystkim zasad uzyskiwania dotacji, wsparcia dla podmiotów doświadczeniem działalności, formy i zakresu tematycznego szkoleń, doradztwa, wsparcia we współpracy z JST i in.
5. Do barier sektora ES w województwie lubuskim przedstawiciele OWES zaliczają czynniki wewnętrzne i zewnętrzne. Najważniejsze cechy wewnętrzne wymagające oddziaływania związane są kompetencjami i wiedzą uczestników PS na temat sektora oraz zarządzania przedsiębiorstwem. Do barier zewnętrznych zaliczana jest zmienność prawa i niejednolita jego interpretacja, a także stan zaangażowania i relacji pomiędzy instytucjami wspierającymi sektor.
6. Do postulowanych kierunków rozwoju należy: poprawa stanu współpracy międzysektorowej, ekonomizacja i wzmacnianie istniejących PES, działania zmierzające do pozytywnych zmian wizerunku sektora ES oraz objęcie działaniami takich kategorii jak seniorzy i migranci.

III. CZYNNIKI I BARIERY ROZWOJU LUBUSKIEJ EKONOMII SPOŁECZNEJ

Ustalenie listy czynników i barier rozwoju lubuskiej ekonomii społecznej było jednym z najważniejszych zadań diagnozy. Kluczowe znaczenie tego zadania wynika stąd, że trafne rozpoznanie uwarunkowań może stać się podstawą adekwatnych wniosków i rekomendacji.

Podstawą zestawienia czynników i barier zawartych w tabeli nr 50, były zarówno wyniki badań ilościowych jak i jakościowych. Istotną rolę odegrały warsztaty konsultacyjne, które zgromadziły reprezentantów wszystkich kategorii interesariuszy od spółdzielców i przedsiębiorców, po osoby pełniące funkcje kierownicze w instytucjach wsparcia. Autorzy raportu podjęli wysiłek, by syntetyczna wersja wniosków dotyczących czynników i barier odzwierciedlała głos większości respondentów i rozmówców. Uwzględniono również wyniki analizy dokumentarnej, którą przeprowadzono w ramach prac diagnostycznych.

Już pobieżna analiza zawartości tabeli wskazuje na gęstsze wypełnienie kolumny z nagłówkiem „bariery” niż kolumny z nagłówkiem „czynniki”. Nie jest to przypadek. Wskazane proporcje stanowią symboliczne odzwierciedlenie sytuacji w jakiej znajduje się diagnozowany sektor. Z jednej strony, mamy do czynienia z wysokimi nakładami finansowymi i rozbudowaną infrastrukturą wsparcia, a z drugiej strony z szeregiem ograniczeń zarówno endo- jak i egzogennych.

Wnioski przedstawione w tabeli mają charakter syntetyczny i wymagają odpowiedniego komentarza. Dlatego poniżej kolejno nawiązujemy do treści każdego wersu, uzasadniając wybór czynników i barier, które uznaliśmy za najpoważniejsze.

Tabela 50. Diagnoza czynników i barier rozwoju ES w województwie lubuskim

Aspekty Podmioty	Czynniki	Bariera
Podmioty reintegracyjne Centra integracji społecznej Kluby integracji społecznej Warsztaty terapii zajęciowej	Rozbudowana sieć podmiotów reintegracyjnych.	Powolywanie nowych CIS bez odpowiedniego rozpoznania lokalnych potrzeb. Słabe powiązania między podmiotami reintegracyjnymi w sektorze ES. Brak stałego finansowania – słaba kondycja finansowa podmiotów (CIS).
Przedsiębiorstwa społeczne	Wzrost liczby podmiotów w latach 2016-2018.	Krótki okres działalności ponad połowy przedsiębiorstw społecznych i ich słaba kondycja (majątek, finanse, organizacja pracy). Nietrwałość nowo powołanych podmiotów. Małe zainteresowanie PS/PES świadczeniem usług społecznych (szczególnie w zakresie wsparcia seniorów).
Współpraca międzysektorowa	Przekonanie reprezentantów sektora ES o potrzebie współpracy międzysektorowej.	Słabe przygotowanie podmiotów do współpracy z JST i przedsiębiorstwami komercyjnymi. Słabe zainteresowanie współpracą ze strony JST (samorządów oraz instytucji im podległych) oraz przedstawicieli sektora biznesu.
Działalność ROPS	Intensywne działania na rzecz koordynacji i promocji ES.	Ograniczony wpływ na sytuację sektora i jego otoczenia.
Działalność OWES	Aktywność w zakresie tworzenia nowych podmiotów i miejsc pracy.	Ograniczona elastyczność w reagowaniu na potrzeby podmiotów.
Działalność JST	Zwiększenie liczby zadań powierzanych PES.	Niskie kwoty zamówień na usługi świadczone przez PES. Krótkie terminy umów na realizację zadań.
Działalność JOPS Ośrodki pomocy społecznej Powiatowe centra pomocy rodzinie	Uczestnictwo w projektach aktywizacyjnych.	Niewielkie zainteresowanie współpracą z PES. Małe zainteresowanie OPS i PCPR realizacją projektów z zakresu włączenia społecznego, finansowanych w ramach RPO-L2020.
Instytucje edukacyjne	Wysoki potencjał niektórych szkół i uczelni w zakresie upowszechniania wiedzy z zakresu ES	Słabe zainteresowanie problematyką ES, małe zaangażowanie młodzieży

Źródło: opracowanie własne.

Podmioty reintegracyjne

W przypadku podmiotów reintegracyjnych, takich jak warsztaty terapii zajęciowej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, stwierdzamy istotny czynnik pozytywny w postaci

rozbudowanej ich sieci. Podmiotów jest wiele, dzięki czemu osoby potrzebujące usług reintegracyjnych, niemal w całym województwie mogą liczyć na to, że uzyskają pomoc w niedalekiej odległości od miejsca zamieszkania. Diagnoza wykazała, że badane podmioty łącznie udzielają pomocy ponad dwóm tysiącom osób.

Badane przez nas osoby wskazywały jednak na kilka barier, które powinny być przezwyciężone, aby omawiane placówki były funkcjonalne dla beneficjentów i systemu wsparcia. Po pierwsze, nierównomierne rozłożenie podmiotów powoduje, że na pewnych obszarach ich duże zagęszczenie generuje problem konkurencji o beneficjenta. Postuluje się w związku z tym, aby powoływanie nowych podmiotów było zawsze poprzedzone odpowiednim rozpoznaniem lokalnych potrzeb.

Po drugie, okazuje się, że podmioty reintegracyjne świadczą usługi niemal wyłącznie na rzecz podmiotów publicznych. Jest to sytuacja problematyczna o tyle, że jako główną barierę w funkcjonowaniu podmiotów wskazuje się trudności z uzyskaniem środków na rozwój. Wyjście z ofertą poza krąg instytucji publicznych mogłoby zwiększyć strumień środków na rozwój. Z drugiej jednak strony przedstawiciele podmiotów zwracają uwagę na profil uczestników, który utrudnia realizację zleceń od wymagającego odbiorcy. Warto jednak sprawdzić jak sobie radzą ci nieliczni, którzy zdecydowali się na taki krok. Być może ich doświadczenia w funkcjonowaniu poza sektorem publicznym może być źródłem dobrych praktyk.

Po trzecie, źródłem słabości omawianych podmiotów może być także słaba ich integracja i brak powiązań z innymi podmiotami. Tylko niewielka ich część należy do jakiejś sieci lub klastra. W tej sytuacji nie mogą występować jako zbiorowość połączona wspólnym profilem działalności i wspólnymi problemami i składać wspólne postulaty i wnioski.

Przedsiębiorstwa społeczne

Czynnik rozwoju, który można uznać za zdecydowanie pozytywny, to stosunkowo duży wzrost liczby podmiotów w latach 2016-2018. Najwięcej podmiotów powstało w 2017 r. (35 na 58 badanych w ramach realizacji niniejszej diagnozy). Na liście udostępnionej przez ROPS²⁷ znajdowało się 81 podmiotów ekonomii społecznej (stan na 1.09.2019), informacje zawarte w KRS (daty rejestracji) wskazywały, że aż 61 z nich powstało w roku 2017²⁸. Fakt ten może napawać optymizmem, jeśli przyjmemy, że oznacza on jednocześnie istotny wzrost liczby miejsc pracy. Jednak ten optymizm może być najwyżej umiarkowany, jeżeli weźmiemy pod uwagę, że okres działalności ponad połowy przedsiębiorstw społecznych jest bardzo krótki, większość z nich jest ciągle zasilana ze środków unijnych i że ich kondycja (majątek, finanse, organizacja pracy) jest słaba.

Do tego dochodzi kolejna istotna bariera w postaci nietrwałości nowo powołanych podmiotów. Nasze badania, zarówno ilościowe jak i jakościowe wyraźnie to pokazują. Większość podmiotów to spółdzielnie socjalne osób fizycznych, które mają zwykle większe trudności z utrzymaniem się na rynku. Tylko 29 spośród badanych podmiotów planuje zwiększenie skali swojej działalności. Pozostałe chcą zachować stan dotychczasowy, a część z nich przyznaje, że znajdują się w stanie kryzysu.

²⁷ <http://es.lubuskie.pl/pl/Aktualnosci/Lista-Przedsiębiorstw-Spoecznych-w-województwie-lubuskim> [data dostępu 28.10.2019].

²⁸ KRS (Krajowy Rejestr Sądowy), <http://www.krs-online.com.pl/> [data dostępu 28.10.2019].

O słabości podmiotów świadczy ich niewielka zdolność zatrudnieniowa. Większość z nich (35/57) zatrudnia pięciu lub mniej pracowników na pełnych etatach.

Tym, co dodatkowo może osłabiać sektor jest wykazane w badaniach małe zainteresowanie PS/PES świadczeniem usług społecznych (szczególnie w zakresie wsparcia seniorów). Fakt ten traktujemy jako barierę, ponieważ sfera usług społecznych, szczególnie usług senioralnych wydaje się mieć duży potencjał.

Współpraca międzysektorowa

Analizując zgromadzone dane, można stwierdzić, że współpraca międzysektorowa jest przez interesariuszy uznawana za istotną wartość i sposób osiągania lepszych rezultatów. Jednak inne dane mówią o słabym przygotowaniu podmiotów do współpracy z JST i przedsiębiorstwami komercyjnymi oraz o słabym zainteresowaniu współpracą ze strony JST (samorządów oraz instytucji im podległych) oraz przedstawicieli sektora biznesu. Na przykład podmioty ekonomii społecznej, z jednej strony deklarują wolę współpracy z innymi podmiotami, szczególnie z JST, jednak tylko niewielka część (9/58) należy do jakiegoś klastra lub partnerstwa. Taka sytuacja mocno osłabia szanse rozwoju sektora i wymaga planowej interwencji.

Działalność ROPS

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej podejmuje intensywne działania na rzecz koordynacji i promocji ES. Wśród nich znajdują się zarówno działania „odgórne”, na przykład organizowanie prac Regionalnego Komitetu Rozwoju Ekonomii Społecznej, jak i „oddolne” w postaci bezpośrednich kontaktów z podmiotami w społecznościach lokalnych. Jednak analiza instytucjonalna wykazała ograniczony wpływ ROPS na sytuację sektora i jego otoczenia. W rekomendacjach wskazujemy sposoby rozwiązania tego problemu.

Działalność OWES

Obydwa działające na terenie województwa ośrodki są bardzo aktywne w sferze tworzenia nowych podmiotów i miejsc pracy. Jest to istotny czynnik rozwoju sektora. Większość badanych podmiotów to klienci OWES (lub LOWES). Skorzystanie ze wsparcia OWES polegającego na przyznaniu dotacji na tworzenie miejsc pracy zadeklarowało 50 spośród 58 PS biorących udział w sondażu. Większość przedstawicieli PS, które korzystały ze wsparcia OWES, pozytywnie oceniła dostosowanie ich działań do swoich potrzeb (bardzo dobrze i dobrze razem 25 respondentów). Ponad połowa podmiotów reintegracyjnych skorzystała ze wsparcia OWES (27 respondentów). Ważnym wskaźnikiem aktywności jest informacja o inicjowaniu współpracy. Inicjatorami kontaktu były najczęściej Ośrodki (16 respondentów).

Jednak diagnoza wykazała także barierę w postaci ograniczonej elastyczności OWES w reagowaniu na potrzeby podmiotów. Ograniczona jest na przykład oferta szkoleń. Postuluje się w związku z tym wprowadzenie rozwiązania w postaci bonu szkoleniowego dającego podmiotom większą możliwość wyboru i dopasowania. Niektórzy rozmówcy wskazywali również barierę w postaci niejasnego podziału geograficznego między dwoma ośrodkami działającymi w regionie.

Działalność JST

Osiągnięciem i czynnikiem pozytywnym jest zwiększenie liczby zadań powierzanych PES. Podmioty publiczne, w tym jednostki samorządu terytorialnego są najczęściej wskazywanymi przez podmioty reintegracyjne odbiorcami usług i jednymi z najczęściej wskazywanych (po osobach fizycznych) przez przedsiębiorstwa społeczne.

Jednak ciągle jest to śladowa część potencjalnych zleceń. Świadczą o tym niskie kwoty zamówień na usługi świadczone przez PES. Najważniejszym wskaźnikiem zaawansowania współpracy jest liczba podmiotów, które korzystają z klauzul społecznych lub innych form zamówień społecznie odpowiedzialnych. Spośród badanych podmiotów tylko 8 (na 58) poinformowało o takiej formule współpracy. W badaniach jakościowych przedstawiciele JST wyjaśniali, że stosowanie tej formuły byłoby częstsze i szersze, gdyby podmioty były lepiej do tej współpracy przygotowane.

Działalność JOPS

Część ośrodków pomocy społecznej i powiatowych centrów pomocy rodzinie regularnie uczestniczy w projektach aktywizacyjnych. Zasadniczo można ten fakt uznać za pozytywny czynnik rozwoju. Pod warunkiem, że nie zaburza to systematycznej działalności w ramach ścieżek reintegracji. Diagnoza wykazała poważny problem w postaci niewielkiego zainteresowania współpracą z PES oraz małego zainteresowania OPS i PCPR realizacją projektów z zakresu włączenia społecznego, finansowanych w ramach RPO-L2020.

Badania dotyczące podmiotów reintegracyjnych oraz przedsiębiorstw społecznych wykazały, że ośrodki pomocy społecznej dość często funkcjonują poza ścieżkami integracji prowadzonymi od otrzymywania zasiłku w stronę aktywizacji, a następnie zatrudnienia w PS lub na wolnym rynku. Jest to bariera systemowa, która powinna być przezwyciężona dzięki przyjęciu przez OPS zasady kierowania klientów do podmiotów ekonomii społecznej.

Institucje edukacyjne

Wysoki potencjał niektórych szkół i uczelni w zakresie upowszechniania wiedzy z zakresu ES nie jest odpowiednio wykorzystany. Diagnoza wykazała słabe zainteresowanie problematyką ES, oraz małe zaangażowanie młodzieży. Jest to bariera o tyle istotna, że może hamować rozwój sektora w najbliższej i bardziej odległej przyszłości.

IV. KIERUNKI INTERWENCJI PUBLICZNEJ

Przeprowadzone badania, dzięki zastosowaniu kilku metod, w tym analizy dokumentarnej, umożliwiły realizację jednego z trzech celów diagnozy. Było nim **wyznaczenie kierunków interwencji publicznej (odpowiedzi na problemy regionu) z wykorzystaniem narzędzi ES.** Aby ten cel osiągnąć, podjęto próbę odpowiedzi na trzy zasadnicze pytania:

- **Jakie problemy społeczne w największym stopniu wymagają oddziaływania?**
- **Jakie są największe wyzwania rozwojowe regionu?**
- **Które z problemów społecznych regionu można ograniczyć przy wykorzystaniu narzędzi ekonomii społecznej?**

1. Wykaz problemów społecznych regionu

Analiza wskazanych dokumentów programowych pod kątem wyznaczonych w nich podstawowych problemów społecznych regionu wykazała następujące obszary wymagające oddziaływania:

Niekorzystne procesy demograficzne związane z depopulacją, starzeniem się społeczności oraz migracjami

Szybkie tempo starzenia się populacji województwa lubuskiego

Zmiany w strukturze społecznej w województwie lubuskim dotyczą gwałtownie zwiększającej się grupy osób starszych, w wieku powyżej 65 lat. Współczynnik wsparcia międzypokoleniowego (wskaźnik wsparcia najstarszych – liczba osób w wieku 85 lat i więcej przypadająca na 100 osób w wieku 50-64 lat) w regionie lubuskim wynosił 8 (2017 r.), był nieco niższy od średniej krajowej. Lubuskie w 2017 r. zamieszkiwało 165 tys. osób po 65 roku życia.²⁹

Pogorszenie sytuacji w zakresie przyrostu naturalnego

Liczba ludności województwa w połowie 2018 r. wynosiła 1 015 440 osoby. W porównaniu do 2012 r. ubyło ponad 7 tys. mieszkańców, co było spowodowane przede wszystkim odpływem migracyjnym ludności. Ponadto zanotowano pogorszenie sytuacji w zakresie przyrostu naturalnego – ujemnego w latach 2015 i 2016 – oraz dodatniego, jednakże pozostającego na

²⁹ Diagnoza społeczno-gospodarcza województwa lubuskiego opracowana przez Zespół roboczy do spraw Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego, stanowiąca podstawę do opracowania aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego z perspektywą do 2030 r., Zielona Góra 2019, s. 7.

relatywnie niskim poziomie, w 2017 r. Współczynnik przyrostu naturalnego na 1000 ludności osiągnął wartość 0,0‰ w 2017 r., analogicznie jak w większości województw w kraju.³⁰

Odływ mieszkańców z regionu, szczególnie w wieku produkcyjnym i ludzi młodych

Wśród 82 gmin województwa lubuskiego w 60 (tj. 73,2%) w 2017 r. saldo migracji było ujemne. Odływ ludności w największym stopniu dotyczył populacji w wieku produkcyjnym. Saldo migracji ludności z tej kategorii wiekowej w latach 2016 i 2017 wyniosło odpowiednio minus 836 i minus 868. Współczynnik salda migracji ludności w wieku produkcyjnym w 2017 r. wyniósł minus 13,8 wobec minus 13,2 w 2016 r.³¹

Braki w infrastrukturze społecznej oraz niedopasowanie oferty usług do potrzeb społecznych i uwarunkowań

Niski poziom rozwoju sieci placówek świadczących pomoc osobom starszym i z niepełnosprawnościami oraz nierównomierne rozłożenie placówek pomocowych, niedoinwestowanie w szeroko rozumianą infrastrukturę społeczną

Wzrost odsetka osób w wieku poprodukcyjnym i spadek udziału osób w wieku produkcyjnym wyraźnie wskazuje na konieczność realizacji usług społecznych na rzecz seniorów. Jak wynika z dostępnych analiz z 42 domów pomocy społecznej funkcjonujących w województwie lubuskim, tylko 10% oferuje usługi kierowane bezpośrednio do seniorów. Slabo rozwinięta jest też sieć domów dziennego pobytu. W całym województwie działa ich tylko osiem. Dodatkowym problemem jest to, że placówki te działają w zaledwie sześciu z czternastu powiatów województwa lubuskiego.

W zakresie zabezpieczania potrzeb osób z niepełnosprawnościami największe braki w infrastrukturze występują w powiatach, gdzie problem niepełnosprawności cechuje się wysoką intensywnością (powiaty: żagański, żarski, wschowski).³²

Niewystarczająca oferta dla osób z niepełnosprawnością szczególnie w dostępie do rehabilitacji społecznej i zawodowej

Analiza oferty usług społecznych pozwala stwierdzić, że w ostatnim czasie podjęto inicjatywy, mające na celu wprowadzenie dodatkowych usług dla osób z niepełnosprawnością. Takim rozwiązaniem jest np. model mieszkań wspomaganych, w tym treningowych, w których osoby z niepełnosprawnością uczą się samodzielnego życia pod okiem specjalistów. Aktualnie takie usługi znajdują się jednak w fazie załączkowej, choć zasługują na większe wsparcie i przeniesienie stosowanych rozwiązań do innych powiatów. W zakresie zabezpieczania potrzeb osób z niepełnosprawnościami największe braki, podobnie jak w przypadku niewystarczającej liczby

³⁰ Diagnoza społeczno-gospodarcza województwa lubuskiego opracowana przez Zespół roboczy do spraw Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego i stanowi podstawę do opracowania aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego z perspektywą do 2030r., Zielona Góra 2019, s. 7.

³¹ Analiza sytuacji społeczno-ekonomicznej województwa lubuskiego w obszarach oddziaływania Europejskiego Funduszu Społecznego, Zielona Góra, grudzień 2018 r., s. 12.

³² Ibidem, s. 60-73.

dedykowanej im infrastruktury, występują w powiatach, gdzie problem niepełnosprawności cechuje się wysoką intensywnością (powiaty: żagański, żarski, wschowski).³³

Zmiany na rynku pracy i konieczność nowego podejścia do aktywizacji określonych kategorii osób, z uwagi na szereg niekorzystnych tendencji i nowych wyzwań

Narastająca liczba osób chorych psychicznie i zwiększającą się skalę zaburzeń

W Polsce 14,9% mieszkańców to osoby z problemami psychicznymi, co daje nam trzecie miejsce w Europie przy średniej unijnej 17,3%. Wzrasta liczba zachorowań na choroby psychiczne – nie tylko te związane z psychozami, są to też zaburzenia snu, zaburzenia adaptacyjne, zaburzenia lękowe, somatyzacyjne.³⁴

Wzrastająca liczba osób starszych, która wpływa na popyt na usługi opiekuńcze

Starzenie się mieszkańców województwa powoduje wzrost zapotrzebowania na usługi opiekuńcze. Większość gmin i powiatów sygnalizuje w Ocenie Zasobów Pomocy Społecznej, że region zmagają się z problemem wzrostu liczby ludności w wieku poprodukcyjnym i oczekuje wzmocnienia działań zmierzających do aktywizacji środowiskowej i społecznej ukierunkowanej na usługi opiekuńcze i specjalistyczne dla osób starszych.³⁵

Dualizacja rynku pracy, który charakteryzuje się krótkoterminowymi stosunkami pracy, niewielką lub zerową perspektywą awansu wewnątrz przedsiębiorstwa oraz determinacją płac głównie przez siły rynkowe. Trudność sytuacji pogłębia fakt przewagi niskich lub niewykwalifikowanych miejsc pracy, bez względu na to czy dotyczą one pracowników fizycznych czy umysłowych (np. pracownicy biurowi), czy też branży usługowej (np. kelnerzy). Wskazane miejsca pracy charakteryzują się niskim poziomem kwalifikacji, niskimi zarobkami, łatwym dostępem do podjęcia zatrudnienia i jego niestabilnością.³⁶

Narastająca liczba osób tzw. biednych pracujących, przy równoczesnym niedoborze pracowników na rynku pracy

Aktywizacja grup bezrobotnych znajdujących się w szczególnej sytuacji na rynku pracy, tj. długotrwale bezrobotnych, osób młodych i po 50 roku życia nadal jest ważnym wyzwaniem. Kategoria bezrobocia zmniejszyła swoją rolę w obszarze ekonomicznym, pozostaje jednak wyzwaniem w obszarze społecznym (aktywizacja osób znajdujących się w szczególnej sytuacji na rynku pracy). Szczególną trudność stanowi jednak kategoria pracujących uzyskujących najniższe wynagrodzenia.³⁷

³³ Analiza sytuacji społeczno-ekonomicznej województwa lubuskiego w obszarach oddziaływania Europejskiego Funduszu Społecznego, Zielona Góra, grudzień 2018 r., s. 60-73.

³⁴ Zdrowie psychiczne w Unii Europejskiej Opracowania tematyczne OT-674, Warszawa 2019, s. 35-36.

³⁵ Raport z Oceny Zasobów Pomocy Społecznej, 2018.

³⁶ Koncepcja dot. ekonomii społecznej i solidarnej w Polsce w nowej perspektywie finansowej Europejskiego Funduszu Społecznego 2021-2027, Warszawa 2019, s. 42.

³⁷ Analiza sytuacji społeczno-ekonomicznej województwa lubuskiego w obszarach oddziaływania Europejskiego Funduszu Społecznego, Zielona Góra, grudzień 2018 r., s. 48.

W województwie występuje zagrożenie trwałą marginalizacją w małych miastach i terenach wiejskich, w których mamy do czynienia z kumulacją problemów społecznych i ekonomicznych. Gminy z kumulacją problemów społecznych i ekonomicznych: Dobiegniew, Gozdnicza, Małomice i Niegosławice, Gubin (gmina wiejska) oraz Brody.³⁸

2. Wyzwania rozwojowe regionu

Z analizy dokumentów wynika, że najważniejsze wyzwania dla rozwoju województwa lubuskiego dotyczą czterech obszarów. Za priorytetowe uznano zarówno wyzwania demograficzne jak i te związane z rozwojem gospodarczym. Należą do nich:

Zwiększanie aktywności zawodowej mieszkańców województwa

W tym szczególnie grup najbardziej zagrożonych biernością zawodową:

- osób z niepełnosprawnością,
- osób młodych z niskim poziomem wykształcenia/kwalifikacji/umiejętności,
- osób starszych, mieszkańców terenów wiejskich.

Zmniejszenie ubóstwa w grupach najbardziej nim zagrożonych

Województwo lubuskie cechuje jeden z najwyższych wskaźników osób korzystających ze świadczeń pomocy społecznej (w 2017 r. wyniósł 449 na 10 tys. ludności wobec 373 średnio w kraju), przy czym wskaźnik ten stopniowo maleje – w 2012 r. wyniósł 604 na 10 tys. ludności. W 2017 r. świadczenia przyznano 45,7 tys. osób, tj. ponad 26% mniej niż w roku 2012.³⁹ W 2017 roku najwięcej rodzin skorzystało ze świadczeń pomocy społecznej z powodu ubóstwa i długotrwałej lub ciężkiej choroby.

Liczba rodzin w zakresie ubóstwa, objęta pomocą w 2017 roku to – 22 074 rodzin (w 2016 roku – 24 645 rodzin). W zakresie długotrwałej lub ciężkiej choroby – 15 499 rodzin (15 242 rodzin w roku 2016).⁴⁰

³⁷ <https://zielonagora.stat.gov.pl/opracowania-biezace/opracowania-sygnalne/praca-wynagrodzenie/aktywnosc-ekonomiczna-ludnosc-w-województwie-lubuskim-i-kwartal-2019-r-,2,28.html>.

³⁸ Analiza sytuacji społeczno-ekonomicznej województwa lubuskiego w obszarach oddziaływania Europejskiego Funduszu Społecznego, Zielona Góra, grudzień 2018 r., s. 48.

³⁹ Diagnoza społeczno-gospodarcza województwa lubuskiego opracowana przez Zespół roboczy do spraw Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego i stanowi podstawę do opracowania aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego z perspektywą do 2030r., Zielona Góra 2019, s. 15.

⁴⁰ Raport z Oceny Zasobów Pomocy Społecznej, 2018.

Likwidowanie oraz minimalizowanie zjawiska marginalizacji oraz negatywnych skutków wykluczenia

Budowa efektywnych instrumentów ograniczania występowania dotychczasowych form wykluczenia społecznego i przeciwdziałania powstawaniu form nowych. Należy spodziewać się, że w perspektywie najbliższych lat znaczenia nabierać będą następujące, często zupełnie nowe oblicza wykluczenia społecznego: cyfrowe, energetyczne, ze względu na stan zdrowia, edukacyjne oraz dziedziczenie ubóstwa. Polityka społeczna będzie narzędziem wdrażania instrumentów, które pozwolą na ograniczenie skutków tego rodzaju zjawisk i procesów.⁴¹

Ograniczanie trudności w zakresie zdrowia publicznego, wynikających z procesów demograficznych, starzenie się społeczeństwa i potrzeba powstrzymania kurczenia się zasobów pracy

Braki w zasobach pracy do 2040 r. szacowane są nawet na 4,5 mln osób.⁴² Sytuacja na rynku pracy może stać się barierą przekroczenia 3% wzrostu PKB już po 2020 roku.⁴³ Dodatkowym elementem jest zwiększanie nacisku na wydajność pracy, co będzie wiązało się z przesuwaniem zasobów pracy do branż o wyższej wydajności, a zwiększało wagę niedoboru w sektorach, w których nie jest możliwe zwiększanie wydajności (np. usługi społeczne).⁴⁴

Tworzenie zintegrowanych lokalnych systemów usługowych z wykorzystaniem potencjału organizacji sektora obywatelskiego i sektora ekonomii społecznej

Według badania Głównego Urzędu Statystycznego, PES mają znaczący udział w realizacji usług społecznych użyteczności publicznej⁴⁵: W 2016 r. w Polsce funkcjonowało 112,7 tys. placówek świadczących usługi społeczne w takich dziedzinach jak: pomoc społeczna i opieka nad dzieckiem, integracja społeczno-zawodowa, ochrona zdrowia, edukacja, kultura i sport. Ponad 1/5 placówek świadczących usługi społeczne we wskazanych dziedzinach w 2016 r. prowadzona była przez podmioty sektora non-profit (24,2 tys.). Najwyższe udziały podmiotów non-profit jako jednostek prowadzących placówki oferujące usługi społeczne odnotowano w województwach opolskim i podkarpackim (po 32,2%) oraz lubuskim (32,1%).

Działania takie powinny być premiowane w ramach ogłaszanych naborów konkursowych. Wskazane jest również odpowiednie zaplanowanie środków finansowych na ten obszar wsparcia w ramach RPO-L2020 (przyszła perspektywa).

⁴¹ Strategia Polityki Społecznej Województwa Lubuskiego na lata 2014-2020, s. 51.

⁴² Związek Przedsiębiorców i Pracodawców, 2016, Raport. Imigranci z Ukrainy ratunkiem dla polskiej demografii, s. 13.

⁴³ M. Zieliński, Podaż pracy jako bariera wzrostu gospodarczego w Polsce, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 489 z 2017 r.

⁴⁴ Koncepcja dot. ekonomii społecznej i solidarnej w Polsce w nowej perspektywie finansowej Europejskiego Funduszu Społecznego 2021-2027, Warszawa 2019, s. 8.

⁴⁵ Rola sektora non-profit w dostarczaniu usług społecznych w latach 2014-2016, GUS, Warszawa 2018.

Rozwijanie inicjatyw, które oferują produkty i usługi wspierające aktywne starzenie się, dobry stan zdrowia, integrację społeczną i niezależność osób starszych

Najbardziej widoczne zmiany w strukturze społecznej w województwie lubuskim dotyczą gwałtownie zwiększającej się grupy osób starszych, w wieku powyżej 65 lat. Lubuskie w 2017r. zamieszkiwało 165 tys. osób po 65 roku życia. Współczynnik wsparcia międzypokoleniowego (wskaźnik wsparcia najstarszych – liczba osób w wieku 85 lat i więcej przypadająca na 100 osób w wieku 50-64 lat) w regionie lubuskim wynosił 8 (2017 r.), był nieco niższy od średniej krajowej. Lubuskie ma stosunkowo dobrze rozwiniętą sieć ośrodków wsparcia w formule stacjonarnej – 49 domów dziennego pobytu oraz prowadzonych przez organizacje klubów seniora i innych ośrodków dla tej grupy wiekowej. Należy jednak pamiętać, że potrzeby w tym zakresie są znaczne, ze względu na problem starzejącego się społeczeństwa. Ponadto ważne, aby podejmowane działania/projekty/systemy wsparcia uwzględniały osoby starsze w taki sposób, by mogły aktywnie uczestniczyć w formułowaniu i realizacji programów mających bezpośredni wpływ na ich warunki życia, a także powinny dzielić się swoją wiedzą i doświadczeniem z młodszymi pokoleniami.

Dodatkowo konieczne jest wspieranie rozwoju społecznych form samopomocy tak, aby środowiska sąsiedzkie aktywniej uczestniczyły w dostarczaniu usług opiekuńczych osobom potrzebującym wsparcia w codziennym funkcjonowaniu.⁴⁶

Dodatkowo wyzwaniem dla gmin jest tworzenie systemów mieszkalnictwa społecznego dla seniorów, w tym tworzenie mieszkań wspieranych, chronionych wspomaganych, które stanowią alternatywę dla placówek wsparcia całodobowego a zapewniają usługi opiekuńcze i asystenckie.

Aktywizowanie osób nieaktywnych zawodowo, bezrobotnych znajdujących się w największym oddaleniu do rynku pracy

Jak obserwujemy na obecnym rynku pracy wzrost zatrudnienia pochłonął zasoby aktywnego rynku pracy, czyli osoby bezrobotne. Mamy obecnie w Polsce do czynienia ze znacznym spadkiem bezrobocia, do rekordowych 3,8% wg. BAEL⁴⁷ przy jednoczesnej imigracji pracowników z Ukrainy i innych państw. Nieaktywni zawodowo w Polsce są wielokrotnie liczniejsi niż bezrobotni – podczas gdy liczba bezrobotnych zmniejszyła się między 2010 a 2018 r. o 60% to liczba biernych zawodowo tylko o 4%. Dlatego ważne będzie zauważanie zarówno tych grup, ale także dostrzeżenie w ekonomii społecznej szansy zatrudnieniowej dla osób nieaktywnych zawodowo.

⁴⁶ Diagnoza społeczno-gospodarcza województwa lubuskiego opracowana przez Zespół roboczy do spraw Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego i stanowi podstawę do opracowania aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubuskiego z perspektywą do 2030 r., Zielona Góra 2019, s. 15.

⁴⁷ Dane za III kwartał 2018 r. cyt. za: Podstawowe dane z Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności wyrównane sezonowo w latach 2010-2018, GUS, Warszawa, 20.12.2018, s. 72.

3. Kierunki interwencji publicznej z wykorzystaniem narzędzi ES

Jednym z podstawowych zadań prowadzonej analizy było opracowanie wykazu kierunków interwencji, możliwych do wykorzystania w kolejnym programowaniu lubuskiej ekonomii społecznej. Po połączeniu zebranych danych dotyczących rodzaju problemów społecznych występujących w województwie lubuskim z wytycznymi dla rozwoju ekonomii społecznej w Polsce zawartymi w Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej można zaproponować następujące kierunki (priorytety/działania) możliwe do włączenia do LPRES 2020-2023:

- wsparcie grup zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem oraz zapewnienie spójności działań na rzecz integracji społecznej,
- włączenie PES w inicjatywy społeczno-gospodarcze obszarów wiejskich,
- poprawa zlecania i organizacji świadczenia usług publicznych przez PES na poziomie lokalnym,
- zapewnienie bezpośredniego wsparcia dla podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej w subregionach, przyczyniającego się do rozwoju działalności ekonomicznej i społecznej,
- animowanie współpracy pomiędzy podmiotami reintegracyjnymi a PS i biznesem,
- wsparcie rozwoju kompetencji pracowników PES w zakresie świadczenia usług społecznych,
- podnoszenie wiedzy i kompetencji JST w zakresie zlecania usług społecznych oraz współpraca z PES,
- tworzenie zasad rozwoju sektora ekonomii społecznej z wykorzystywaniem narzędzi reintegracji zawodowej i społecznej, usług społecznych,
- zapewnienie spójności podejmowanych działań poprzez trwałe, skuteczne mechanizmy koordynacji i komunikacji sektora ES,
- zwiększenie trwałości i jakości działania przedsiębiorstw społecznych,
- zapewnienie trwałości dotowanych miejsc pracy w PS dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym,
- promocja ES i wsparcie PES w sprzedaży produktów.

Kierunki rozwoju ES w województwie lubuskim

Opinie przedstawicieli OWES pozwoliły na wyłonienie pięciu kierunków rozwoju ES. Należy do nich:

I. Zacieśnienie współpracy i koordynacji instytucji związanych z sektorem ES

Szczególnie ważne jest planowanie i wspólne określenie harmonogramu i zakresu konkursów w ramach EFS, co umożliwi lepszą realizację projektów oraz tworzenie ścieżki wsparcia dostosowanej do potrzeb odbiorców oraz ograniczy konkurencję o podopiecznych wśród podmiotów reintegracyjnych (O2).

II. Wzmocnienie działań wizerunkowych

Rekomendacja ta dotyczy zarówno działań marketingowych związanych z tworzeniem wizerunku poszczególnych przedsiębiorstw wśród klientów jak i zmian w postrzeganiu sektora oraz przeciwdziałania negatywnym stereotypom i stygmatyzacji podmiotów, ich pracowników oraz wytwarzanych przez nich towarów i usług (O1).

III. Wzmacnianie i ekonomizacja podmiotów

To zadanie jest warunkiem usamodzielniania się ekonomicznego podmiotów i uniezależniania od wsparcia zewnętrznego. W celu zwiększenia konkurencyjności PS względem drugiego sektora kluczowe będzie łączenie się podmiotów (O1, O2).

IV. Objęcie działaniami migrantów

W ramach działalności OWES oraz innych podmiotów sektora ES (np. CIS) możliwe jest objęcie opieką rodzin migranckich. Oferta kierowana do migrantów może dotyczyć aktywizacji zawodowej oraz integracji ze społecznością lokalną (O1).

V. Tworzenie (przekształcanie) podmiotów oferujących wsparcie dla seniorów

W województwie lubuskim powstawały już podmioty oferujące usługi dla seniorów. Za rozwijaniem przedsiębiorczości społecznej w tym obszarze przemawia stały wzrost potrzeb w tym zakresie, dotychczasowe doświadczenie regionu oraz znaczne środki przeznaczane na politykę senioralną przez instytucje krajowe oraz zagraniczne (O1, O2).

Pewne sugestie zmian zostały sformułowane przez przedstawicieli OWES wobec zestawienia grup osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem (tzw. katalog). Zestawienie grup jest narzucone odgórnie, wytyczne w tym zakresie są szerokie, zmieniane kilkakrotnie, dostosowywane do zasad wydatkowania środków unijnych (O2). Ostrożne rozszerzanie zestawienia i dostosowywanie do zmieniającej się rzeczywistości (np. nowe formy wykluczenia) jest konieczne. Ważne jednak, aby definiowanie nowych kategorii osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem nie ograniczało działalności OWES (przedefiniowanie). Katalog powinien być otwarty i elastyczny. Najpilniejsze zmiany dotyczą wyjaśnienia statusu osób ubogich, ale pracujących oraz włączenia migrantów do środowisk objętych wsparciem ośrodków (O1).

Rekomendacje dot. LPRES

LPRES – zgodnie z deklaracjami – jest jednym z dokumentów kluczowych dla funkcjonowania OWES. Doświadczenie liderów obecnych OWES w województwie lubuskim w realizacji dotychczasowego LPRES pozwoliło na sformułowanie kilku rekomendacji dotyczących zawartości i kształtu przyszłego programu. Z perspektywy przedstawicieli OWES, LPRES powinien:

1. Zawierać wskaźniki efektywności Ośrodków, możliwe do realizacji poprzez działania finansowane z EFS, który jest ich jedynym źródłem środków na działalność.
2. Uwzględnić regionalne warunki funkcjonowania ES i krytycznie traktować wymogi zawarte w KPRES, szczególnie te, które skutkują podejmowaniem działań niefinansowanych w województwie lubuskim.
3. Uwzględnić wyższy stopień zaangażowania przedstawicieli PS w tworzenie podmiotów. Źródłem tej rekomendacji jest dostrzegana roszczeniowość niektórych liderów (np. wyznaczyć warunki by angażował podmioty w działalność, zwiększał świadomość PS, dawał rekomendacje dotyczące wiarygodności PES).
4. Zawierać więcej narzędzi dla PES (np. WTZ) zamiast koncentrowania się głównie na PS.
5. Wspierać łączenie misji społecznej i celów biznesowych przez PS poprzez zapewnienie pewnych przywilejów dla podmiotów wzorowo ją realizujących (np. dodatkowe punkty przy obieganiu się o granty).
6. Zawierać zestawienie branż istotnych dla województwa lubuskiego, w których mogłaby się rozwijać przedsiębiorczość społeczna (O2).
7. Utrzymać dotychczasowy zakres działalności OWES związku ze zdiagnozowanymi takimi potrzebami sektora jak edukowanie zróżnicowanych środowisk w zakresie wartości leżących u podstaw ES i mechanizmów jej funkcjonowania, doradztwo i podnoszenie kompetencji zarządczych wśród przedsiębiorców społecznych, wspieranie PS w realizacji obowiązków księgowych i kadrowych i in.
8. Umożliwiać aktywność lokalną PS poprzez realizację działań miękkich (np. organizacja festynów i in.).
9. Zawierać narzędzia umożliwiające wsparcie dla kadr PES w zakresie zarządzania, szczególnie planowania.
10. Zawierać narzędzia wspierania współpracy pomiędzy organizacjami pozarządowymi i JST (O1).

WNIOSKI Z BADAŃ I REKOMENDACJE (JAK OSIĄGNĄĆ EFEKT SYNERGII?)

Głównym celem tego raportu było ustalenie wyzwań i szans rozwojowych dla sektora ekonomii społecznej w województwie lubuskim. Ustalenia tutaj streszczone mają być podstawą trafnego, adekwatnego do potrzeb programowania rozwoju sektora ekonomii społecznej. Nawiązując do nazwy projektu koordynacyjnego prowadzonego przez ROPS w Zielonej Górze, zatytułowaliśmy ten raport w formie praktycznego pytania: „Jak osiągnąć efekt synergii?” Stawiając to pytanie, akcentujemy potrzebę takiej koordynacji wysiłków poszczególnych osób, instytucji i organizacji, która przyniesie efekt większy od sumy indywidualnych nakładów, czyli właśnie „efekt synergii”. Aby taki scenariusz stał się bardziej realny, trzeba uważnie przyjrzeć się wynikom zaprezentowanych wyżej badań i wyciągnąć z nich praktyczne wnioski.

Najkrótsza odpowiedź na tytułowe pytanie jest następująca: Warunkiem osiągnięcia efektu synergii w zakresie rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubuskim jest zwiększenie zaangażowania wszystkich interesariuszy, wzmocnienie wszystkich form współpracy wewnątrz- i międzysektorowej oraz podjęcie wspólnych działań na rzecz systematycznego i trwałego rozwoju. Zamieszczone niżej rekomendacje stanowią uszczegółowienie przedstawionego wniosku. Odnoszą się kolejno do każdego z wymienionych warunków powodzenia – ZAANGAŻOWANIA, WSPÓŁPRACY I TRWAŁEGO ROZWOJU.

Adresatem większości rekomendacji jest całe środowisko związane z ideą ekonomii społecznej w regionie województwa lubuskiego, a szczególnie te osoby i podmioty, które będą aktywnie uczestniczyły w procesie tworzenia nowego regionalnego programu rozwoju ES.

ZAANGAŻOWANIE

1. ROPS – WZMOCNIĆ ROLE KOORDYNATORA

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej pełni rolę regionalnego koordynatora w zakresie rozwoju sektora ekonomii społecznej. Jednak, jak pokazują przedstawione w pracy analizy, interesariusze mają poczucie braku spójności systemu wsparcia. Potrzebny jest lider i „zwornik”. Niektóre kompetencje i zadania ROPS i innych podmiotów się na siebie nakładają, przez co pojawiają się elementy niekorzystnej konkurencji i słabnie poczucie odpowiedzialności za rozwój sektora.

Rekomendujemy wzmocnienie roli ROPS jako regionalnego koordynatora, poprzez sformułowanie zakresu jego odpowiedzialności i zadań obejmujących, między innymi, możliwość usprawniania przepływu informacji zarówno od podmiotów jak i instytucji systemu wsparcia. Rekomendujemy także dalszy rozwój działalności ROPS ukierunkowanej na włączanie PES do programów rozwiązywania problemów społecznych i programów rewitalizacji w gminach. Zwiększenie zakresu odpowiedzialności ROPS powinno być związane z zabezpieczeniem odpowiednich instrumentów finansowych na ten cel.

2. OWES – POSZERZYĆ ZAKRES DZIAŁANIA

Działalność Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej przez większość badanych przedstawicieli sektora została oceniona pozytywnie. Przedstawiono jednak kilka postulatów dotyczących dopasowania oferty OWES do potrzeb podmiotów.

Rekomendujemy zmiany polegające na stworzeniu możliwości uelastycznienia usług świadczonych przez OWES i innych instytucji na rzecz podmiotów. Uelastycznienie rozumiemy jako dopasowanie oferty do specyficznych potrzeb niektórych odbiorców. Chodzi, między innymi, o wprowadzenie nowego rozwiązania w postaci bonu szkoleniowego, który mógłby być realizowany zgodnie z zapotrzebowaniem podmiotu. Inny przejaw uelastycznienia to możliwość wydłużenia okresu świadczenia usług doradczych i poszerzenie zakresu szkoleń. Rekomendujemy również uwzględnienie w zadaniach OWES stałych usług doradczych dla PES/PS, szczególnie w obszarach: księgowość, kadry, zarządzanie, promocja, marketing.

3. JST – PRZYGOTOWAĆ DO ROLI KLUCZOWEGO PARTNERA PES

Badania wykazały, że z jednej strony, jednostki samorządu terytorialnego są postrzegane jako kluczowy partner dla większości podmiotów, ale z drugiej strony, nie są do tej roli odpowiednio przygotowane. Niewiedza, stereotypy, bieżące interesy polityczne często utrudniają pełnienie wskazanej roli.

Rekomendujemy sformułowanie i systematyczną realizację planu przygotowania JST do roli odpowiedzialnych i przewidywalnych partnerów podmiotów ekonomii społecznej. Potrzebne są działania edukacyjne ukierunkowane na wzrost korzystania przez władarzy miast i gmin narzędzi z zakresu ES. Zachęcamy do kontynuacji i rozwoju konkursów mobilizujących samorządy do większego zaangażowania pod hasłem „Samorząd wrażliwy społecznie”. Istotną formą oddziaływania powinna być systematyczna, merytoryczna współpraca z komitentem gmin. Katalog dobrych praktyk może być narzędziem dialogu i współpracy zarówno z samorządowcami jak i z nauczycielami, uczniami i studentami.

4. OPS – WŁĄCZYĆ DO PROCESU REINTEGRACJI

Badania wykazały pewną prawidłowość, którą można uznać za groźny paradoks. Polega on na tym, że część ośrodków pomocy społecznej nie tylko nie wspiera rozwoju podmiotów ekonomii społecznej, ale wchodzi z nimi w niekorzystną dla obu stron konkurencję. Na przykład konkurencję „o beneficjentów”.

Rekomendujemy rzeczywiste włączenie ośrodków pomocy społecznej do procesu reintegracji z wykorzystaniem narzędzi ES. Są one z definicji ważnymi ogniwami ścieżek reintegracji, ale ich aktywność nie zawsze służy osiąganiu długotrwałych efektów. Włączanie OPS ma polegać przede wszystkim na przygotowaniu ich do stosowania narzędzi z zakresu ES w sposób planowy i systematyczny. Powinny one również pełnić rolę ciał doradczych w procesie powoływania PES.

5. PES / PS – ZAANGAŻOWAĆ W ROZWÓJ SPOŁECZNOŚCI

Problemem dużej części PES jest funkcjonowanie w oderwaniu od otoczenia. Jest to problem zarówno dla samego podmiotu, który czuje się słabo zauważalny i niedoceniony, jak i społeczności, która traci szansę skorzystania z obecności organizacji o charakterze społeczno-gospodarczym. Istnieje potrzeba upowszechnienia wzoru PES zaangażowanego lokalnie. W regionie stwierdzono istnienie kilku takich wzorcowych przypadków.

Rekomendujemy uwzględnienie i zaplanowanie w programie rozwoju ES systematycznych działań przygotowujących podmioty ekonomii społecznej do prowadzenia działań promocyjnych, animacyjnych i edukacyjnych w społecznościach lokalnych. Szczególnie ważne jest przygotowanie ich do realizacji zadań z zakresu polityki społecznej i usług społecznych. Tego typu działania – jak pokazują opisane w raporcie przykłady – tworzą dobry klimat wokół ES, ale także przyczyniają się do wzmocnienia spójności społecznej.

WSPÓŁPRACA

6. STWORZYĆ WARUNKI ROZWOJU WSPÓŁPRACY MIĘDZY PODMIOTAMI EKONOMII SPOŁECZNEJ

W diagnozie ustalono, że współpraca między podmiotami ekonomii społecznej ma charakter incydentalny. Niewiele podmiotów jest zrzeszonych w klastrach lub innych formach stałej współpracy. Istnieją podstawy, by przypuszczać, że opisana sytuacja osłabia szanse podmiotów na rynku i obniża ich możliwości reintegracyjne.

Rekomendujemy zaplanowanie działań służących powołaniu do życia form organizacyjnych, które podmioty uznają za korzystne dla ich rozwoju oraz stworzenie planu wsparcia i rozwoju tych form.

7. WZMACNIAĆ WARUNKI WSPÓŁPRACY PES Z JST

Współpraca JST z PES została oceniona raczej nisko. Diagnoza wykazała, że obie strony ciągle nie są odpowiednio przygotowane do tego, by podejmować i rozwijać obopólnie korzystną współpracę.

Rekomendujemy zaplanowanie działań edukacyjnych przygotowujących zarówno JST jak i PES do współpracy. Ważnym elementem przygotowania powinno być przygotowanie obu stron do stosowania/korzystania z klauzul i zamówień społecznie odpowiedzialnych.

8. ROZPOZNAĆ POTRZEBY I MOŻLIWOŚCI WSPÓŁPRACY PES Z SEKTOREM BIZNESU

Z diagnozy wylania się obraz sektorów, które prawie nie mają ze sobą punktów stykowych. PES i przedsiębiorstwa należące do sektora biznesu klasycznego zasadniczo ze sobą nie współpracują,

nie zlecają sobie zamówień. Doświadczenia krajów, w których ekonomia społeczna ma bardziej dojrzałą postać, mówią, że współpraca może być korzystna i opłacalna dla obu stron.

Rekomendujemy przyjęcie planu rozpoznania potrzeb podmiotów komercyjnych i społecznych w zakresie ewentualnej współpracy. W przypadku potwierdzenia zapotrzebowania korzystne byłoby zaproponowanie odpowiednich form organizacyjnych dla takiej współpracy.

TRWAŁY ROZWÓJ

9. WZMOCNIĆ PODMIOTY REINTEGRACYJNE

Sieć podmiotów reintegracyjnych – jak wykazały badania – jest dość dobrze rozwinięta. Jednak ich rozmieszczenie na mapie województwa budzi pewne wątpliwości. Ich źródłem jest pytanie o zasadność powoływania niektórych z nich do życia i o szanse skutecznego pełnienia przypisanej im roli.

Rekomendujemy stosowanie dwóch zasad przy powoływaniu do życia nowych podmiotów reintegracyjnych. Po pierwsze zasadę rozpoznania potrzeb lokalnej społeczności. Po drugie zasadę zapewnienia podmiotowi trwałych podstaw finansowych.

10. UDROŻNIĆ ŚCIEŻKI REINTEGRACJI

W toku badań stwierdzono, że niektóre działania systemu wsparcia mają charakter „wyspowy” zamiast systemowego. Chodzi przede wszystkim o to, że system ma pewną logikę, zgodnie z którą pominięcie określonego etapu może niekorzystnie odbić się na efektach podjętej interwencji.

Rekomendujemy korzystanie ze ścieżek reintegracji jako drogi prowadzącej do trwałej reintegracji. Zgodnie z tą logiką przedsiębiorstwa społeczne powinny być tworzone w oparciu o działania podjęte wcześniej w ramach KIS i CIS.

11. URUCHOMIENIE MENTORINGU W RAMACH SEKTORA ES

Diagnoza wykazała duże kontrasty w zakresie skali działania i doświadczenia badanych podmiotów. Można z tego wyciągnąć pozytywny wniosek dotyczący potrzeby i możliwości wykorzystania dojrzałych podmiotów w roli mentorów dla początkujących lub przeżywających trudności.

Rekomendujemy stworzenie zasad mentoringu dla doświadczonych PES i możliwości świadczenia przez nie usług na rzecz podmiotów słabszych.

NOTA METODOLOGICZNA

Prezentowana koncepcja diagnozy miała na celu ocenę stanu ekonomii społecznej oraz weryfikację i wytyczenie jej dalszych kierunków rozwoju. Istotne było także zdiagnozowanie podstawowych czynników i barier jej działania. Dzięki uzyskanym danym dokonano oceny zasad i skuteczności podejmowanych działań na rzecz włączenia narzędzi ekonomii społecznej do procedur rozwiązywania problemów społecznych. W efekcie prowadzonych analiz powstała charakterystyka uwarunkowań opracowania nowego programu rozwoju ekonomii społecznej dla województwa lubuskiego – LPRES 2021-20203.

TEORETYCZNE PODSTAWY BADAŃ

Głównym założeniem planowanych badań było przyjęcie definicji ekonomii społecznej zamieszczonej w Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej na lata 2019-2023. Podstawę teoretyczną badania stanowiły dwie koncepcje **(1) koncepcja rozwoju lokalnego** oraz **(2) spójności społecznej**.

W wytyczonym do realizacji programie badawczym rozwój lokalny był rozumiany jako prowadzenie działań na rzecz rozwoju gospodarczego i społecznego danego terytorium z wykorzystaniem jego zasobów, uwzględnieniem potrzeb mieszkańców oraz ich udziałem w podejmowanych działaniach.

W tym ujęciu jakość i funkcjonowanie sektora ekonomii społecznej są w dużym stopniu uzależnione od uwarunkowań lokalnych (od lokalnych władz, instytucji, specyfiki lokalnej społeczności). Odnosi się on do czterech podstawowych obszarów funkcjonowania społeczności lokalnych:

1. poprawy jakości życia (praca, dochody, byt materialny),
2. zapewnienia poczucia bezpieczeństwa (bezpieczeństwo socjalne, społeczne, poczucie stabilizacji),
3. tworzenia możliwości rozwoju osobistego i zbiorowości społecznych (wypoczynek, dostęp do informacji, kultury, kształcenia),
4. zachowania naturalnego środowiska (racjonalne gospodarowanie zasobami, ekorozwój).

W przeprowadzonych badaniach uwzględniono następujące potrzeby sektora ES:

- zaangażowanie i współpraca trzech sektorów,
- kompetentni i innowacyjni liderzy,
- ustalenie właściwych relacji między komponentami biznesowymi i społecznymi,
- uwzględnienie specyfiki lokalnego kontekstu.

Powyższe zadania zostały zrealizowane poprzez (1) poszukiwanie danych we wszystkich sektorach życia społecznego (publicznym, biznesowym i obywatelskim), (2) odpowiedni zestaw pytań diagnozujących relacje między zróżnicowanymi podmiotami, (3) zróżnicowanie metod badawczych. W badaniu wykorzystano zasadę triangulacji. Była ona oparta na świadomym i

kontrolowanym różnicowaniu kluczowych parametrów badania w odniesieniu do: (1) metod i technik badawczych, (2) źródeł informacji, (3) koncepcji i tez wyjaśniających.

W diagnozie przewidziano wykorzystanie trzech metod i pięciu technik badawczych. Badania były prowadzone w siedmiu modułach. Poniżej zostały przedstawione podstawowe dane charakteryzujące działania podejmowane w prezentowanym procesie badawczym.

Moduł 1: Jednostki samorządu terytorialnego

Cel badań
Celem badania była ocena zakresu współpracy międzysektorowej w obszarze ES.
Pytania badawcze
<ol style="list-style-type: none"> 1. Jakie są mocne i słabe strony sektora ekonomii społecznej w województwie lubuskim? 2. Jaka jest kondycja podmiotów ekonomii społecznej na badanym terenie? 3. Jakie są czynniki i bariery ich funkcjonowania? 4. Jaki jest stan współpracy międzysektorowej w sferze ekonomii społecznej na badanym obszarze?
Technika badawcza
Wywiad pogłębiony (IDI)
Narzędzie badawcze – dyspozycje do wywiadu
<p>Poszukiwane informacje:</p> <ul style="list-style-type: none"> – oceny kondycji ES w gminie/powiecie, – reguły współpracy i realizacji zadań, – czynniki i bariery wykorzystywania narzędzi ES w realizacji zadań publicznych, – nowe obszary potrzeb możliwych do realizacji przez podmioty i narzędzia ES.
Dobór próby
<p>Celowy ze względu na typ instytucji: urzędy miast/gmin, starostwa powiatowe, OPS-y, PCPR-y, PUP.</p> <p>Lista potencjalnych rozmówców została zaproponowana przez instytucję zlecającą badania. Osoby prowadzące mogły także dobierać rozmówców samodzielnie na podstawie ww. kryteriów.</p>
Przebieg badań
<ol style="list-style-type: none"> 1. Opracowanie założeń teoretycznych i metodologicznych 2. Opracowanie narzędzia badań 3. Rekrutacja uczestników badań 4. Gromadzenie danych (wywiady) 5. Analiza wyników i opracowanie raportu <p>Zrealizowano 10 wywiadów z instytucjami otoczenia ES. Wśród nich były: 2 – PUP, 2 – PCPR, 2 – starostwa powiatowe, 1 – urząd miasta, 2 – OPS, 1 – urząd gminy.</p>

Moduł 2: Przedsiębiorstwa społeczne

Cel badań
Celem badania było ustalenie kondycji podmiotów ES, wyzwań ich funkcjonowania i rozwoju oraz najważniejszych obszarów oczekiwanego wsparcia.
Pytania badawcze
<ol style="list-style-type: none"> 1. Jakie są mocne i słabe strony sektora ekonomii społecznej w województwie lubuskim? 2. Jaka jest kondycja podmiotów ekonomii społecznej na badanym terenie? 3. Jakie są czynniki i bariery ich funkcjonowania? 4. Jaki jest stan współpracy międzysektorowej w sferze ekonomii społecznej na badanym obszarze?

Technika badawcza 1
Wywiad pogłębiony (IDI)
Narzędzie badawcze – dyspozycje do wywiadu z PS zakładanymi ze wsparciem OWES
Poszukiwane informacje: <ul style="list-style-type: none"> – ocena kondycji przedsiębiorstw społecznych, – czynniki i bariery rozwoju PS, – reguły współpracy z JST i realizacji zadań, – ocena realizacji zadań OWES, – sieciowanie wewnątrz- i międzysektorowe.
Dobór próby
Celowy ze względu na typ podmiotu: przedsiębiorstwa społeczne zakładane przy wsparciu OWES i zekonomizowane organizacje społeczne. Lista potencjalnych rozmówców została zaproponowana przez instytucję zlecającą badania. Osoby prowadzące mogły również dobierać rozmówców samodzielnie na podstawie ww. kryteriów.
Przebieg badań
<ol style="list-style-type: none"> 1. Opracowanie założeń teoretycznych i metodologicznych 2. Opracowanie narzędzia badań 3. Rekrutacja uczestników badań 4. Gromadzenie danych (wywiady) 5. Analiza wyników i opracowanie raportu <p>Zrealizowano 10 wywiadów z przedsiębiorstwami społecznymi powołanymi przy współudziale OWES.</p>
Technika badawcza 2
Wywiad pogłębiony (IDI)
Narzędzie badawcze – dyspozycje do wywiadu z PS powstałymi bez udziału OWES
Poszukiwane informacje: <ul style="list-style-type: none"> – ocena kondycji przedsiębiorstw społecznych, – czynniki i bariery rozwoju PS, – reguły współpracy z JST i realizacji zadań, – ocena ewentualnej współpracy z OWES, – sieciowanie wewnątrz- i międzysektorowe.
Dobór próby
Celowy ze względu na typ podmiotu: przedsiębiorstwa społeczne zakładane bez wsparcia OWES. Lista potencjalnych rozmówców została zaproponowana przez instytucję zlecającą badania. Osoby prowadzące mogły również dobierać rozmówców samodzielnie na podstawie ww. kryteriów.
Przebieg badań
<ol style="list-style-type: none"> 1. Opracowanie założeń teoretycznych i metodologicznych 2. Opracowanie narzędzia badań 3. Rekrutacja uczestników badań 4. Gromadzenie danych (wywiady) 5. Analiza wyników i opracowanie raportu <p>Zrealizowano 6 wywiadów z przedsiębiorstwami społecznymi powstałymi bez udziału OWES.</p>
Technika badawcza 3

Wywiad skategoryzowany (CATI)	
Narzędzie badawcze – kwestionariusz wywiadu	
Poszukiwane informacje: <ul style="list-style-type: none"> – ocena kondycji przedsiębiorstw społecznych, – czynniki i bariery rozwoju PS, – reguły współpracy z JST i realizacji zadań, – ocena ewentualnej współpracy z OWES, – sieciowanie wewnątrz- i międzysektorowe. 	
Dobór próby	
Ze względu na niewielką liczebność populacji generalnej (112 podmiotów łącznie występujących w kilku różnych źródłach danych), w badaniach przyjęto wyczerpującą realizację próby. W celu zwiększenia poziomu responsywności diagnozę wspomagano techniką CAWI. Zastosowanie obydwu technik umożliwiło osiągnięcie poziomu realizacji badań równego: 65% wg listy ROPS i 52% wszystkich znalezionych podmiotów.	
Przebieg badań	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Opracowanie założeń teoretycznych i metodologicznych 2. Opracowanie narzędzia badań 3. Opracowanie listy przedsiębiorstw 4. Gromadzenie danych (wywiady CATI) 5. Analiza wyników i opracowanie raportu 	
Zrealizowano 57 wywiadów z przedsiębiorstwami społecznymi. Rozkład próby zrealizowanej zaprezentowano poniżej.	
Typ podmiotu	Liczba
Spółdzielnie socjalne	36
Spółdzielnie socjalne osób prawnych	8
Spółdzielnie pracy	0
Fundacje	9
Stowarzyszenia	4
Spółki	1
Łącznie	58

Moduł 3: Podmioty reintegracyjne

Cel badań
Celem badania było zebranie informacji o czynnikach i barierach funkcjonowania podmiotów reintegracyjnych w województwie lubuskim oraz ocena jakości współpracy z OWES.
Pytania badawcze
<ol style="list-style-type: none"> 1. Jaka jest kondycja podmiotów ekonomii społecznej na badanym terenie? 2. Jakie są czynniki i bariery ich funkcjonowania? 3. Jaki jest stan współpracy międzysektorowej w sferze ekonomii społecznej na badanym obszarze? 4. Jak oceniane jest działanie OWES?
Technika badawcza
Wywiad skategoryzowany (CATI)
Narzędzie badawcze – kwestionariusz wywiadu
Poszukiwane informacje: <ul style="list-style-type: none"> – ocena kondycji PES reintegracyjnych,

<ul style="list-style-type: none"> – czynniki i bariery rozwoju PES reintegracyjnych, – reguły współpracy z JST i realizacji zadań, – ocena współpracy z OWES, – sieciowanie wewnątrz- i międzysektorowe. 										
Dobór próby										
Ze względu na niewielką liczebność populacji generalnej (49 podmiotów) w badaniach przyjęto wyczerpującą realizację próby.										
Przebieg badań										
<ol style="list-style-type: none"> 1. Opracowanie założeń teoretycznych i metodologicznych 2. Opracowanie narzędzia badań 3. Opracowanie listy teled adresowej PES 4. Gromadzenie danych (wywiady) 5. Analiza wyników i opracowanie raportu. 										
Zrealizowano 44 wywiady. Rozkład próby zrealizowanej został zaprezentowany poniżej.										
<table border="1"> <thead> <tr> <th>Typ podmiotu</th> <th>Liczba</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>ZAZ</td> <td>2</td> </tr> <tr> <td>CIS</td> <td>18</td> </tr> <tr> <td>KIS</td> <td>5</td> </tr> <tr> <td>WTZ</td> <td>19</td> </tr> </tbody> </table>	Typ podmiotu	Liczba	ZAZ	2	CIS	18	KIS	5	WTZ	19
Typ podmiotu	Liczba									
ZAZ	2									
CIS	18									
KIS	5									
WTZ	19									

Moduł 4: OWES

Cel badań
Celem badania było ustalenie sposobów realizacji zadań OWES, jakości kontaktów z utworzonymi podmiotami, zakresu realizacji zadań związanych z rozwojem ekonomii społecznej w województwie lubuskim oraz szans i zagrożeń tego dotyczących.
Pytania badawcze
<ol style="list-style-type: none"> 1. Jakie są mocne i słabe strony sektora ekonomii społecznej w województwie lubuskim? 2. W której części sektora występują najmniejsze a w której największe utrudnienia w rozwoju? 3. Jaka jest kondycja podmiotów ekonomii społecznej na badanym terenie? 4. Jakie są czynniki i bariery ich funkcjonowania? 5. Jaki jest stan współpracy międzysektorowej w sferze ekonomii społecznej na badanym obszarze? 6. Jakie reguły, zasady działania sektora ekonomii społecznej w województwie lubuskim utrudniają realizację jej celów? 7. Które z problemów społecznych regionu można ograniczyć przy wykorzystaniu narzędzi ekonomii społecznej?
Technika badawcza
Wywiad pogłębiony (IDI)
Narzędzie badawcze – dyspozycje do wywiadu
Poszukiwane informacje: <ul style="list-style-type: none"> – ocena realizacji zadań OWES, – czynniki i bariery rozwoju PES/PS, – reguły współpracy z JST i realizacji zadań w obszarze ES, – ocena współpracy z PS i podmiotami reintegracyjnymi, – sieciowanie wewnątrz- i międzysektorowe.

Dobór próby
Dobór celowy. Próba wyczerpująca obejmująca dwa podmioty działające w województwie lubuskim.
Przebieg badań
<ol style="list-style-type: none"> 1. Opracowanie założeń teoretycznych i metodologicznych 2. Opracowanie narzędzia badań 3. Rekrutacja uczestników 4. Gromadzenie danych (wywiady) 5. Analiza wyników i opracowanie raportu.
Zrealizowano 2 wywiady.

Moduł 4: Spotkania konsultacyjne

Cel badań
Celem spotkań konsultacyjnych jest ustalenie czynników i barier wykorzystywania narzędzi ES w realizacji zadań publicznych, nowych obszarów potrzeb możliwych do realizacji przez podmioty ES (usługi społeczne, rewitalizacja, migranci, seniorzy) a także ocena zakresu współpracy międzysektorowej w obszarze ES i obowiązujących reguł realizacji zadań.
Pytania badawcze
<ol style="list-style-type: none"> 1. W której części sektora występują najmniejsze, a w której największe utrudnienia w rozwoju? 2. Jakie są czynniki i bariery funkcjonowania PES? 3. Jaki jest stan współpracy międzysektorowej w sferze ekonomii społecznej na badanym obszarze? 4. Jakie reguły, zasady działania sektora ekonomii społecznej w województwie lubuskim utrudniają realizację jej celów? 5. Które z problemów społecznych regionu można ograniczyć przy wykorzystaniu narzędzi ekonomii społecznej?
Technika pracy
Warsztat
Narzędzie – scenariusz spotkania
Poszukiwane informacje: <ul style="list-style-type: none"> – wyzwania i szanse rozwojowe sektora ES, – kierunki interwencji publicznej z wykorzystaniem narzędzi ES, – rekomendacje dla rozwoju ES.
Dobór uczestników
Dobór celowy wśród ekspertów i liderów ES w województwie lubuskim.
Lista potencjalnych uczestników została zaproponowana przez instytucję zlecającą badania.
Przebieg badań
<ol style="list-style-type: none"> 1. Opracowanie założeń teoretycznych i metodologicznych 2. Opracowanie scenariusza spotkań 3. Rekrutacja uczestników 4. Przeprowadzenie spotkań 5. Analiza wyników i opracowanie raportów.
Zrealizowano 2 spotkania konsultacyjne. Wzięło w nich udział 14 osób reprezentujących następujące instytucje: PS, OWES, CIS, DPS, OPS, ROPS, LUW, US, UMarsz.

Moduł 5: Analiza dokumentarna

Cel badań
Celem badania była diagnoza czynników i barier rozwoju ekonomii społecznej, obszarów wymagających największego wsparcia, wyznaczenia kierunków rozwoju ES.
Pytania badawcze
<ol style="list-style-type: none">1. Jakie są największe wyzwania rozwojowe regionu?2. Które z problemów społecznych regionu można ograniczyć przy wykorzystaniu narzędzi ekonomii społecznej?
Technika badań
Analiza dokumentów
Narzędzie – wykaz poszukiwanych informacji
Poszukiwane informacje: <ul style="list-style-type: none">– główne problemy społeczne regionu,– wyzwania rozwojowe i przyjęte do realizacji kierunki rozwoju społecznego w województwie lubuskim,– możliwości ograniczania problemów społecznych regionu przy wykorzystaniu narzędzi ekonomii społecznej,– utrudnienia we wdrażaniu rozwiązań z zakresu ekonomii społecznej dla ograniczania problemów społecznych,– zróżnicowanie terytorialne związane z możliwościami wykorzystania narzędzi ES w województwie lubuskim.
Dobór dokumentów
Dobór celowy. Za podstawę analizy dokumentarnej przyjęto zarówno programy rozwoju ekonomii społecznej dla województwa lubuskiego, raporty z monitoringu LPRES, jak i programy i strategie nadrzędne dla LPRES. Do podstawowych z nich należały: <ul style="list-style-type: none">– Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej na lata 2019-2023,– Strategia Rozwoju Kraju 2020,– Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020,– Strategia Polityki Społecznej Województwa Lubuskiego na lata 2014-2020.
Przebieg badań
<ol style="list-style-type: none">1. Opracowanie założeń teoretycznych i metodologicznych2. Opracowanie kategorii analizy3. Zebranie dostępnych źródeł (dokumenty strategiczne, programowe, wytyczne, raporty statystyczne itp.)4. Analiza dokumentów5. Analiza wyników i opracowanie raportu.

Moduł 6: Analiza danych zastanych

Cel badań
Celem badania była ocena postępów we wdrażaniu rozwiązań z zakresu ekonomii społecznej dla ograniczania problemów społecznych, wytyczenie słabych i mocnych stron sektora, charakterystyka zróżnicowania terytorialnego zjawisk kryzysowych.
Pytania badawcze
<ol style="list-style-type: none">1. Jakie są uwarunkowania rozwoju sektora ekonomii społecznej w województwie lubuskim?2. Jaka jest kondycja sektora ekonomii społecznej w województwie lubuskim?

<p>3. Jakie są mocne i słabe strony sektora ekonomii społecznej w województwie lubuskim?</p> <p>4. W której części sektora występują najmniejsze, a w której największe utrudnienia w rozwoju?</p>
Technika badań
Analiza danych zastanych
Narzędzie – wykaz poszukiwanych informacji
<p>Poszukiwane informacje:</p> <ul style="list-style-type: none"> – główne problemy społeczne regionu, – wyzwania rozwojowe i przyjęte do realizacji kierunki rozwoju społecznego w województwie lubuskim, – możliwości ograniczania problemów społecznych regionu przy wykorzystaniu narzędzi ekonomii społecznej, – utrudnienia we wdrażaniu rozwiązań z zakresu ekonomii społecznej dla ograniczania problemów społecznych, – zróżnicowanie terytorialne związane z możliwościami wykorzystania narzędzi ES w województwie lubuskim.
Dobór źródeł danych
<p>Dobór celowy. Analiza danych zastanych objęła raporty wytworzone w ramach badania i oceny funkcjonowania sektora ekonomii społecznej w województwie lubuskim zarówno przez instytucje regionalne jak i krajowe. Wśród analizowanych dokumentów były:</p> <ul style="list-style-type: none"> – dokumenty programowe/systemowe i sprawozdania – badania ewaluacyjne i inne opracowania powiązane z tematyką zrealizowane na poziomie krajowym i regionalnym dostępne m.in. na stronie www.ewaluacja.gov.pl. – dane pochodzące ze statystyki publicznej – źródła internetowe, w tym: www.stat.gov.pl; www.ec.europa.eu/eurostat; www.rpo.lubuskie.pl; www.polityka-spoeczna.lubuskie.pl; www.es.lubuskie.pl.
Przebieg badań
<ol style="list-style-type: none"> 1. Opracowanie założeń teoretycznych i metodologicznych 2. Opracowanie wytycznych do analizy 3. Zebranie dostępnych źródeł (raporty z badań ES, monitoringu LPRES, oceny stanu ES, materiały wewnętrzne ROPS) 4. Analiza i opracowanie raportu.

LISTA ZAŁĄCZNIKÓW

1. Raport z badania CATI podmiotów ekonomii społecznej (podmioty reintegracyjne)
2. Raport z badania CATI przedsiębiorstw społecznych powstałych przy wsparciu OWES
3. Raport z wywiadów pogłębionych przeprowadzonych z przedsiębiorstwami społecznymi powstałymi bez wsparcia OWES
4. Raport z wywiadów pogłębionych przeprowadzonych z przedsiębiorstwami społecznymi powstałymi przy wsparciu OWES
5. Raport z wywiadów z OWES
6. Raport z wywiadów z JST
7. Raport z analizy dokumentarnej
8. Raport z analizy danych zastanych
9. Raport ze spotkania konsultacyjnego 1
10. Raport ze spotkania konsultacyjnego 2
11. Zestawienie wywiadów.